

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ALEŠ KOCJAN

KONSTRUKCIJA PODOBE EKONOMSKIH PRISELJENCEV NA SLOVENSKEM

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ALEŠ KOCJAN

Mentorica: doc. dr. Marina Lukšič-Hacin

Somentor: doc. dr. MARKO MILOSAVLJEVIČ

KONSTRUKCIJA PODOBE EKONOMSKIH PRISELJENCEV NA SLOVENSKEM

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2006

Kazalo:

	stran:
1. Uvod	3
2. KDO SO EKONOMSKI PRISELJENCI V SLOVENIJI?	6
2. 1. O narodnostni strukturi Slovenije	6
2. 2. »Ekonomske priseljenci« in zagata s poimenovanjem	8
2. 3. Položaj priseljencev in državljanov priseljskega porekla v Sloveniji ter slovenska integracijska politika	11
3. DRUŽBENO-POLITIČNE REALNOSTI, KI SO VPLIVALE NA KONSTRUKCIJO PODOBE O PRISELJENCIH	17
3. 1. Migracije v Jugoslaviji in razraščanja mednarodnih napetosti	18
3. 2. Politična razhajanja	20
3. 3. Primer »izbrisani«	24
4. KONSTRUKCIJA PODOBE PRISELJENCEV SKOZI TEMELJNE DISKURZE	30
4. 1. Diskriminatorni diskurz in sovražni govor	31
4. 2. Mite samopredstave Slovencev in konstrukcija slovenske nacije skozi medijski diskurz	34
4. 3. Medijski diskurz o priseljski problematiki	37
4. 3. 1. Intervjuja z urednikoma Mladine in Demokracije	40
<i>O javni podobi priseljencev</i>	40
<i>O sovražnem govoru v primeru izbrisanih</i>	41
<i>O dilemah pri poročanju o priseljski problematiki</i>	41
<i>O nestrpnosti in ksenofobiji v slovenski družbi</i>	42
<i>O obravnavi izbrisanih v slovenskih medijih.</i>	43
4. 3. 2. Intervju z urednico Medijske preže	44
<i>O upodabljanju državljanov priseljskega porekla v medijih</i>	44
<i>O razbijanju stereotipov in predsodkov</i>	45
<i>O obravnavi izbrisanih v slovenskih medijih.</i>	46
4. 3. 3. Sinteza vidikov (1)	47

4. 4. Politični diskurz o priseljenski problematiki	48
4. 4. 1. Elementi sovražnega govora v političnih razpravah o primeru »izbrisani«	51
<i>Izražanje diskriminatornih mnenj do manjšin vseh vrst</i>	52
<i>Zamegljevanje bistva oz. transformacija tematike v problematiko</i>	53
<i>Diskurz »mi« - »oni«</i>	56
<i>Antibalkanistični diskurz</i>	58
4. 4. 2. Sinteza vidikov (2)	60
5. SKLEP	62
Literatura	65
PRILOGE	69
Intervju z urednikom Mladine Janijem Severjem (25. 1. 2006)	69
Intervju z urednikom Demokracije Metodrom Berlecom (1. 2. 2006)	72
Intervju z urednico Medijske preže Brankico Petković (14. 2. 2006)	75

1. UVOD

»Kdo je čefur? Čefur je oseba, ki živi na teritoriju določene države, vendar ni pripadnik tamkajšnje nacionalne večine. V našem primeru so to ljudje, ki prihajajo iz krajev južno ali vzhodno od reke Kolpe. Med čefurje v večini primerov štejemo tudi njihove potomce. Po svoji fizionomiji se od pripadnikov večinskega dela populacije razlikujejo po nizkem čelu, skupaj raščeni obrveh, poudarjenih ličnicah in močnejši spodnji čeljusti. Njihove osnovne vedenjske značilnosti so: ljubijo lagodno življenje, preklinjajo, radi imajo alkohol, nežnejši spol, nogomet. Obožujejo kič in zlat nakit. Pri srcu so jim borilne veščine in so nemalokrat agresivni tudi povsem brez pravega razloga. Njihova aklimatizacijska doba je v večini primerov zelo dolga.«

(Robert Pešut alias Magnifico v pesmi Kdo je čefur?)

Je podoba priseljencev na Slovenskem res opredeljena v zgornjih vrsticah? Je podobo, katere izvor in nastajanje bomo skušali v diplomskem delu predstaviti, dejansko mogoče strniti v definicijo, kakršno ironično uporabi v svoji pesmi umetnik, ki samega sebe označi za »čefurja«?

Zgornji citat smo zapisali, ker menimo, da v nekaj vrsticah strne tiste predsodke in stereotipe, ki se v pogovorih o priseljencih iz nekdanjih jugoslovanskih republik in njihovih potomcih največkrat pojavljajo in so tako močno zasidrani v vsakdanjem življenju, da se ob tako bizarnem nizu nepreverjenih trditev, ki jih avtor ironično in obenem resno navaja kot splošno sprejeta dejstva, sploh ne vprašamo o namenu in smislu tovrstne opredelitve. Skozi udarno naštevane najpogostejših povedi, v katerih nastopa beseda »čefur«, ponazarja brutalnost, ki najpogosteje spremlja etiketiranje priseljencev kot drugačnih, neustreznih ljudi.

V diplomskem delu skušamo predstaviti, kako del ali večina (?) slovenskega prebivalstva v Sloveniji konstruira podobo priseljencev, ki so se v Sloveniji znašli bodisi zaradi ekonomskih bodisi katerih drugih razlogov. To je temeljno raziskovalno vprašanje, ki si ga zastavljamo, a preden nanj odgovorimo, je treba pojasniti, kako se je podoba oz. »Zgodba«¹ o priseljencih na

¹ O podobi, kakršno gojimo Slovenci do priseljencev in državljanov priseljskega porekla, bomo govorili kot o »Zgodbi«, pisani z veliko začetnico. Za takšen termin smo se odločili, ker Zgodba združuje več tako pozitivnih kot tudi negativnih predstav, pa tudi stereotipov in predsodkov o priseljencih, poleg tega pa je nastajala skozi

Slovenskem oblikovala skozi zgodovino, kateri so ključni zgodovinski družbeni momenti, ki so »Zgodbo« krojili, ji dajali vsebino in skozi katere diskurze se je oblikovala.

Analizo začnemo s trditvijo, da konstrukcija podobe neke skupine ni »slika« ali »predstava« o določeni skupini, ki bi nastala le na podlagi kulturno pogojenih stereotipnih predstav in predsodkov. Po našem prepričanju gre namreč za dolgotrajen proces, ki ima svoje vzvode in povode v zgodovinskih družbeno-političnih momentih. Zato je treba v analizo vključiti tudi nekaj najbolj samoumevnih, najbolj razširjenih in seveda najpomembnejših resnic, ki jih slovenska družba goji o sebi in drugih.

Domnevamo, da Zgodbo o priseljencih v glavnem gradimo preko stereotipizacije skozi prizmo medijev, ki nikakor ne odsevajo realnosti, kot bi kdo sprva pomislil, temveč so eden ključnih faktorjev, ki konstruirajo družbeno realnost. Še posebej pa medijska konstrukcija pripomore k nastanku te podobe v določenih zgodovinskih obdobjih, ki imajo svoje politično in družbeno ozadje. K temu dodajamo, da proces konstrukcije podobe priseljencev poteka skozi vsaj še dva temeljna diskurza, in sicer *političnega* ter *diskurz na ravni govornice vsakdanjega življenja*. Menimo, da je slednji izjemno pomemben pri nastajanju Zgodbe, a ga je po našem mnenju najtežje natančno predstaviti in analizirati, zato se bomo pri razlagi družbenih stališč opirali na izsledke raziskav Slovenskega javnega mnenja in na ugotovitve raziskave *Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*, katere izsledki se nam zdijo še posebej pomembni, saj naj bi izvajalec raziskave Inštitut za narodnostna vprašanja od naročnika Urada za narodnosti RS poleti leta 2003 dobil dodatno plačilo in obenem prepoved objave izsledkov le nekaj mesecev pred zaključkom raziskovalnega dela².

obdobje preteklo in polpreteklo zgodovine. Zato bi bilo po našem mnenju neustrezno govoriti o »predstavi«, »sliki v glavah ljudi« ali čem podobnem. Tudi izraz mitologija se nam ne zdi ustrezen, kajti mitologija po Velikonji pomeni družbeni izvir, prvo resnico, s katero lahko razloži vse in je zadnje zatočišče, v katerega se lahko vedno zateče. Je gospodovalna razlaga, v kateri so združeni funkcionalni, čustveni in družbeni elementi. (gl. Velikonja 1996) Naša Zgodba pa – kot bomo skušali pokazati – ni enoznačna.

² Direktor urada za narodnosti Janez Obreza takrat Večerovemu novinarju ni želel natančno pojasniti, zakaj je omenjena raziskava dobila oznake tajnosti. Poudaril je le, da gre za pomembno in občutljivo zadevo, morebitna objava ali neobjava pa je odločitev vlade. Vodja projekta Vera Kržišnik Bukić se je kljub temu že pred odpravo embarga odločila spregovoriti z novinarjem. Kot je dejala v intervjuju, bi razlog za embargo lahko bil močan politični naboj, ki ga morda ima tematika za določene ljudi. Tematika namreč obravnava polpreteklo slovensko zgodovino, sredi katere je tudi osamosvojitve in dogajanja v zvezi z njo. Kot drug možen razlog za prepoved objave je navedla morebiten strah države pred velikimi materialnimi bremenami, ki bi lahko sledila iz morebitne enakopravne obravnave vseh »manjšin«. Na vprašanje, ali bi lahko izsledki neugodno vplivali na takrat bližajoče se parlamentarne volitve in takratni poziciji podobno kot primer »izbrisanih« dodatno zamajali položaj, pa ni želela špekulirati. (gl. Mekina 2004)

Predstavili bomo diskriminatorne diskurzivne prakse in nekaj temeljnih elementov sovražnega govora v političnem in medijskem diskurzu, ki ju bomo vključno z diskurzivno formacijo o priseljenjih v nadaljnjih poglavjih podrobneje obravnavali.

V poglavjih o medijskem in političnem diskurzu bomo skušali prikazati, kako je v obdobju po osamosvojitvi slovenska politična elita izpostavljala razloge in utemeljitve, češ da so Slovenci od drugih južnoslovanskih in balkanskih narodov povsem drugačni, tako fizično kot zgodovinsko in kulturno, ter primer *izbrisanih*, s katerim je po našem mnenju del politične elite vprašanje pravic priseljencev zlorabil v predvolilne namene.

V poglavju o političnem diskurzu bomo prikazali elemente sovražnega govora v izjavah poslancev, ko je v državnem zboru tekla razprava o *izbrisanih*. S tem bomo skušali prikazati, kako je politična elita pripomogla h konstrukciji podobe ekonomskih priseljencev.

Opravili smo intervjuje z urednikoma dveh slovenskih političnih tednikov, *Mladine* in *Demokracije*, ter urednico *Medijske preže*, revije za opazovanje medijev. Prosili smo jih za pojasnila glede poročanja o priseljenjski problematiki, z njimi smo govorili o podobi ekonomskih priseljencev, kakršno vidijo kot opazovalci in kritiki družbeno-političnega dogajanja, o obravnavi priseljenjske problematike v njihovih medijih in dilemah, s katerimi so se kot uredniki srečevali v poročanju o *izbrisanih*. Izbor ni bil naključen, saj imata oba omenjena tednika jasno in nasprotujočo si uredniško politiko pri domala vseh vprašanjih. Še posebej na področju, ki ga obravnavamo v diplomskem delu, pa je drža obeh uredništev povsem nasprotna, kar dokazujejo tudi odgovori obeh urednikov. Urednico *Medijske preže* pa smo pred mikrofonom povabili, ker smo menili, da bi lahko s svojim mnenjem pripomogla k poglobljeni obravnavi političnega in medijskega diskurza o priseljenjski problematiki.³ Analizo odgovorov bomo vpletli v kontekst, ko bomo razpravljali o medijskem diskurzu in podeljevanju identitet preko medijske naracije. Najprej pa bomo pojasnili, kdo se ekonomski priseljenci v Sloveniji, koliko jih je in s kakšnimi ukrepi je Slovenija (in ali je sploh) poskrbela za njihovo integracijo v slovensko družbo.

³ *Medijska preža* ni »na trgu« kot večina ostalih medijev, zato domnevamo, da je v svojih analizah medijskega prostora, delovanja medijev in obravnavi družbene problematike (in seveda priseljenjske problematike, op. p.) veliko bolj neodvisna in uravnotežena kot ostali mediji.

2. KDO SO EKONOMSKI PRISELJENCI V SLOVENIJI?

2. 1. O narodnostni strukturi Slovenije

Slovenija ne spada med evropske države z visokim odstotkom prebivalstva, ki ne pripada večinskemu narodu. Za Slovenijo je namreč značilno večnarodnostno družbeno okolje z izrazito vsestransko dominantnim enim – slovenskim narodom. (Kržišnik-Bukić 2003: 31) Izhajajoč iz Ustave Republike Slovenije živijo v Sloveniji v narodnostnem smislu Slovenci, Italijani, Madžari, Romi ter ostali, ki narodnostno ali etnično v Ustavi RS niso imenovani. Kdo so te skupine?

V Sloveniji poleg zgodovinsko dolgotrajno prostorsko in družbeno umeščenih narodnih skupnosti Nemcev (Kočevarjev), Judov, Romov, Italijanov, Madžarov, živijo ponekod tudi že zelo dolgo, drugje pa po dve ali več generacij ali pa samo v prvi generaciji Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi kot pripadniki narodov nekdanje države. Slednji so v Slovenijo migrirali v glavnem iz ekonomskih razlogov in v grobem tvorijo skupino ekonomskih priseljencev, ki je izrazito heterogena, zato o priseljenjskih skupnostih težko govorimo. Vsi navedeni poleg ekonomskih priseljencev pa skupaj ne tvorijo števila, ki bi (bistveno) presegalo ali (sploh) presegalo desetino celotnega prebivalstva Republike Slovenije, oz. na primer »ogrožalo« slovensko narodno večino. Ob zadnjem popisu prebivalstva se je sicer nekoliko znižal odstotek narodnostno samoopredeljenih kot Slovencev, a popisni odstotek (83,06 odstotka) Slovincem še nadalje zagotavlja dominanten položaj v Sloveniji, čeprav se počasi postopno znižuje ves čas po drugi svetovni vojni. (Kržišnik-Bukić 2003: 31) Posledica te prevlade je enodimenzionalno doživljanje slovenske kulture na nacionalni ravni. Gre za predstave ali mite o homogeni, precej enoznačni kulturi. Slovenija je zaprta država predvsem iz zgodovinskih razlogov, saj na tem delu ozemlja ni bilo velikih kulturnih mešanj in je tako slovenska kultura ena redkih enodimenzionalnih kultur v Evropi. (Mihelj v Knafelj 2002: 4)

Priselitve iz drugih jugoslovanskih republik v Slovenijo so bile v celotnem obdobju po drugi svetovni vojni znatne. Podatki o priseljevanju obstajajo od leta 1954 naprej. Rekonstrukcija migracijskih procesov po tem letu pokaže, da so priselitve rahlo naraščale do prve polovice sedemdesetih let. Najintenzivnejše priseljevanje v Slovenijo iz ostalih delov skupne države je

potekalo v drugi polovici sedemdesetih let. Ob popisu prebivalstva leta 1961 je še mogoče govoriti o narodno precej homogeni populaciji Slovenije, saj število tistih, ki se niso opredelili kot Slovenci, dosega komaj 4,35 odstotka prebivalstva Republike Slovenije. Odstotek tistih, ki so se opredelili kot Slovenci, je ob popisu leta 1971 znašal 94,03 odstotka, leta 1981 90,52 odstotkov, leta 1991 pa je padel na 87,84 odstotka prebivalcev Republike Slovenije. (Komac 2003: 56-57)

Po končnih podatkih Popisa 2002 je v Sloveniji živel 1 964 036 prebivalcev. Od Popisa 1991 se je število povečalo za 50.681 oseb, čeprav je bil naravni prirast negativen (umrlo je približno 3.500 prebivalcev več, kot se jih je rodilo). Vzroke za prirast gre iskati v dveh procesih, in sicer v priseljevanju iz tujine (v tem obdobju se je v Slovenijo priselilo 23.245 oseb) in v legalizaciji prebivanja tistih državljanov nekdanje SFRJ, ki so ob popisu 1991 že prebivali v Sloveniji, vendar v Sloveniji niso imeli administrativno urejenega prebivališča, zato so bili kot prebivalci popisani v eni od drugih republik nekdanje Jugoslavije. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 2002 je v Sloveniji na dan popisa živel 150.736 oseb, ki so se v Slovenijo priselili z območja nekdanje jugoslovanske države, oziroma držav naslednic, »zanemarljivih« 18.192 pa se jih je v Slovenijo priselilo iz drugih držav. (SURs 2002: 38)

Kot rečeno, 83,06 odstotka prebivalcev Republike Slovenije se je ob popisu leta 2002 opredelilo kot Slovenci, 6,49 odstotka prebivalcev se je opredelilo kot pripadniki narodov nekdanje Jugoslavije⁴, 0,82 odstotka se jih je opredelilo kot pripadniki drugih narodov, 0,72 odstotka jih je izrabilo ustavno pravico in se niso opredelili kot pripadnik katerega koli naroda (SURs 2002). Od celotnega števila priseljencev je državljanstvo Republike Slovenije leta 2002 imelo 119.500 oseb, preostali so imeli status tujca, so bili brez državljanstva ali pa so bili uvrščeni pod oznako neznano. Pretežni del priseljencev, skoraj 85 odstotkov (127.518 oseb), je prišel v Slovenijo pred letom 1991, preostalih 15 odstotkov (23.245 oseb) pa je sad priseljevanja v desetletju 1991 – 2002. V tem desetletnem obdobju se je v Slovenijo po podatkih popisa iz leta 2002 priselilo 23.245 oseb, 6.372 jih ima državljanstvo RS, ostali pa imajo status tujca, so brez državljanstva ali pa so bili uvrščeni v kategorijo neznano. (Komac 2003: 93) Kaže pa, da so po napetem obdobju v 90-ih, ko je na območju nekdanje Jugoslavije divjala vojna, migracije v Slovenijo spet narasle. Statistični urad je namreč sporočil, da se je v letu 2004 v Slovenijo priselilo 10.171 prebivalcev, kar je skoraj polovica števila migrantov, ki

⁴ Pri tem imamo v mislih vse narode nekdanje skupne države.

so prišli v Slovenijo v prejšnjih desetih letih. Od tega je bilo 84,5 odstotka tujcev in 15,5 odstotka državljanov Slovenije. Med 8597 v državo priseljenimi je bilo 34,5 odstotka državljanov Bosne in Hercegovine, 27,6 odstotka Srbije in Črne gore, 14,6 odstotka nekdanje jugoslovanske republike Makedonije ter 9,3 odstotka državljanov Hrvaške, ugotavlja statistični urad. (STA 2006)

Ugotavljamo, da glavnino »neslovenskega« prebivalstva v Sloveniji predstavljajo pripadniki narodov iz nekdanje Jugoslavije, zato bomo v nadaljevanju tem skupinam posvetili največ pozornosti. Izkušnje tudi kažejo, da Slovenci, ko govorimo o »ekonomskih priseljencih«⁵, katerim v diplomskem delu posvečamo največ pozornosti, najprej pomislimo na skupine, priseljene z območij nekdanje skupne države.⁶

2. 2. »Ekonomske priseljenci« in zagata s poimenovanjem

Zdi se, da je tukajšnji uvod primeren za pojasnila o poimenovanju družbene skupine, ki ji v diplomskem delu posvečamo pozornost. Na tem mestu se pojavi vprašanje, kdo so pripadniki skupine, katere status in položaj skušamo na tem mestu predstaviti. Pod pojmom *ekonomski priseljenci* razumemo namreč skupino ljudi, ki je prišla v naše družbeno okolje iz ekonomskih razlogov. Upravičenost rabe takšnega poimenovanja, lahko skušamo podkrepiti z razlago Castlesa in Millerja, ki pojasnjujeta vzroke migracij.

Castles in Miller (1993: 24) pri pojasnjevanju evropskega preseljevanja v 20. stoletju med vprašanji, na katera je po njunem mnenju treba najti odgovore pri preučevanju vzrokov migracij, navajata vprašanja o ekonomskih razlogih migracij na začetku, torej kot najpomembnejši faktor odločanja za migracije⁷:

- Kateri ekonomski, socialni, demografski ali politični faktorji so se tako spremenili, da so ljudje zapustili svojo izvorno državo in se odločili ustaliti v tujini?

⁵ Več o tem, kaj razumemo pod sintagmo »ekonomski priseljenci« v poglavju 2. 2., o migracijskih procesih znotraj nekdanje skupne držav pa v 3. 1.

⁶ Seveda se je treba ob tem zavedati, da je velik del te skupine prišel v Slovenijo zaradi vojne na območju nekdanje Jugoslavije.

⁷ Na nekatera od naštetih vprašanj bomo našli odgovore v tretjem poglavju.

- Kateri faktorji so prinesli priložnost v tujini, da so lahko ljudje po legalni poti zapustili matično državo? Govorimo o legalni izselitvi v tujino, ki jo danes vse bolj potiska v senco problematika ilegalnih emigrantov.
- Kakšna legalna, politična in ekonomska podlaga obstaja na področju priseljevanja in ustalitve?
- Kako se priseljenci ustalijo v tujem kulturnem okolju? Zakaj to pogosto vodi v konflikt, diskriminacijo in izbruhe rasizma, v nekaterih primerih pa tudi k nastajanju pluralnih in multikulturalnih družb? (Castles in Miller 1993: 24)

V nadaljevanju bomo videli, da se je velik del skupine, ki je predmet obravnave, priselil v Slovenijo tudi iz političnih in drugih razlogov, kasneje so tukaj našli delo in se ustalili, videli pa bomo tudi, zakaj naše poimenovanje »*ekonomski priseljenci*« ni upravičeno oz. ni ustrezno.

Naše poimenovanje deloma opravičujejo izsledki iz minulega statističnega popisa prebivalstva. Priseljene osebe, ki so se v Slovenijo priselile v minulem desetletju prejšnjega stoletja, so analitiki, ki so pripravljali statistično gradivo popisa prebivalstva leta 2002 (SURS 2002: 38-39), razvrstili v štiri kategorije:

- priseljeni državljani RS, ki so se v Slovenijo vrnili zaradi razpada nekdanje Jugoslavije (npr. častniki nekdanje JLA in njihovi družinski člani)
- priseljeni državljani RS, ki so se v Slovenijo vrnili po začasnem prebivanju v tujini oz. po dolgotrajnem prebivanju v tujini (številni med njimi so bili tudi rojeni v tujini in so imeli tam prvo prebivališče)
- begunci z območij nekdanje Jugoslavije, ki so ostali v Sloveniji, ker se ne morejo več vrniti v svoje izvorno okolje
- sodobni ekonomski migranti, ki v Sloveniji še vedno prihajajo pretežno iz držav nastalih na območju nekdanje Jugoslavije (SURS 2002: 38-39)

In zakaj poimenovanje *ekonomski priseljenci* ni najustreznejše? Zgornja stratifikacija iz statističnega gradiva zajema le ljudi, ki so se v Slovenijo priselili v 90-ih letih minulega stoletja, ne zajema pa tistih, ki so se v Slovenijo priseljevali v času velikega migracijskega razmaha. Največ ljudi je imigriralo v Slovenijo v 70-ih letih. Šlo je za klasične *ekonomske priseljence*, toda vmes je večina teh dobila slovensko državljanstvo. Zato je sporen drugi del naše sintagme, in sicer beseda *priseljenci*.

Brankica Petković⁸ meni, da ko govorimo o ekonomskih migrantih, moramo najprej opredeliti, kdo so ti ljudje. Razjasniti moramo, koliko generacij te skupine ljudi bomo uvrščali med priseljence. Ta problem izpostavlja tako stroka kot tudi same manjšinske skupnosti. Ob tem vedno znova prosijo medije in raziskovalce, naj jih ne imenujejo *priseljenci* oz. *migranti*, kajti oni se nikamor več ne selijo. Več desetletij že nekje živijo. »Še posebej pa njihovi otroci niso priseljenci. O otrocih se pogosto govori kot o drugi generaciji priseljencev, ampak ti otroci se niso nikamor priselili. Raziskovati polje njihovega družbenega upodabljanja skozi kategorijo migrantov se mi zdi že v izhodišču napačno.« (gl. Priloga str. 75)

Ko govorimo o »priseljencih« v Sloveniji, moramo imeti v mislih, da ti v grobem sestavljajo tri skupine z različnim statusom. Prvo skupino predstavljajo tisti, ki imajo slovensko državljanstvo, drugo pa tisti, ki tega nimajo – ta skupina pa se deli še na dve podskupini, in sicer na priseljence, ki imajo stalno prebivališče, in priseljence, ki imajo samo začasno prebivališče. Tisti, ki imajo slovensko državljanstvo so seveda v pravicah in dolžnostih povsem izenačeni z ostalimi državljani Republike Slovenije, zato o njih ne moremo več govoriti kot o ekonomskih *priseljencih*, temveč so to *državljeni priseljenskega porekla*, ki pa so kljub svojemu statusu del Zgodbe o priseljencih na Slovenskem. To prevladujočo skupino sestavljajo v glavnem pripadniki drugih narodov nekdanje Jugoslavije.

Nikakor na tem mestu ne smemo pozabiti posebne skupine ekonomskih priseljencev, t. i. *izbrisanih*, ki so klasični ekonomski priseljenci – in ob tem ilegalci v državi, saj so pred slovensko osamosvojitvijo imeli stalno prebivališče na območju Slovenije, vendar so jih državni organi izbrisali iz evidence stalnega prebivalstva, zato ker niso zaprosili za slovensko državljanstvo. Tej skupini bomo v nadaljevanju posvetili še posebno pozornost, še posebej zato, ker menimo, da se je v okviru razprav o njih oblikoval pomemben del Zgodbe o ekonomskih priseljencih na Slovenskem.

Klasičnih priseljencev brez slovenskega državljanstva je danes v Sloveniji relativno malo, zlasti v primerjavi z drugimi evropskimi državami. Po podatkih Ministrstva za notranje

⁸ Z raziskovalko Brankico Petković, urednico Medijske preže in vodjo Centra za medijsko politiko pri Mirovnem inštitutu v Ljubljani, smo se za potrebe tega diplomskega dela pogovarjali 14. februarja 2006. (gl. Priloga str. 74-78)

zadeve (v Bešter 2003: 13) je bilo na dan 24. 10. 2002 v Sloveniji 52.844 oseb, ki so imele status tujca. Od tega jih je 17. 389 imelo veljavna dovoljenja za stalno prebivanje, 31.000 pa za začasno prebivanje. Tudi v tej skupini prevladujejo priseljenci iz nekdanjih republik nekdanje Jugoslavije, predvsem iz Bosne in Hercegovine. Priseljencev iz ostalih republik je manj in tudi živijo precej razpršeno. Priseljencem s stalnim prebivališčem so sicer v skladu z Zakonom o socialnem varstvu zagotovljene vse pravice iz socialnega varstva. Priseljenci brez državljanstva in brez stalnega prebivališča pa lahko uveljavljajo pravice do posameznih storitev in dajatev pod pogoji, ki jih določa zakon. Volilna pravica je bila do nedavnega omejena le na državljane Republike Slovenije, sprememba Zakona o lokalnih volitvah junija 2002 pa je to pravico delno razširila tudi na priseljence. Tujci s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji imajo po tem zakonu namreč pravico voliti člane občinskega sveta na lokalnih volitvah. (Bešter 2003: 13)

Z vstopom v Evropsko unijo pa gre v Sloveniji pričakovati še eno skupino ekonomskih priseljencev s posebnim statusom – državljane držav članic Evropske unije. Evropska organizacija za državljane (ECAS) iz Bruslja v poročilu o prostem pretoku delavcev v petindvajseterici ugotavlja, da se je število Slovakov v Sloveniji po širitvi EU potrojilo, na 1047, število Čehov (100) in Poljakov (123) pa podvojilo. Večina od 2280 državljanov drugih članic EU v Sloveniji dela v gradbeništvu in kovinski industriji. Najbolj se za delo v tujini zanimajo Poljaki, ki se jih je v drugih članicah po lanski širitvi EU zaposlilo 450.000. (Traser 2005)

2. 3. Položaj priseljencev in državljanov priseljskega porekla v Sloveniji ter slovenska integracijska politika

Maastrichtska pogodba, dopolnjena kasneje z Amsterdamsko, zahteva od držav članic Evropske unije, da zagotavljajo priseljencem iz EU vrsto socialnih pravic (volilna pravica, zdravstvo, pravica do izobraževanja, do zaposlovanja ...) in pravic iz dela (delovna doba, pokojnine, obdavčenje dohodkov), ki naj jih države članice spoštujejo za vse priseljene iz drugih držav članic ter jim tako omogočijo enakopravnost z državljani in socialno integracijo. Pri zaposlovanju veljajo pravila prednostne hierarhije: prednost imajo državljani, sledijo jim državljani drugih članic EU. Pravica priseljenih iz tretjih držav (torej priseljenih iz držav, ki niso članice EU in imajo stalno bivališče v eni od držav članic, vendar so brez državljanstva države članice EU) se naj v čim večji meri približujejo pravicam državljanov, kot navaja sporazum iz Tampereja leta 1999. (Verlič Christensen 2000: 1122) Toda kot smo že omenili, izkušnje kažejo, da je za uspešno integracijo potrebna več kot le formalna enakopravnost in izenačitev pravic priseljencev s pravicami državljanov.

Številne evropske države so v minulem desetletju sprejele nove, restriktivnejše imigracijske politike, s katerimi želijo omejiti pritok tujcev na svoje ozemlje. V Evropi se namreč širi strah pred tujci, ki naj bi Evropejcem odvzemali delovna mesta, zasedali stanovanja, živeli na »njihov račun«, ogrožali njihovo kulturo z vnašanjem tujih vrednot in navad, poviševali stopnjo kriminala itd. (gl. Castles in Miller 1993) Menimo, da še posebej narašča strah pred priseljenci iz držav arabskega sveta. Predstavniki nacionalne večine v evropskih državah namreč pogosto (ne)upravičeno izražajo zaskrbljenost zaradi naraščajočega števila terorističnih dejanj v svetu, kajti teroristične organizacije svoja dejanja pogosto utemeljujejo na religijski osnovi, ravnanja pa označujejo kot »sveto vojno«.

Zahodne države si danes prizadevajo ustaviti oz. preprečiti nezakonite migracije ter omejiti delovne migracije oz. jih regulirati glede na lastne potrebe. Med vse pomembnejšimi cilji migracijskih politik pa se v zadnjem času pojavlja tudi integracija priseljencev – tako tistih, ki že dlje časa živijo v imigrantski državi kot tistih, ki bodo šele prišli. Glavni cilj integracijskih politik je vključitev priseljencev v večinsko družbo na tak način, da postanejo njen funkcionalni člen, da enakopravno sodelujejo pri njenem razvoju in imajo možnost samostojnega življenja. Poti do tega cilja so v različnih državah različne, odvisno od tega, katere vrednote postavlja v ospredje večinska družba oz. kaj predstavlja želeni končni rezultat

integracijskega procesa. (gl. Castles in Miller 1993) Tako vidimo, da izhajajoč iz naslova naše razprave predmet obravnave niso priseljenci kot taki in njihov položaj v Sloveniji, temveč je predmet obravnave večinsko slovensko prebivalstvo in predvsem odnos do priseljencev, kajti njihov položaj je odvisen prav od politike države, ki po našem mnenju nastaja na podlagi konstrukcije podobe priseljencev, kakršno ustvarja nacionalna večina.

Temelji za slovensko integracijsko politiko so bili postavljeni leta 1999, ko je državni zbor sprejel Resolucijo o imigracijski politiki Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 40/99). V tej resoluciji je integracijska politika opredeljena kot eden od treh elementov imigracijske politike in se nanaša na »ukrepe države in družbe, ki zagotavljajo ugodne pogoje za kakovost življenja priseljenih, spodbujajo integracijo in omogočajo, da priseljenci postanejo odgovorni udeleženci družbenega razvoja Slovenije.« Resolucija upošteva kulturno pluralnost slovenske družbe in cilje imigracijske politike gradi na načelih enakopravnosti, svobode in vzajemnega sodelovanja. Resolucija je načrtala pluralistični model integracijske politike, ki priseljencem omogoča enakopravno vključitev v slovensko družbo ob hkratnem ohranjanju njihove kulturne identitete. (Bešter 2003: 13)

Od sprejetja prve resolucije do danes so bili sprejeti še trije zakoni, ki vsebujejo določila o integraciji priseljencev in tujcev v Republiki Sloveniji. To so Zakon o azilu (1999), Zakon o tujcih (1999) in Zakon o dopolnitvah zakona o začasnem zatočišču (2002). Prva dva imata eno skupno pomanjkljivost – ne določata, kdo konkretno je odgovoren za zagotavljanje in uresničevanje pogojev za integracijo tujcev in na kakšen način se ti pogoji dejansko zagotavljajo. Zakon o začasnem zatočišču nalaga to dolžnost Uradu za priseljevanje in begunce. (Bešter 2003: 14) V začetku leta 2006 je državni zbor sprejel novelo zakona o azilu, ki naj bi skrajšala dolgotrajnost in povečala učinkovitost azilnih postopkov ter onemogočala zlorabe. Dan po sprejetju je razočarnje nad sprejetjem novele izrazil Visoki komisariat Združenih narodov za begunce, saj v Združenih narodih menijo, da Slovenija s sprejetimi spremembami krši mednarodno zakonodajo, h kateri se je zavezala – z novimi ukrepi namreč naša država po mnenju predstavnikov Visokega komisariata Združenih narodov za begunce niha raven obravnave prosilcev za azil pod norme, podane v mednarodnih standardih.⁹ (STA 2006)

⁹ Obravnavo prosilcev za azil opredeljuje med drugim Konvencija o statusu beguncev, ki jo je sprejela Diplomatska konferenca Združenih narodov o statusu beguncev in oseb brez državljanstva 28. julija 1951 v skladu z resolucijo št. 429 (V) Generalne skupščine z dne: 14. decembra 1950. Veljati je začela 22. aprila 1954 v

Tako lahko trdimo, da je Slovenija glede integracijske politike še vedno precej na začetku poti. Kot vidimo, sicer obstajajo nekatere zakonske podlage, na katerih bi naj posamezni ukrepi temeljili, vendar konkretnih integracijskih programov za zdaj v Sloveniji nimamo. O odsotnosti celovite in konsistentne integracijske politike govori predvsem dejstvo, da je velika večina priseljencev v Sloveniji slovenskih državljanov – gre za *državljane priseljenskega porekla*, zato bi morebiti lahko govorili o t. i. »novih narodnih manjšinah«¹⁰ v Republiki Sloveniji.

»Smiselno bi bilo, da bi državni zbor sprejel Resolucijo o urejanju statusa, položaja in pravic pripadnikov 'novih manjšin' v Sloveniji kot prvi korak k sprejetju ustrezne zakonodaje. Predlog resolucije o položaju 'državljanov držav nekdanje skupne države' naj bi bil zasnovan tako, da v uvodu predstavi obstoječe ukrepe in prakso v drugih državah, položaj v Sloveniji in primerjavo z mednarodnimi standardi. Ustanovi naj se delovno skupina na državni ravni, ki vključuje tudi predstavnike 'državljanov držav nekdanje skupne države' kot začetek priprave predlogov za učinkovito strategijo« (Klopčič 2003, 326).

Tudi Petkovičevi se delitev na *avtohtone*¹¹ in *neavtohtone* manjšine ne zdi najustreznejša. Ob tem meni, da bi bilo treba vse zadeve v družbi razlagati in urejati tako, da bi čim večjemu številu ljudi zagotovili čim več pravic in varstva in da bi čim manj ljudi ostalo zunaj tega kroga pravic. Vključevalni (inkulzivni) koncepti varstva manjšin bi bili v Sloveniji izjemno

skladu s 43. členom. (vir: Amnesty International Slovenije, dostopno na: <http://www.amnesty.si/akcije.php?kid=89> (14. marec 2006))

¹⁰ Terminu »manjšine« se sicer v nalogi skušamo ogniti, saj – kot trdi Petkovičeva – zaradi problema definicije manjšine niti v Evropski uniji ne obstaja ne direktiva ne uredba za področje manjšinjskega varstva. Zato skušamo izraz čim manj uporabljati, da ne bi bilo zagate z razumevanjem, ali gre za pojmovanje *manjšin* v sociološkem ali v politološkem smislu. Avtorji, ki jih navajamo, govorijo sicer o manjšinah v *sociološkem* smislu, torej kot skupinah ljudi, ki so pri svojem odločanju in pravicah marginalizirane, zapostavljene, a menijo, da bi lahko pripadniki narodov nekdanje Jugoslavije, živeči v Sloveniji, uživali status *narodnih* manjšin, podobno kot italijanska in madžarska manjšina v Sloveniji. Ob tem je treba omeniti tudi, da koncept »novih manjšin« še ni pravno normiran oz. sprejet na način, da bi lahko skupine, katerim v uvodnih poglavjih posvečamo pozornost, opredelili kot nove manjšine.

¹¹ Denimo, organizacija Slovencev v Italiji Slovenska kulturno-gospodarska zveza definira avtohtone manjšine tako: *»Avtohtone narodne manjšine so tiste, katerih pripadniki prebivajo na točno določenem teritoriju že iz časov pred industrijsko revolucijo. Industrijska revolucija je sprožila množične migracije in v gospodarsko razvitejših državah ustvarila številčne neavtohtone, torej alohtone oziroma novodobne manjšine.«* (vir: Slovenska kulturno-gospodarska zveza, dostopno na: <http://www.skgz.org/dokumenti/11> (14. marec 2006))

Mi se na tem mestu strinjamo s Petkovičevo in menimo, da je avtohtonost zastarel koncept. Menimo, da je treba »manjšine« ščititi skozi posameznika, in ne obratno. Kot pravi v nadaljevanju Petkovičeva, bi bilo treba vzpostaviti večjo enakopravnost vseh ljudi, ne glede na pripadnost. Gre za *model enakih možnosti*, znotraj katerega naj bi država posamezniku kot državljanu (ali še širše kot prebivalcu) nudila enako varstvo pred zakonom.

primerni, še posebej ob zavedanju, da je Slovenija ekonomsko precej stabilna, preveliki ekonomski in socialni konflikti v Sloveniji ne obstajajo. Zato država ne more opravičevati svojega početja – nižanja varstva in varovanja pravic manjšin – na tej osnovi. Petkovičeva poudarja, da se prepogosto o njih odloča brez njihovega prispevka. Zato jih nemalokrat obravnavamo kot objekte. Problem je tudi definicija manjšine in kaj je minimalni standard glede varovanja manjšin za evropske države. Zato tudi v Evropski uniji ne obstaja ne direktiva ne uredba za to področje. V Evropi tudi ne obstaja vzorec manjšinskega varstva, pač pa koncept antidiskriminacije, ki naj bi bil nasprotni pol diskriminaciji. Tukaj gre za financiranje ukrepov, zaposlovanja preko Evropskega socialnega sklada, s čimer se skuša premagati morebitne precepe in neenakopravnost med manjšino in večino. (Petković, gl. Priloga str. 74-75)

K temu je treba dodati najpomembneje – kar bo sicer glavni predmet obravnave v nadaljnjih poglavjih – in sicer, da je po različnih in tudi v zadnjem desetletju ponavljajočih se raziskavah javnega mnenja v Sloveniji prisoten v znatni meri pojav nestrpnosti, ksenofobije, in to bolj proti pripadnikom narodov nekdanje Jugoslavije in Romom kot drugim, ki niso slovenske narodnosti. Kulminacija nestrpnosti se še posebej povezuje s problemom *izbrisanih* ter vprašanjem izgradnje islamskega kulturnega centra v Ljubljani. (Kržišnik-Bukić 2003: 332)

Evropska unija je v minulih letih, še zlasti leta 2003, večkrat jasno pozvala Slovenijo, naj popravi in primerneje uredi svojo migracijsko politiko, pri čemer je poudarjala nerešene ali slabo urejene razmere v zvezi s pripadniki narodov nekdanje Jugoslavije in Romi. Evropska unija je predlagala tudi konkretne ukrepe, kot so čimprejšnja in čim lažja integracija beguncev, učinkovita ureditev problema izbrisanih, ki ga je zagrešila država, programiranje šolskega pouka o državljski vzgoji in etiki z velikim poudarkom na spoštovanju človekovih pravic in strpnosti, tudi poučevanja zgodovine in drugih predmetov v šolah s ciljem povečevanja spoštovanja kulturne raznolikosti itd. (Kržišnik-Bukić 2003: 332)

Na koncu poglavja o položaju priseljencev ugotavljamo, da Republika Slovenija še zdaleč nima celovitega sistema integracijske politike, da ima večina priseljencev (po večini gre za pripadnike narodov nekdanje Jugoslavije) slovensko državljanstvo, torej gre za državljane priseljskega porekla, in da bi omenjene skupine izhajajoč iz tega dejstva morebiti lahko opredelili kot neke vrste *nove narodne manjšine*, za katere ne obstaja nobeno manjšinsko varstvo. Ob tem vnovič poudarjamo, da koncept *novih manjšin* v pravnih okvirjih še ni

opredeljen, zato bi bilo bolj smiselno govoriti o potrebi po učinkovitejšem izvajanju *modela enakih možnosti*, ki bi zagotavljal posamezniku oz. prebivalcu enako varstvo pred zakonom. Na podlagi tega se zdi, da avtorji raziskave *Položaj in status pripadnikov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji* (Kržišnik-Bukić in drugi 2003: 333) upravičeno trdijo, da obstaja notranje protislovje v Ustavi Republike Slovenije glede odnosa države do posameznih narodnih manjšin v Sloveniji v smislu denominacije in afirmacije enih ter ignorance in neupoštevanje drugih skupin v različnih segmentih družbenega življenja.

3. DRUŽBENO-POLITIČNE REALNOSTI, KI SO VPLIVALE NA KONSTRUKCIJO PODOBE O PRISELJENCIH

Pri konstrukciji družbene podobe neke skupine v družbi oz. nastajanju Zgodbe o tej skupini gre, kot smo že omenili, za dolgotrajen proces, ki je nastajal skozi zgodovino. Zato je treba analizo in nastanek le-tega vpeti v zgodovinski kontekst, tega pa oplemenititi s prevladujočimi družbenimi stališči, ki pogosto slonijo na predsodkih¹² in stereotipnih¹³ predstavah. Te so tudi plodna podlaga, na kateri se lahko razvije sovražni govor¹⁴. Analiza le-tega mora zato potekati vzporedno z analizo njegovega ozadja, tj. realnih dejavnikov in političnih ambicij njegovih generatorjev, da ga lahko razumemo.

Zato bomo v nadaljevanju skušali odgovoriti, kateri so bili ključni zgodovinski družbeni momenti, skozi katere smo Slovenci konstruirali podobo ekonomskih priseljencev, kakšna stereotipna podoba o ekonomskih priseljencah se je oblikovala in kakšno vlogo sta pri konstruiranju podobe imela medijski in politični diskurz¹⁵ ter sovražni govor, ki naj bi se pojavljal znotraj obeh. Menimo namreč, da je večina Slovencev konstruirala specifično podobo o priseljencah na podlagi zgodovinsko-družbenih okoliščin, ki so krojile odnose med Republiko Slovenijo in izvornimi državami priseljencev v Sloveniji.

Dogodki in družbeno-politične realnosti, ki jih bomo opisali v nadaljevanju, so po našem mnenju srž razvoja nekaterih stereotipov, predsodkov in predstav, s pomočjo katerih je skozi določene diskurze nastala Zgodba. Toda za nastanek splošne družbene debate oz. *diskurza na ravni govorice vsakdanjega življenja*¹⁶, ki ni nujno oz. je le redko konstruktiven in rezonirajoč, sta nujna politični in medijski diskurz. Ker se nam zdi veliko bolj problematično in nedopustno, da se v medijih in parlamentu, pojavljata sovražni govor in nedopustna diskriminacija na ravni predsodkov, bomo v nadaljnjih poglavjih predstavili diskurz v medijih in politiki. Za začetek pa bomo nekaj besed namenili družbenim procesom, ki so bili škarje in platno v nastajanju javnega mnenja Slovencev o priseljencah in problematiki.

¹² Predsodke definiramo po Uletovi v poglavju 4.1. na strani 30.

¹³ Stereotipe definiramo po Lippmannu v poglavju 4.1. na strani 30.

¹⁴ Več o sovražnem govoru, ki ga definiramo s pomočjo Leskoškove in drugih, in elementih sovražnega govora v poglavjih 4.1. (str. 30-32) in 4.5.1 (str. 49-58).

¹⁵ Več o diskurzu, ki ga definiramo po Burrovi, v poglavju 4 (str. 28), posebej o medijskem in političnem diskurzu pa v poglavjih 4.3. (str. 36-45) in 4.4. (str. 46-58).

¹⁶ Mislimo *vsakdanje življenje* v antropološkem pomenu.

Bilo bi namreč nadvse neobičajno, da bi intenzivni imigracijski procesi v Slovenijo ostali neopaženi med večinskim prebivalstvom. Največji nabor podatkov na temo medetničnih odnosov v Sloveniji je bil zbran v okviru raziskovanj Slovensko javno mnenje (SJM). Podatke iz omenjenega sklopa so na to tematiko v svoji analizi zbrali in predstavili avtorji raziskave *Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*¹⁷, zato se bomo v nadaljevanju pri iskanju odgovora na vprašanje, kako in skozi katera zgodovinska dogajanja se je oblikovala podoba priseljencev, v glavnem sklicevali na dognanja iz omenjene raziskave.

3. 1. Migracije v Jugoslaviji in razraščanja mednacionalnih napetosti

Podatki na tematiko medetničnih odnosov se v raziskavi SJM prvič pojavijo leta 1970/71. Odgovori kažejo, da kakšnega posebnega navdušenja nad priseljevanjem iz drugih jugoslovanskih republik¹⁸ ni bilo. Prevladujoče prepričanje je bilo, da ima priseljevanje v Slovenijo več slabih kot dobrih posledic za razvoj slovenske družbe. Med razlogi za odklonilen odnos Slovencev do priseljencev se najpogosteje navaja, da je za podobna dela na razpolago dovolj Slovencev, da se s tem zmanjšuje »bogastvo slovenskega naroda«, da so prišleki leni, da so z njimi same težave, itd. Takšna interpretacija odgovorov iz raziskovanj SJM v letih 1970/71 in tudi iz leta 1972 je zanimiva, predvsem zato, ker bi bilo pričakovati, da bo intenzivno priseljevanje disjunktivne¹⁹ odnose še bolj poglobljalo. Odgovori zbrani v letih 1970 do 1972 so bili namreč zbrani v obdobju tik pred imigracijskim »stampedom«, ki je potekal v letih 1973 in 1979. Podatki zbrani v SJM leta 1980, torej ob koncu najbolj intenzivnega procesa priseljevanja, pa ne potrjujejo prejšnje domneve. Dobra polovica vprašanih je tedaj namreč menila, da je zaposlovanje delavcev iz drugih republik koristno za razvoj Slovenije. (Komac 2003: 59) Avtorji raziskave domnevajo, da je pozitiven odnos, ki ga odražajo odgovori pridobljeni v SJM leta 1980, prej odraz nekega povsem specifičnega

¹⁷ V nadaljevanju »avtorji raziskave«

¹⁸ Avtorji raziskave *Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji* se seveda osredotočijo izključno na ekonomske priseljence z ozemelj nekdanjih republik SFRJ oz. držav, nastalih iz nekdanjih republik. Toda za nas »zanemarjanje« ostalih ekonomskih priseljencev niti na tem mestu ni moteče, kajti ugotovili smo že, da glavnino priseljencev v Sloveniji tvorijo prav te skupine in, kot bomo kasneje ugotovili, Slovenci gradimo podobo o priseljencih izključno na podlagi odnosa do pripadnikov teh skupin.

¹⁹ Nanašajoč se na disjunkcijo. disjunkcija –e (filoz.) sestavljena izjava, katere deli se med seboj izključujejo; disjunkcija –e (lingv.) del sporočila, ki daje na izbiro eno od dveh ali več (neenakih) možnosti (vir: SSKJ) Gre torej za vse bolj različne odnose.

dogodka, kot pa rezultat radikalno spremenjenega odnosa večinske slovenske populacije do priseljencev.

»Leto 1980 je leto bolezni in smrti J. B. Tita, tedaj je bila trans-jugoslovanska tolerantnost na vrhuncu. Da to drži, je možno sklepati iz odgovorov na vprašanje, ki je bilo postavljeno v isti raziskavi, in je spraševalo po tem, kako naj bo zasnovan razvoj industrije v Sloveniji. Odgovori jasno kažejo, da je treba razvoj Slovenije graditi na razpoložljivi delovni sili in le 'po potrebi' uvažati delovno silo iz drugih jugoslovanskih republik. Priseljencev naj bo le toliko, da se popolni razkorak med (neugodno) demografsko sliko prebivalstva Slovenije in ekonomskimi potrebami Slovenije. Osemdeseta leta pričenjajo razkrivati globok razkorak med verbalno deklariranim in vsakdanjo ekonomsko in politično prakso. Poglobljajoča se ekonomska kriza se je na poseben način stekla na področje narodnega in nacionalnega. Narodna homogenizacija na eni strani ter poglobljanje disjunktivnih procesov med narodi Jugoslavije sta predstavljala 'zaščitni znak' razvoja Jugoslavije v 80. letih prejšnjega stoletja.« (Komac 2003: 60-61)

Narodnostno podobo Slovenije je med drugim pomembno spremenil model ekstenzivne ekonomije²⁰, vpeljan v šestdesetih letih. Ekstenzivna ekonomija je namreč generirala potrebo po številni delovni sili. Delovno silo je Slovenija »uvozila« iz drugih območij Jugoslavije, kjer je vladala precejšnja stopnja brezposelnosti. Komac navaja še dva procesa, ki sta pogojevala priseljevanje v Slovenijo. Prvi je naftna kriza²¹ na začetku sedemdesetih let, ki je v zahodno evropskih državah povzročila recesijo in prestrukturiranje gospodarstva, kar je zmanjševalo potrebo po novih priseljencih. Novi migranti so se v dobršni meri začeli zaposlovati v Sloveniji, ki je zaradi prej omenjenega ekstenzivnega modela gospodarskega razvoja potrebovala svežo delovno silo. Podatki, pridobljeni v osemdesetih letih in po vrhuncu jugoslovanske politične krize (leto 1986) ter kasneje v začetku devetdesetih let,

²⁰ Gre za jugoslovanski gospodarski sistem, vpeljan v 60-ih letih minulega stoletja v takratni Jugoslaviji in je deloval približno 25 let. Njegova posebnost je bila, da je generiral potrebo po številni, sveži delovni sili, poleg tega pa je spodbujal selitev delovne sile, ne pa selitve kapitala. Ekstenzivna ekonomija je tako pomembno spremenila narodnostno podobo Slovenije. V Slovenijo so migrirali številni delavci iz drugih koncev SFRJ, kjer je vladala precejšnja stopnja brezposelnosti. (gl. Komac 2003: 60-61)

²¹ Prva naftna kriza se je pojavila leta 1973 kot posledica tretje izmed arabsko-izraelskih vojn. V vojno so bile vpletene države Izrael, Egipt in Sirija, torej države bogate z nafto. Vzrok za vojno so bile ozemeljske težnje in želja po nadvladi nad Sueškim prekopom. Vojna je prinesla do petkrat višje cene za sod nafte in s tem nižje količine dobavljene nafte. (Repe 1996: 240)

nazorno kažejo na razraščanje mednacionalnih napetosti v jugoslovanski državi. Ti podatki že kažejo na zbujanje ksenofobije²², predsodkov in stereotipov. (gl. Komac 2003)

Iz raziskave Slovensko javno mnenje, ki je leta 2002 med drugim merila vrednote in zaupanje, je že razvidno, da približno četrtina vprašanih za sosede ne želi imeti Muslimanov, priseljencev, tujih delavcev in Judov. V zavračanju teh skupin se skriva cela vrsta čustev in občutkov, od ksenofobnega strahu pred tujim, prek gnusa in prezira do nižjih slojev, do sovraštva in nasilja do vseh, ki se ne skladajo s podobo »čistega« in pravovernega Slovenca. (Leskošek 2005: 11)

3. 2. Politična razhajanja

Omenili smo že gospodarske razmere, ki so krojile odnose med pripadniki različnih narodov nekdanje skupne države, pa tudi smrt nekdanjega maršala, ki je po mnenju avtorjev raziskave le na prvi pogled spremenila odnos večinske populacije v Sloveniji do priseljencev. Avtorji raziskave pa z analizo podatkov pridobljenih v raziskavah SJM ugotavljajo, da bolj kot se jugoslovanska kriza bliža vrhuncu (leto 1986), bolj se je povečevalo prepričanje anketirancev, da so ogroženi. Podatki kažejo, da pričenjajo medetnični in medrepubliški konflikti vplivati na medosebne odnose, da zbujaajo, kot smo že omenili, ksenofobijo, negativne predsodke in stereotipe. (Komac 2003: 63)

V raziskavah SJM, ki so bile opravljene pred izbruhom jugoslovanske krize, so raziskovalci ugotavljali, da *»so bili temeljni razlogi za široko etnično distanco med jugoslovanskimi narodi medsebojne globlje kulturne razlike, sedaj pa se etnična distanca širi predvsem na temelju medsebojnih političnih razlik. Politični odnosi kvarijo osebne medetnične odnose in širijo medsebojne disjunktivne odnose. Za ponazoritev te trditve navajamo podatek, da so Slovenci na eni strani najbolj izrazito pripravljeni vstopati v primarne in sekundarne (dobre sosedske) odnose s Hrvati, po drugi strani pa se kažejo najbolj opazni odnosi etnične distance v razmerjih Slovencev do Srbov«*. (Klinar v Komac 2003: 63)

²² Gre za sovraštvo oz. odpor do tujcev in tujega.

Rizman (1998: 253) meni, da je jugoslovanska država postala plen velikosrbskega nacionalizma in da je bila pred razpadom Jugoslavije demokratična rekonstrukcija še vedno komunistične države blokirana, zato se je Slovenija odločila za samostojnost.

Tako opazamo, da medrepubliških odnosov med Slovenci in pripadniki ostalih nekdanjih republik v nekdanji Jugoslaviji sredi osemdesetih ne krojijo več zgolj razlike, utemeljene na kulturni osnovi in strah pred izgubo kulturne dominancie ter zasedanjem delovnih mest, temveč vse večja politična razhajanja. Kot ugotavlja Komac (2003: 65-66), so na omenjene ocene medetničnih odnosov v Sloveniji vplivale predvsem globalne razmere v Jugoslaviji. Poglobljajoča se gospodarska kriza je vse pogostejše postavljala vprašanje o problematiki priseljevanja delavcev iz drugih republik. Prevladujoče stališče, kot je pokazala raziskava SJM leta 1986, je, da je treba priseljevanje iz drugih republik, če že ne povsem zaustaviti, pa vsaj omejiti. Odklonilen odnos Slovencev do priseljevanja postane še bolj očiten, ko podatke dopolnimo z narodnostno pripadnostjo anketirancev. Raziskava SJM iz leta 1986 je tudi pokazala, da so pripadniki drugih narodov bili »manj navdušeni« nad idejami o restriktivni politiki priseljevanja, kot tisti, ki so se opredelili kot Slovenci. Prepričanje, da je treba priseljevanje omejiti, je imelo izrazit nacionalni naboj, in je dodatno zaostriło jugoslovansko krizo. V raziskavi SJM leta 1988 je skoraj tretjina menila, da je priseljevanje treba povsem zaustaviti. (prav tam)

Po razpadu Jugoslavije so nekateri avtorji želeli medrepubliška razhajanja potencirati. Denimo, Prunk (1996: 146-149) meni, da so težave v večnacionalni državi obstajale že od začetka in da je njenemu vodstvu z natančno izdelano politično mitologijo in učinkovitimi integrativnimi mehanizmi ter močnim represivnim aparatom uspelo obdržati državo skupaj skoraj 50 let. Za uspešno delovanje države naj bi po Prunkovem mnenju vodilna garnitura tudi primerno nadgradila zgodovino. Tako naj bi Jugoslavija postala končna zgodovinska tvorba vseh vključenih narodov. Zgodovinsko gledano naj bi vsi postali bratje, ki so jih dolga stoletja ločevale kruta zgodovinska realnost in ozemeljske težnje močnih sosedov. (Prunk 1996: 146-149)

V nadaljevanju Prunk govori o burnem notranjepolitičnem dogajanju, ki naj bi že v samih začetkih nakazovalo dokaj težko prihodnost skupne države. Omenja stalne boje med pristaši centralistične ureditve države in zagovorniki večje avtonomije republik. (prav tam)

Zadržke, ki jih večinsko prebivalstvo izraža do priseljencev, je običajno mogoče umestiti v dva sklopa, in sicer *ekonomski* (priseljenci zasedajo delovna mesta večinskega prebivalstva itd.) in *kulturni* (priseljenci spreminjajo kulturne vzorce okolja, kamor prihajajo, ogrožajo narodnostno identiteto in jezik). Ti pomisleki so prisotni tudi v slovenskem prostoru. Avtorji raziskave dodajajo le ugotovitev, da priseljenci ne odvzemajo delovnih mest večinskemu slovenskemu prebivalstvu, saj navadno opravljajo dela, za katera na trgu delovne sile ni ponudbe oz. opravljajo dela, ki jih večinsko prebivalstvo noče opravljati. Za slovenski prostor je razmislek o posledicah, ki jih priseljevanje pušča na področju kulture in identitete še pomembnejši od ekonomskih. To kažejo tudi javnomnenjske raziskave, saj je nemajhen delež anketiranih (SJM, leto 1981/82) prepričan, da priseljevanje ogroža slovenski jezik (28,3 odstotka anketiranih), nacionalnost (14,6 odstotka anketiranih), slovenske običaje (14,7 odstotka anketiranih), zaposlovanje Slovencev (34,5 odstotka anketiranih), gospodarski razvoj Slovenije (7,4 odstotka anketiranih), itd. Po prepričanju Slovencev so najbolj sprejemljivi načini ravnanja trajnih priseljencev omejeni procesi adaptacije²³ in delnega kulturnega pluralizma²⁴. Javnost namreč meni, naj se priseljenci naučijo slovenski jezik in naj se prilagodijo razmeram v Sloveniji, hkrati pa naj med seboj uporabljajo svoj materni jezik in gojijo svojo kulturo. (Klinar v Komac 2003: 68-69)

Odnos Slovencev do priseljencev se je po mnenju avtorjev raziskave izoblikoval sočasno s prihajanjem priseljencev v Slovenijo in naj se do danes ne bi v ničemer spremenil. V razvoju konstrukcije podobe ekonomskih priseljencev na Slovenskem je bilo pomembnih več družbeno-političnih momentov. Napetim političnim odnosom med Slovenijo in nekaterimi nekdanjimi republikami nekdanje Jugoslavije ter vojni na območju nekdanje skupne države je v devetdesetih letih sledilo hladno obdobje političnih odnosov. V tem času se je v Slovenijo zateklo ogromno beguncev z območij, kjer je bila vojna. Begunci so postali naslednji problem, na podlagi katerega smo Slovenci lahko gradili podobo o specifični kategoriji ljudi – o tistih, ki jim je vojna ali kaj drugega (divjala je tudi burna razprava o ljudeh, ki se v Slovenijo zatečejo od drugod – ne nujno z Balkana) vzela/o vse. Razmere med letoma 2000 in 2002 so bile večinoma povezane z negativno, celo kulturno-rasistično medijsko kampanjo

²³ adaptacija -e ž (a) (knjiž.) prilagoditev okolju: adaptacija organizma na temperaturo / sposobnost socialne adaptacije; priseljevanje v mesta rodi probleme adaptacije (vir: SSKJ)

²⁴ pluralizem -zma m (i) (knjiž.) obstajanje več enakovrednih, enako pomembnih sestavin; mnogovrstnost, raznovrstnost: kulturni, politični pluralizem; uveljavljanje pluralizma mnenj, stališč / pluralizem strank (vir: SSKJ) Po Klinarjevem mnenju Slovenci torej niso bili naklonjeni množstvu kultur, saj so bili po njegovih besedah za »delni kulturni pluralizem«.

proti beguncem. Rasistične vsebine²⁵ so se pojavljale še posebej na spletnih forumih. Problem, ki ga je ob tem izpostavil Kuzmanić, je takratno poročanje slovenskih medijev, da ksenofobije in rasizma v Sloveniji sploh ni, poleg tega pa – tako Kuzmanić – dokazovanja v medijih o neobstoju ksenofobije niso bila kvalitativne narave. (gl. Kuzmanić 2002)

Kmalu za tem se je pojavila medijska in politična gonja proti izbrisanim – o tem podrobneje v nadaljevanju – skoraj sočasno pa se je od antibalkanističnega diskurza²⁶ ločila posebna veja – antiislamistični diskurz, ki se je oblikoval v razpravah o gradnji džamije v Sloveniji. (gl. Mešić 2005) Ko so politični akterji spoznali, da ne obstajajo zapreke, ki bi utegnile preprečiti gradnjo islamskega kulturno-verskega objekta, so politične sile posegle po skrajnem sredstvu. Lokalnim oblastem v slovenski prestolnici je namreč uspelo doseči, da so prebivalci Ljubljane na referendumu odločali, ali je lokacija na robu mesta primerna za gradnjo objekta. S tem so uspeli zamegliti bistvo problema in se ogniti kritiki, da so ljudje o pravici manjšine do dostojnega opravljanja verskih obredov odločali na referendumu, saj volivci de jure niso odločali o pravici manjšine, de facto pa. Poleg tega velja opomniti, da je bilo vprašanje zastavljeno tako, da bi teoretično lahko proti gradnji objekta na določeni lokaciji glasovali tudi tisti, ki se zavzemajo za gradnjo.

²⁵ Kuzmanić analizira vsebino internetne strani <http://bojkot.muba-bk.si/begunci/>, ki je v obliki »grafitov«, ki so jih zapisovali obiskovalci spletne strani, vzpostavila odnos do beguncev. Na spletni strani so obiskovalci lahko zasledili vprašanje, ki je bilo tudi povabilo k sodelovanju: »V zadnjem času je beguncev in azilantov polno po naših poljih, cestah, avtobusih rednega potniškega prometa, ki jih prevažajo proti zahodu, in medijih. Kaj meniš o njih? So to res ubogi revčki, ki gredo s trebihom za kruhom? Ali so samo avanturisti, ki živijo na naš račun? Pohlepneži, ki ne želijo prispevati k napredku svoje domovine in gredo raje kam drugam, kjer jih nihče ne želi? Vse za dolar več? Povej, kaj misliš!« (gl. Kuzmanić 2002: 58)

²⁶ Antibalkanistični diskurz navajamo v poglavju 4.1. kot enega od elementov sovražnega govora.

3. 3. Primer »izbrisani«

»Glede na to, kaj je sklenilo ustavno sodišče, je jasno, da smo storili nekaj napak. Z današnjim vedenjem jih prav gotovo ne bi. O tem sem dosti razmišljal. Vem pa, da če bi danes razložil dvome, dileme in odločitve, ki sem jih sprejemal takrat, tega ne bi nihče razumel. Zgodba o izbrisanih je zgodba o trenutku, v katerem je bilo treba sprejeti določeno odločitev.«

(Igor Bavčar, nekdanji minister za notranje zadeve RS v pogovoru za Sobotno prilogo)

Ob koncu osemdesetih let je postalo vse bolj očitno, da bo Jugoslavija razpadla. Eno izmed pomembnih vprašanj, ki se je pojavljalo v procesu izgrajevanja nove države, je bilo tudi vprašanje urejanja prihodnjega statusa trajnih priseljencev oz. državljanov priseljskega porekla. Podatki, zbrani v raziskavah SJM, kažejo na izrazite razlike do priznavanja pravic pripadnikom obeh manjšin in državljanom priseljskega porekla. Poleg tega so ljudje močno restriktivni do obsega pravic, ki naj bi jih imele te skupnosti. Menimo, da je na nekoliko bolj odklonilen odnos do priseljencev tedaj vplivalo predvsem zaostreno vzdušje ob nastanku nove države, saj – kot meni Berlec – »se v času slovenske pomladi in osamosvajanja nekateri priseljenci niso strinjali s tem, da gre Slovenija svojo pot in so tako predstavljali nekakšno 'peto kolono'. Zato je tudi prišlo do problema t. i. izbrisanih«. (gl. Priloga str. 71-72)

Na tem mestu se bomo dotaknili in na kratko opisali, kako je Slovenija po osamosvojitvi zagrešila t. i. »administrativno napako«, ko je del prebivalstva izbrisala iz registra stalnega prebivalstva, tj. prebivalstva s stalnim prebivališčem. Besedno zvezo »administrativna napaka« navajamo v narekovajih, kajti uporabljali so jo v času predvolilne kampanje pred parlamentarnimi volitvami mediji in predstavniki prav tistih političnih struj, ki so jo leta 1991 zagrešili. S popravilo napake so skušali predstavniki politične levice oprati lastno krivdo, vendar, kot je razkril časnik Večer novembra leta 2002, naj ne bi šlo za administrativno napako, temveč načrtni izbris tistega dela prebivalstva, ki si ni želelo urediti slovenskega državljanstva. To, da je bil »nezakoniti izbris politično dejanje zavestno diskriminatorne narave«, pa je ugotovila tudi znanstvena raziskava. (gl. Dedić, Jalušič, Zorn 2003)²⁷

²⁷ Avtorice Jasminka Dedić, Vlasta Jalušič, Jelka Zorn v svojem delu z naslovom *Izbrisani – Organizirana nedolžnost in politike izključevanja* pojasnijo politično ozadje, ki je omogočilo kršitve človekovih pravic prizadetih prebivalcev in poznejše strategije opravičevanja teh postopkov.

Primer »izbrisani« navajamo, ker se je v okviru diskusij o problemu priseljencev, ki jih je država izbrisala iz registra stalnega prebivalstva, izkristaliziral jasen vzorec mišljenja, ki je v Sloveniji prisoten. Zavračanje vsakršne družbene anomalije in strah pred drugačnostjo sta Slovenijo pahnila v nezavidljiv položaj v očeh mednarodne skupnosti, saj smo imeli državljani priložnost odločati o človekovih pravicah in o osnovnih eksistencialnih pravicah prej omenjene skupine ljudi na referendumu. Predlagatelji referenduma, so s tem, ko so večini podelili mandat odločati o pravicah izbranih, po našem mnenju zlorabili institut neposredne demokracije. Menimo namreč, da so človekove pravice nad demokracijo, čeprav to mnenje težko podkrepimo, saj slovenska zakonodaja dopušča možnost odločanja državljanov na predhodnem zakonodajnem referendumu. Zato tistim, ki so dosegli, da so volivci na referendumu odločali o tem, ali se naj problem izbranih reši s t. i. sistemskim zakonom, ne moremo očitati, da so ravnali protiustavno ali protizakonito.

Poleg tega so izbrisani in razprava o njih še en dokaz o prisotnosti kulturizma oz. kulturnega rasizma na slovenskih tleh, saj je ves latentni gnev, ki smo ga prej lahko razbirali iz podatkov zbranih v raziskavah SJM, planil na dan in se iz latentnega stanja prelevil v načelno držo nekaterih političnih in mnenjskih voditeljev. S tem je po mnenju Mencin Čeplakove (2005: 124) ideologija nacionalne (ali bolje etnične) ogroženosti dosegla eno največjih zmag – dobila je nedvoumno potrditev na najvišjih instancah politične oblasti: *»Namesto vračanja statusa stalnega prebivalca neposredno na podlagi odločbe ustavnega sodišča je vlada vztrajala pri zakonu, ki je končal na referendumu; predsednik vlade, predsednik parlamenta in pristojni minister so začeli govoriti o minimiziranju odškodnin oziroma o tem, da bi bilo odločbo ustavnega sodišča treba izvajati selektivno. S tem so implicitno priznali, da je v zamerljivkah o špekulantih, sovražnikih itd. upoštevanja vredno racionalno jedro.«* (Mencin Čeplak 2005: 124-125)

Zakon o državljanstvu Republike Slovenije je ob nastanku slovenske države v 40. členu zagotovil, da bo Slovenija vsem pripadnikom drugih narodov in narodnosti s stalnim prebivališčem v Sloveniji omogočila pridobitev slovenskega državljanstva, če to želijo. Država je državljanom drugih republik SFRJ, ki so živeli v Sloveniji, obljubila, da bodo lahko pridobili slovensko državljanstvo pod tremi pogoji: prijavljano stalno prebivališče v Sloveniji na dan referenduma o osamosvojitvi (23. 12. 1990), dejansko življenje v Sloveniji in vložitev vloge za državljanstvo v šestih mesecih po osamosvojitvi. (Čuček 2005: 50) V šestmesečnem roku, ki je potekel 25. 12. 1991, je bilo vloženih 174.169 vlog, kar je predstavljalo 8,7

odstotka vsega prebivalstva Republike Slovenije ugotovljenega ob popisu marca leta 1991. Ti ljudje so v glavnem tudi dobili slovensko državljanstvo. Komac (2003: 74) meni, da je bila ta ponudba o naturalizaciji državljanov drugih jugoslovanskih republik pod temi izjemno ugodnimi pogoji poštena. O razlogih za tako velik odziv na to ugodno ponudbo za pridobitev slovenskega državljanstva v nadaljevanju ne bomo razpravljali, ker za potek naše analize ni relevantno. Je pa za nadaljevanje razprave pomembna skupina ljudi, ki v šestmesečnem roku državljanstva niso pridobili, so pa zato izgubili stalno prebivališče, ki so ga prej imeli. Gre za državljane drugih nekdanjih jugoslovanskih republik, ki so na ozemlju Republike Slovenije imeli prijavljeno stalno prebivališče v skladu z veljavnimi predpisi in so v Sloveniji dejansko tudi prebivali, vendar se niso odločili za pridobitev slovenskega državljanstva ali pa je bila njihova vloga za sprejem pridobitev državljanstva zavrnjena. 25. junija 1991 so ti prebivalci Slovenije z uveljavitvijo Zakona o tujcih²⁸ postali tujci in s tem izgubili stalno bivališče, ki so ga pred izbrisom imeli.

Iz registra prebivalstva je bilo v register tujcev prenesenih 62.812 oseb, državljanov drugih republik nekdanje SFRJ, ki so imeli v Sloveniji prijavljeno stalno ali začasno prebivališče, od katerih jih je 30.941 imelo prijavljeno začasno prebivališče. (Komac 2003: 78-79) Približno 11.000 državljanov drugih republik je Slovenijo po osamosvojitvi zapustilo, 18.305 pa jih za državljanstvo hote ali nehoti ni zaprosilo. Zato so (p)ostali tujci. To seveda ni nezakonito, nezakonito je, da so posledično izgubili stalno prebivališče. Postali so ilegalski v državi, v kateri so kot državljani drugih republik nekdanje Jugoslavije do izbrisa imeli stalno prebivališče. V letih 1994 in 1995 sta bili na ustavno sodišče vloženi prvi pobudi za presojo ustavnosti Zakona o tujcih, vendar sta ostali v sodnih omarah vse do februarja 1999. Takrat je ustavno sodišče v novi zasedbi odločilo, da je bil izbris neustaven in brez zakonske podlage, zato je zakonodajalcu naložilo, naj reši neustavno stanje. (Čuček 2005: 50)

V razpravah o osnutku zakona o tujcih leta 1991 je bil sicer podan predlog, da bi se s posebno odločbo uredil začasni pravni položaj te kategorije prebivalstva v Sloveniji. Toda prevladalo je prepričanje, da vprašanja ni treba urejati v Zakonu o tujcih, ampak na podlagi dogovorov med novo nastajajočimi državami. Seveda je nasilno razkrajanje Jugoslavije takšna hotenja onemogočilo. Zato je ostal položaj tega dela prebivalstva neurejen. Kljub temu, da so te osebe imele na območju Slovenije prijavljeno stalno prebivališče in so tukaj tudi dejansko živele, so

²⁸ 81. člen Zakona o tujcih

se znašle v položaju tistih, ki so v Slovenijo šele prišli. Prva posledica neurejenega pravnega položaja državljanov drugih republik je bila, da so pristojni organi z dnem, ko je začel veljati Zakon o tujcih – kot smo navedli zgoraj – prenesli te osebe iz registra stalnega prebivalstva v evidenco tujcev. Prenos je bil narejen po uradni dolžnosti, ne da bi bili ljudje, na katere se je nanašal, seznanjeni s prenosom in poučeni o njihovem novem pravnem položaju. Vlada je pojasnila, da je tem osebam prenehala pravica do stalnega prebivališča na podlagi Zakona o evidenci nastanitve občanov in o registru prebivalcev. Ustavno sodišče pa je ugotovilo, da pristojni organi ne bi smeli opraviti prenosa obstoječega registra stalnega prebivalstva v evidenco tujcev po uradni dolžnosti brez odločbe ali obvestila prizadeti osebi. Kot navaja sodišče, zakon o evidenci nastanitve občanov in o registru prebivalstva, na katerega se sklicuje vlada v svojih pojasnilih, ne pozna izbrisa stalnega prebivališča na podlagi samega zakona. Prav tako po mnenju sodišča vlada nima zakonskega pooblastila, da s sklepom kot posamičnim aktom določi način izvrševanja zakonskih določb. (Komac 2003: 78-79) Mekina (2004: 64) je prepričan, da glede na to, da je bila pri urejanju statusa izbrisanim leta 1992 pravna praznina, prav gotovo mora obstajati konkretno in podpisano formalno navodilo, ki je uradnikom zapovedalo, v katero smer naj potisnejo njihovo nedefinirano usodo. Tedanji občinski uradniki namreč niso sami arbitrarno odločili, da bodo vse izbrisane v računalniško vodenem registru stalnega prebivalstva marca 1992 začeli prenašati v evidenco tujcev, in sicer tako, da so samo pri njih dopisali opombo, da je bila oseba obravnavana po 81. členu zakona o tujcih in da je od 26. 2. 1992 njeno prebivališče neznano oz. da prebiva na območju tiste republike, kjer se je rodila, ne glede na to, da je bilo še pred tem njeno prebivališče uradno znano. Mekina je med drugim tudi odkril, da je Ministrstvo za notranje zadeve oz. tedanja uprava za upravno-pravne zadeve 27. 2. 1992 vsem občinskim upravnim enotam poslala depešo št. 0016/4-1496 8 in jih z njo obvestila, da so za državljane drugih republik nekdanje SFRJ začele veljati določbe zakona o tujcih:

»Vzporedno s tem naj se prične tudi razčiščevanje evidenc ... V tem času je realno pričakovati številne probleme v zvezi z osebami, ki bodo z dnem 28/2-1992 postali tujci, niso pa do sedaj zaprosili niti za začasno niti za stalno prebivanje.« (depeša št. 0016/4-1496 8 v Mekina 2004: 64)

Vse tegobe in nevšečnosti, s katerimi so se v naslednjih letih prebivalci, ki so bili izbrisani iz registra stalnega prebivalstva, soočali, za nadaljnjo obravnavo niso relevantne. Omenimo

lahko le oba zakona, ki ju je zakonodajalec sprejel, potem ko mu je ustavno sodišče naložilo, naj reši ustavno stanje in nekaj zapletov, ki so temu sledili.

Oktobra leta 2003 je vlada parlamentu predložila osnutka dveh zakonov, s katerima naj bi uredili status izbrisanih in omogočili popravo krivic. Prvi, tako imenovani tehnični zakon naj bi retroaktivno urejal pravice tistih izbrisanih, ki so si že uredili status, drugi sistemski zakon pa naj bi določil pogoje za pridobitev statusa tujca za tiste izbrisane, ki si tega še niso uredili. Poslanci so najprej sprejeli t. i. tehnični zakon o izbrisanih, vendar je državni svet dal veto na ta zakon, zato so v DZ ponovno odločali o nekoliko spremenjenem tehničnem zakonu, ki je bil ponovno sprejet. Nato je 30 poslancev s podpisi zahtevalo referendum. Poslanci vladajoče koalicije so na ustavno sodišče naslovili pobudo za presojo morebitnih protustavnih posledic referenduma, vendar jo je sodišče zavrnilo, ker so predlagatelji zamudili predpisani rok za vložitev pobude. Dne 4. aprila 2004 je bil izveden referendum, ki se ga je udeležilo 31,5 odstotka volivcev, čeprav je ustavno sodišče že pred tem presodilo, da izid, ne glede na to, kakšen bo, ne bo veljaven. Do 1. septembra 2004, ko so poslanci nazadnje v mandatu LDS-ove vlade razpravljali o izbrisanih, je bila vložena že peta referendumska pobuda proti sistemskemu zakonu.

Primer izbrisanih in z njim povezane zaplete navajamo zato, da ponazorimo, kako se je zaradi »administrativne napake« v zelo kočljivem obdobju, ko je na ozemljih nekdanjih republik SFRJ divjala vojna, birokratska zabloda oz. namerno zagrešena uradniška napaka prelevila v politično burko par excellence. Spolitiziranost primera je bila imenitna podlaga za brušenje skrajnih stališč v družbi, za sejanje nestrpnosti do prebivalcev, ki so prisotni v Sloveniji, a niso slovenskega porekla. Nekaterim političnim strujam je namreč uspelo primer priversti tako daleč, da se je v retoriki primera *izbrisani*, kot bomo videli v poglavju o političnem diskurzu, več pojavljalo vprašanje odškodnin, do katerih naj bi bili izbrisani upravičeni, kot pa dejanski problem.

V začetku leta 2006 je Igor Bavčar, prvi slovenski notranji minister, za Sobotno prilogo Dela na novinarjevo vprašanje, ali bi danes enako ravnal kot leta 1992, ko je notranje ministrstvo uradnikom sporočilo, da je »v nadaljnjih postopkih treba odmisлити pridobljene pravice, saj so se jim odrekli zavestno in da je treba dosledno upoštevati določbe zakona o tujcih«, odgovoril:

»Glede na to, kaj je sklenilo ustavno sodišče, je jasno, da smo storili nekaj napak. Z današnjim vedenjem jih prav gotovo ne bi. O tem sem dosti razmišljal. Vem pa, da če bi danes razložil dvome, dileme in odločitve, ki sem jih sprejemal takrat, tega ne bi nihče razumel. Zgodba o izbrisanih je zgodba o trenutku, v katerem je bilo treba sprejeti določeno odločitev.« (Bavčar v Cirman 2006: 7)

4. KONSTRUKCIJA PODOBE PRISELJENCEV SKOZI TEMELJNE DISKURZE

»Slovinci za čistejšo Slovenijo!!! Nočemo in nismo za 'srbske izbrisane' (pripadniki in simpatizerji JLA iz leta '91), kot tudi nismo za 'islamski harem pri nas' (džamijo v Ljubljani). Uprimo se Slovincem škodoželjnim politikom!!!«

(Odbor za čistejšo Slovenijo v nastajanju, december 2003)

Pojem *diskurz* uporabljamo v [sociologiji](#) in na področju semantike. V [sociologiji](#) je pojem povezan z ustaljenim načinom razmišljanja, z družbeno normo, ki opredeljuje, kaj lahko izjavimo o nekem predmetu. Omejenosti diskurza se ne moremo izogniti, saj opredeljuje družbeno sprejemljivo sporočanje. V različnih socialnih skupinah o istem predmetu, na primer o podtalnem boju, lahko govorimo bodisi kot o »osvobodilnem boju« ali o »banditskih napadih«. Diskurz določa sprejemljiv besednjak, izraze in celo stil družbeno sprejemljivega sporočanja. Meje diskurza se spreminjajo s časom in z družbenimi spremembami. Pojem diskurza je povezan s teorijo moči in države. V *semantiki* je diskurz jezikovna enota, ki jo sestavlja več povedi, to je razgovor, debata ali govor²⁹. Po Burrovi se diskurz nanaša na zbirko pomenov, metafor, reprezenatacij, podob, zgodb, stavkov, ki skupaj tvorijo posebno verzijo dogodka. Na poseben način osvetlijo dogodek. Vsak diskurz fokusira različne aspekte in ima različne aplikacije na to, kako se bomo vedli. Vsak diskurz postavlja svojo naravo, ki je različna od narave vsakega drugega diskurza. Vsak pa tudi podaja resnico in objektivna dejstva. (Burr v Pušnik 1999: 798)

V tem poglavju bomo skušali pokazati, kako s pomočjo medijskega in političnega diskurza nastaja podoba o ekonomskih priseljencih in državljanih priseljenskega porekla. Preden pa se lotimo analize obeh diskurzov pa na kratko obrazložimo nekaj terminov, ki jih bomo v nadaljevanju uporabljali.

²⁹ vir: Wikipedija, prsta enciklopedija. Dostopno na <<http://sl.wikipedia.org/wiki/Diskurz>> (26. oktober 2005)

4. 1. Diskriminatorni diskurz in sovražni govor

Diskriminacija na različnih ravneh družbenega življenja, ki jo pogosto uspešno spodbujajo množična občila, je povezana z vnaprejšnjimi prepričanji, s predsodki oziroma stereotipi. Kot ugotavlja Lippmann (v Poler 1997: 210) večinoma ni tako, da bi nekaj v naprej vedeli in se potem v naprej opredelili, ampak se najprej opredelimo in šele potem vidimo. Uletova predsodke definira kot vrsto stališč, ki niso upravičena, argumentirana in preverjena, a jih spremljajo intenzivne emocije in so odporna na spremembe. (Ule 1992: 120) Dominantni socialni predsodki in rasizmi imajo po mnenju Uletove (2005: 29) jasno vlogo opravičevanja sveta, tj. konkretnih razmerij moči, privilegijev in diskriminacij. Njihova ideološka funkcija je torej podpora, legitimacija in racionalizacija obstoječega statusa quo v družbi. (Ule 2005: 29) Za razliko od predsodkov so stereotipi neka predstopnja predsodkov, tako kot so mnenja predstopnja stališč. Ko je sistem stereotipov dodobra utrjen, se naša pozornost usmeri k tistim dejstvom, ki sistem podpirajo, odvrča pa se od tistih, ki mu nasprotujejo. Od vzorca stereotipov v središču naših pravil je v veliki meri odvisno, katero skupino dejstev bomo videli in v kakšni luči jih bomo videli. (Lippmann 1999: 102)

Diskriminacija je še aktivnejši pojem od stereotipov in predsodkov, saj vključuje posebno obnašanje do oseb oziroma različno obravnavo oseb zaradi njihove posebnosti, ki so označene kot drugačne, in zaradi njihove pripadnosti »označenim skupinam«. (Ule 1992: 129)

Ob navedenem lahko trdimo, da je za diskriminatorni diskurz značilna percepcija kulturne večvrednosti ene skupine nasproti drugi. Znotraj diskriminatornih diskurzivnih praks pa se pogosto pojavlja tudi sovražni govor. Zanj je značilno izražanje mnenj in idej, ki so po svoji naravi ksenofobična, diskriminatorna, rasistična in naperjena predvsem zoper razne vrste manjšin (etničnih, verskih, kulturnih). (Kovačič 2001: 178-179)

Tako vidimo, da je razumevanje in umeščanje sovražnega govora kot sovražno dejanje osnova v razumevanju nestrpnosti oziroma sovražnosti in je, kot trdi Leskoškova (2005: 81), ravno tako kriminalno dejanje kot rasistični ali nacionalistični fizični napad. Sovražni govor je tisti, ki ustvarja realnost, ki oblikuje sovražne mentalitete, in ki ustvarja podlago za vse druge oblike sovražnosti. Jezik namreč realnost ustvarja in je ne le odseva. (Leskošek 2005: 81)

Sovražni govor – kot izražanje diskriminatornih mnenj do manjšin vseh vrst – je eno najmočnejših sredstev diskriminacije, saj ga je težko definirati in še težje preiskati ali kaznovati. Podobno kot druge oblike diskriminacije temelji na prepričanju, da so nekateri ljudje manjvredni, ker pripadajo določeni skupini. Nevaren je zato, ker med drugim legitimira institucionalno nasilje. (Leskošek 2005: 82)

Zanikanje diskriminatornega delovanja proti manjšinam je eden temeljnih elementov sovražnega govora, kajti prav zanikanje nestrpnosti in rasizma je ena od temeljnih značilnosti sovražnega govora danes – gre za samolegitimizacijo, ki zanika, da je dejanje (uperjeno proti drugemu ali drugačnemu) nestrpno, ksenofobno ali rasistično, in ga predstavlja kot delovanje iz samoobrambe oz. samoobrambene nuje. Številni pisci, ki so pisali o ksenofobiji, so jo poskušali opravičevati: tako da v dejanjih, kot so bile denimo grožnje prebivalcev z zaporo cest ali postavitev »vaških straž« v času, ko se je veliko pisalo in govorilo o problemu nelegalnih migracij v Slovenijo, niso videli elementov ksenofobije, oziroma so jih poskušali normalizirati z domnevo, da ima vsaka ksenofobija svoj zunanji vzrok. Pri tem so nekateri trdili, da jo je izzvala država. (Jalušič 2001: 41) Kot ugotavlja Mencin Čeplakova (2005: 126) pa je to, *»da je šovinistični jezik postal vsakdanji, pričakovan, 'normalen', da se tistemu, ki ga uporablja, ni treba več bati, da bo naletel na odpor, ki bi mu vzbujal nelagodje ali ga celo osramotil in mu s tem odvzel del politične moči, je izjemno pomembna zmaga z dolgoročnim učinkom.«* (Mencin Čeplak 2005: 126). Tudi Leskoškova (2005: 9) meni, da se beseda *nestrpnost* čedalje pogosteje uporablja za ljudi, ki zagovarjajo človekove pravice, delujejo antidiskriminacijsko in se zavzemajo za enakost, pravičnost in solidarnost. Nestrpnost se torej očita vsem tistim, ki bi jih lahko uvrstili med politično levico. Vendar je po mnenju Leskoškove takšna raba besede le poskus prestavitve fokusa z akterjev na aktiviste.

Objektivizacija subjektov s pomočjo diskurza »mi« – »oni« kot eden od pomembnih elementov sovražnega govora ustvarja in utrjuje stereotip o dveh vrstah. Izrazi za to, kar je slabše, so različni. Nekateri so blažji nekateri manj diskriminatorni, vsem pa je skupno, da ljudi, o katerih govorijo, označujejo z osebnostnimi lastnostmi. Temu lahko rečemo stigmatizacija, z njo pa se spodkopavata integriteta in identiteta stigmatiziranih. (Goffman v Pajnik 2001: 144) Pušnikova ugotavlja (1999, 803), da med drugim tudi zaradi medijskega kreiranja te relacije in napetosti med »nami« in »njimi« prihaja do mobilizacije posameznikov v »zamišljeno skupnost«, ki jo razumemo kot nacijo.

Namerna transformacija iz poročanja o tematiki v poročanje o problematiki je pomembna komponenta sovražnega govora, s pomočjo katere pogosto akterji sovražnega govora skušajo zamegljevati bistvo in manipulirati z dejstvi sebi v prid in v škodo manjšine. Kot bomo videli v nadaljevanju bi lahko medijsko poročanje in politični diskurz o izbrisanih označili za poročanje in politično razpravljanje o problemu odškodnin, ki bi jih ti ljudje utegnili zahtevati od države, ne pa o krivici, ki jo je zagrešil državni aparat leta 1992, in o popravi krivice.

Antibalkanistični diskurz kot komponenta sovražnega govora je značilen še posebej za slovensko družbo. Gre za neobčutljivost na posamezne etničnosti v Sloveniji, še posebej v to skupino padejo priseljenci iz območij nekdanje Jugoslavije.

»Antibalkanizem s svojimi vrstami vred izvira iz zgodovinske politične povezanosti, toda prevzema predvsem obliko kulturnega rasizma. Balkanu in Balkancem se pripisuje vse slabo, zlasti slabe politične in poslovne navade in vrednote, necivilizirane prakse in sploh splošno predmodernost. Balkan je geslo, ki zajema necivilizacijo, večno naravno stanje, nered, nasilje, brezpravje, neolikanost in neomikanost. Nasprotje 'Balkana' kot civilizirane kulture je eksplicitno poudarjanje 'Evropa', kjer vladajo pravna država, red, olikanost, poslovno poštenje, svoboda in človekove pravice. Izstop iz Jugoslavije in vstop v Evropsko unijo je tako mnogokrat interpretiran kot dejanje civiliziranja, kot prestop iz barbarstva v omiko.«
(Kovačič 2001: 93-94)

Kot razlog za pojav antibalkanističnega diskurza Velikonja (v Žižek in Mešič 2003: 8) omenja prevlado mišljenja, da se je treba v devetdesetih v vseh pogledih ločiti od nekdanje Jugoslavije in Balkana.

»Spremenila se je celotna geopolitična in simbolna organizacija, ki se je obrnila k srednji in zahodni Evropi. Slovenska politika je začela izpostavljati razloge in utemeljitve, češ da smo od drugih narodov nekdanje Jugoslavije povsem drugačni, tako fizično kot zgodovinsko in kulturno, in da pravzaprav nikoli nismo imeli nič skupnega z njimi: skupaj naj bi bili pod prisilo, tako v monarhiji kot v socializmu. Ko pa si pogledamo slovensko zgodovino 20. stoletja, je zgodba bistveno drugačna. To je zgodba shizofrenih preobratov z ene na drugo stran. Od čisto srednjeevropske orientacije na začetku stoletja, ko je bil »avstrijski« del Balkana (Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Vojvodina) tretiran kot takratnim Slovencem vsestransko bližji in zavezniški.« (Velikonja v prav tam)

Tako lahko vidimo, da mora analiza sovražnega govora potekati vzporedno z analizo njegovega ozadja, tj. realnih dejavnikov in političnih ambicij njegovih generatorjev, kajti šele tedaj, ko spoznamo, zakaj sovražni govor nastane, od kod izvira in kako se ohranja, ga lahko razumemo. »Za njim se vedno skrivajo interesi moči oziroma želja po politični ali ekonomski prevladi.« (Velikonja v prav tam)

Ob zgornjih spoznanjih lahko med prvine sovražnega govora, ki jih bomo v nadaljevanju predstavili in poiskali na primerih, uvrstimo:

- izražanje diskriminatornih mnenj do manjšin vseh vrst
- zanikanje diskriminatornosti lastnih mnenj
- diskurz »mi« - »oni«
- namesto o tematiki poročanje o problematiki
- antibalkanistični diskurz kot posebna oblika sovražnega govora v slovenski družbi

4. 2. Mitske samopredstave Slovencev in konstrukcija slovenske nacije skozi medijski diskurz

Medijski diskurz je v prvi vrsti pomemben akter pri konstrukciji nacionalne identitete. Medijski teksti krepijo podobo, kdo je član določene zamišljene skupnosti in kdo ne. Mediji so danes namreč osrednje mesto produciranja in reproduciranja različnih diskurzov. Širijo zdravorazumske poglede, kar pomeni, da določene poglede naturalizirajo³⁰. O konstrukciji slovenske nacije v tem poglavju govorimo, ker – kot bomo videli v nadaljevanju – se identiteta prepozna skozi kategorijo »drugih«, brez katerih »nas« Slovencev ne bi bilo. Pušnikova (gl. 1999) se pri analizi konstrukcije slovenske nacije skozi medijsko naracijo opre na konstruktivistični pristop, ki je podlaga za identitetno konstrukcijo. Pomembno je, da identiteto obravnavamo kot proces in ne kot nekaj statičnega, saj nastaja s pomočjo interakcije in s pomočjo različnih diskurzov. Množični mediji namreč kot sredstva identitetne eksistence s pomočjo tekstov pri posameznikih aktivirajo občutenje oziroma pripadnost točno določeni nacionalni skupnosti ali suvereni državi.

³⁰ Jih naredijo za naravne oz. jih ponotranjijo.

Nacijo v tem kontekstu razumemo po Andersonu kot »zamišljeno skupnost« - zamišljeno hkrati kot notranje omejeno in kot suvereno. Anderson namreč ugotavlja, da celo pripadniki najmanjšega naroda nikoli ne poznajo vseh svojih sočlanov, vendar imajo občutek, da so z njimi povezani v skupnost. (Anderson 1998: 14) Skupnosti – nacije in etnije – so namreč kulturne tvorbe posebne vrste oz. diskurzivni konstrukti, ne pa naravni organizmi, kot jih prikazujeta medijski in politični diskurz. (Pušnik 1999: 797)

Za rojstvo naroda kot zamišljene skupnosti sta bila po Andersonu pomembni predvsem pridobitvi 18. stoletja – roman in časopis. Postala sta namreč tehnični sredstvi za reprezentacijo. Časopis berejo ljudje vsak dan približno istočasno. Posamezniki so pri tem opravilu sami, hkrati pa se vsak od njih zaveda, da se istega obreda z njimi udeležujejo še mnogi posamezniki, pripadajoči isti »zamišljeni skupnosti«. (Anderson 1998)

Anderson (1998: 12) tako zagovarja tezo, da je nacionalnost v smislu občutenja pripadnosti nacionalni identiteti produkt homogenizacijskega procesa, ki ga izvaja država. Zato je občutenje nacionalnosti prav tako kot nacionalizem kulturni artefakt posebne vrste in ti tvorbi vežeta nase močne občutke pripadnosti.

Vsaka identiteta je tako rezultat interakcije. Ko govorimo o konceptu identitete, govorimo o istosti in hkrati o drugačnosti. Prav nasprotje med enakostjo in drugačnostjo naj bi bilo bistvo vsake identitete, tako kolektivne kot osebne. Identitete se izgrajujejo skozi uporabo jezika, ki je strukturiran v številne diskurze. Tudi identitete se konstruirajo znotraj in ne zunaj diskurza, zato jih moramo – kot smo že v prejšnjih poglavjih poudarili – »razumeti kot proizvedene v specifičnih historičnih in institucionalnih okvirih«. (Hall v Pušnik 1999, 797)

Diskurze prepoznavamo na eni strani kot tiste, ki nas postavljajo kot socialne subjekte znotraj točno določenega diskurza, ki ga zagovarjamo, in na drugi strani kot tiste, ki nas konstruirajo kot take, da smo lahko prebrani oz. da nas vidijo v skladu s prej opisanimi diskurzi. (Pušnik 1999: 797)

In kakšen je odnos med množičnimi mediji in občinstvom? Izhajamo iz prepričanja, da mediji na občinstvo vplivajo dolgoročno. Mediji namreč ne vplivajo na posameznika in na oblikovanje mnenj s tem, kar eksplicitno izjavijo, ampak s tistim, kar gledalcem posredujejo posredno s svojo poetiko. Pri tem je bistveno, da na gledalca vplivajo pomeni oz. ideje, ki jih

medijski diskurzi ponujajo (npr. kaj pomeni biti star v družbi, kdo so Neslovenci, kaj je sploh biti Slovenec ...). (Pušnik 1999: 800)

Pušnikova nadalje razlaga, da je tudi slovenska identiteta – kot vsaka identiteta – pripoved, naracija. Slovenska identiteta sama na sebi ne obstaja. Kreiranje reprezentacij slovenstva je v interesu državne ideologije, ki razvije posebno nacionalistično retoriko. Značilnost take retorike so pozitivne samopredstave in negativne reprezentacije »drugih«. (Pušnik 1999: 799) Toda preden pojasnimo, kako medijski diskurz kot del državotvorja in kot pomemben oblikovalec realnosti konstruira nacionalno identiteto, si oglejmo, kakšna je slovenska mitska samopredstava oz. bajeslovni imaginarij, ki obvladuje slovensko samodojemanje. V nadaljevanju bomo namreč videli, da prav konstrukcija nacionalne identitete in mitska samopredstava naroda odločno vpliva na nastanek mitologije o priseljencih.

Velikonja (gl. 1996) je mitologije južnoslovanskih narodov, kamor lahko uvrstimo tudi slovenske mitologije, razdelil v štiri faze. To so: zlato obdobje skupnosti, poraz proti močnejšim sosedom, jugoslovanska etapa in končna osvoboditev. Prva faza slovenskih mitologij – naselitev in zlata doba narodove enotnosti se začne z naselitvijo na območju Balkana. Sledi čas samostojne države, kneževine Karantanije. Izguba njene samostojnosti v slovenski mitski zgodovini po mnenju Velikonje ni pustila globljega pečata oziroma kakšnih hujših narodnih travm. V drugi fazi, političnem in vojaškem porazu proti močnejši sosedu, je poleg boja proti Turkom in proti življenju v večnacionalni državi pomembna protestantska reformacija. Dogodek je jezikovno poenotil in kulturno ustoličil slovenski narod.

Za našo analizo sta pomembni naslednji dve fazi. Tretjo fazo v slovenskem mitološkem imaginariju imenuje Velikonja jugoslovanska faza, ki zajema 73-letno zgodovino slovenskega naroda v okviru Jugoslavije. Danes, v obdobju zavračanja in očrnitve slovenske zgodovine iz časa Jugoslavije, se vse prerado pozablja, da se je združitev z ostalimi slovanskimi narodi v eno večnacionalno državo, v času združitve prikazovala kot edina možna varianta za preživetje slovenskega naroda in je bila posledica prostovoljne odločitve političnih elit. Nujnost povezovanja majhnih in nemočnih narodov v eno skupno državo je bil eden najpomembnejših povezovalnih mehanizmov v državi. (Velikonja 1996: 182) V tem obdobju smo Slovenci ustvarjali podobo o ekonomskih priseljencih na podlagi družbeno-političnih realnosti in dogodkov, ki smo jih opisali v drugem poglavju. V četrti fazi, tj. končna osamosvojitve, je nastala suverena država Republika Slovenija. Ob koncu 80-ih in v začetku

90-ih let je zaživela ideja o samostojni politični državi. Jugoslovanska stvarnost naj bi postala nevzdržna, rešitve konfliktov pa ni bilo na vidiku. Kot edina možnost se je ponujala čimprejšnja osamosvojitev in izhod iz Jugoslavije. Desetdnevna vojna za Slovenijo pa je postala del slovenske mitološke drame in hkrati izhodišče za slovenski mit o osvoboditeljstvu. Zato se na tem mestu vnovič vrnimo h konstruktivizmu in k množičnim medijem, ki so v obdobju nastanka tega mita pomembno pripomogli tudi h graditvi nacionalne identitete.

Medijski diskurz je po letu 1991 inventiral in reinventiral tradicijo slovenstva. Konstruiral in predelal naj bi ogromno starih tradicij in jim dal nove moderne preobleke za nove potrebe. 26. decembra 1990, ko se je slovenski narod na plebiscitu izrekel za osamosvojitev, so – kot ugotavlja Pušnikova – mediji začeli na veliko pripovedovati zgodbo o tem, kako smo Slovenci postali Slovenci. Mediji so z veliko pompa prenašali vzdušje ob proslavljanju nove države in povezovali ljudi v zamišljeno skupnost, novo nacionalno državo. Hkrati pa so opozarjali na nevarnost, ki preži na nas z juga. Z neodvisnostjo Slovenije so se aktivirale nekatere stare tradicije (lipa, Prešeren, Karantanija, Cankar ...) in porajale nove (proslave ob osamosvojitvi 25. junija, dobili smo zastavo s slovenskim grbom, iznašli diplomatske protokole ...). Mediji so poročali, da je Karantanija pomembna za slovenstvo, še posebej pa so poudarjali vojno za samostojno Slovenijo. *Homogena slovenska kultura in identiteta* sta zatorej, izhajajoč iz zgornjih spoznanj, le ideološka konstrukta. Državna retorika namreč posameznikom ponuja identitete, ki jih črpa iz kulturnega rezervoarja slovenske zgodovine, posamezniki pa jih skozi množične medije, literaturo, šolski sistem itd. sprejemajo. (Pušnik 1999: 801-807)

4. 3. Medijski diskurz o priseljenški problematiki

Pojasnili smo, kako medijski diskurz konstruira nacionalno identiteto, sedaj pa bomo skušali predstaviti še, kako se skozi medijski diskurz konstruira podoba o priseljencih. Pri tem se bomo oprli na že obstoječe znanstvene vire, diskurzivne analize pa se ne bomo lotili. Namesto tega bomo v nadaljevanju, v praktičnem delu diplomskega dela, predstavili izsledke in ugotovitve iz intervjujev, ki smo jih opravili z urednikoma dveh političnih tednikov *Mladine* in *Demokracije* ter urednice *Medijske preže* – revije za opazovanje medijev, v kateri raziskovalci medijskih praks in novinarji objavljajo analize in članke o delu množičnih medijev v Sloveniji in v drugih državah.

Ker smo prepričani, da medijski diskurz v povezavi z drugimi elitnimi diskurzi, med katere Van Dijk (1993) uvršča še političnega, korporativnega, izobraževalnega in znanstvenega, konstruira nacionalni konsenz, bomo v nadaljevanju tega poglavja predstavili tudi politični diskurz in kako le-ta pripomore pri nastanku podobe o priseljencih. Van Dijk (1993: 241) pripisuje medijem pomembno vlogo pri oblikovanju in reprodukciji rasizma.³¹ Glede medetničnih odnosov so novinarski mediji po njegovem mnenju najpomembnejši vir informacij in prepričanj, ki jih posameznik uporabi za interpretacijski okvir etničnih dogodkov.

Tudi Jalušičeva (2001: 14) pravi, da je sicer medijski diskurz glavni ustvarjalec splošnega okvira odnosa do priseljencev, ni pa edini in ni neodvisen od drugih javnih diskurzov, ki ustvarjajo kontekst političnega konsenza.

Medijska konstrukcija realnosti, ki pomeni aktivno ustvarjanje javne, politične agende, ne oblikuje le dominantnega javnega mnenja in navideznega konsenza o temi, temveč – v medsebojnem dopolnjevanju medijskega in drugih diskurzov – tudi aktivno pripravlja podlage, glavna izhodišča in legitimacijo za izvajanja državnih in lokalnih politik. Medijsko ustvarjanje, ena od glavnih komponent ustvarjanja javnih politik, nastopa kot motor diskurza »normalnosti« in normalizacije nekaterih problematičnih načinov javnega delovanja. Z metodami razlikovanja in razločevanja namreč uspešno določa meje »sprejemljivosti« za glavno linijo skupnega političnega delovanja. (Jalušič 2001: 13)

Jalušičeva (2001: 14) razume medijski diskurz kot eno od središč oblikovanja realnosti priseljske politike. Ta diskurz namreč ne pogojuje le državnega, institucionalnega odnosa do priseljencev, temveč tudi politiko, dojeta kot mrežo vzpostavljenih in oblikujočih se razmerij med ljudmi glede na vprašanje priseljencev. Tako Jalušičeva, ki v svoji analizi opozarja na razpravo o ksenofobiji, ugotavlja, da je bilo v osrčju oblikovanja imigrantske politike na eni strani vzpostavljanje konsenza o »odnosu Slovencev do 'drugih' in hkrati do

³¹ Avtor je analiziral članke iz britanskega tiska v 80-ih letih minulega stoletja. Na podlagi tamkajšnje situacije je postavil tudi sistem elitnih diskurzov. Vendarle se zdi, da lahko izsledke njegovega dela deloma vpletemo tudi v našo razpravo. Nujno pa moramo opozoriti na razliko med raso, ki je tema Van Dijkove analize, in družbenimi skupinami, ki so predmet naše razprave. Stephen Moore navaja, da beseda rasa označuje skupino ljudi, za katero menimo, da ima določene biološke značilnosti, ki jo ločijo od ostalih skupin. (vir: Sociologija: ključni pojmi in dejstva. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1994) Mi pa v diplomski nalogi govorimo o priseljencih ali državljanih priseljskega porekla, ki jih večinsko prebivalstvo dojema kot drugačne zaradi drugih navad, porekla, jezika, kulture ...

samih sebe« v smislu krepitve in določitve lastne slovenske in »evropske identitete«, ki je nedvomno povezana s kulturo in kulturnostjo.

Podobne ugotovitve smo nizali že v prejšnjem poglavju, v katerem navajamo ugotovitve Pušnikove, češ da državna retorika posameznikom ponuja identitete, ki jih črpa iz kulturnega rezervoarja zgodovine, posamezniki pa jih sprejemajo skozi množične medije, šolski sistem itd. Tukaj tudi vidimo, da se identiteta prepozna skozi kategorijo »drugih«. Medijski teksti namreč pomagajo vzpostavljati identiteto Slovencev prav skozi nenehno poudarjanje Neslovencev, ki so v slovenskem državotvornem diskurzu postali tisti pomembni »drugi«, brez katerih niti nas – Slovencev ne bi bilo. Medijski teksti namreč med tema dvema kategorijama vzdržujejo ravnovesje. Na temelju nekaterih zamišljenih karakteristik, kot npr. skupna zgodovina, skupen jezik, skupen etnični izvor, mediji kreirajo kategorijo Slovencev kot »naravno in starodavno« ter izobčijo vse tiste, ki teh kriterijev ne izpolnjujejo. V epizodi osamosvojitve Slovenije je medijski diskurz najprej zamejil Slovence od »južnih sosedov«. Poudarjene so bile predvsem kulturne razlike, ki so vidno ločevale Slovence od južnih sosedov. Do mobilizacije posameznikov v zamišljeno skupnost, ko ti berejo časopis ali gledajo poročila ali poslušajo radio, pride lahko zaradi medijskega kreiranja te relacije med »nami« in »njimi«. (Pušnik 1999: 803-806)

Ta spoznanja so za nadaljevanje naše analize pomembna, kajti, kot smo že omenili v poglavju o sovražnem govoru, relacija »mi« - »oni« je ena ključnih komponent sovražnega govora. Ta relacija je bila tudi glavni predmet analize Tončija Kuzmanića, ki je v analizi *Nočne kronike (Ne)Dela* na podlagi ene same rubrike in enega samega avtorja v osrednjem slovenskem časniku predstavil medijsko izraženo nestrpnost do tujcev. (gl. Kuzmanić 1999) V analizi tekstov, ki so se znašli pod drobnogledom Kuzmanića, najdemo vse elemente sovražnega govora, ki smo jih navedli v poglavju o sovražnem govoru in diskriminatornem diskurzu, mi pa bomo v nadaljevanju predstavili elemente sovražnega govora v političnih izjavah poslancev v razpravah o izbrisanih.

4. 3. 1. Intervjuja z urednikoma *Mladine* in *Demokracije*

Opravili smo intervjuje s tremi uredniki, in sicer z urednikom tednika *Mladina* Janijem Severjem, z urednikom tednika *Demokracija* Metodom Berlecem ter z urednico *Medijske preže* Brankico Petković. Prosili smo jih za pojasnila glede poročanja o priseljski problematiki, z njimi smo govorili o podobi ekonomskih priseljencev, kakršno vidijo kot opazovalci in kritiki družbeno-političnega dogajanja, o obravnavi priseljske problematike v njihovih medijih in dilemah, s katerimi so se kot uredniki srečevali v poročanju o *izbrisanih*. Izbor ni bil naključen, saj imata oba omenjena tednika jasno in nasprotujočo si uredniško politiko pri domala vseh vprašanjih. V tem poglavju bomo predstavili izsledke pogovorov z urednikoma obeh tednikov.

O javni podobi priseljencev

Glede javne podobe priseljencev in državljanov priseljskega porekla sta se oba urednika strinjala, da je ta precej negativna in da k temu prispevajo tudi mediji. Sever sicer meni, da je priseljska problematika v Sloveniji malo prisotna, saj je po njegovih besedah priseljencev v naši državi zelo malo. Slovenija je po njegovem mnenju za migrante bolj tranzitna država. Izraža pa prepričanje, da je Slovenija tuji delovni sili izjemno nenaklonjena, in to kljub temu da jo potrebuje. »Te probleme mediji prej napihujejo kot pa obravnavajo v normalnih, realnih okoliščinah. Poudarjajo strahove pred tujo delovno silo. Ob tem pa minimizirajo nevarnost ksenofobije. Poudarjajo, da ksenofobija ni nevarna. Menda jo je treba razumeti. Ksenofobija je skozi zgodbo o izbrisanih pri nas dobila domovinsko pravico, saj so ksenofobi bitko dobili in triumfirali. Zdaj trdijo, da imajo legitimnost, da jo še naprej zganjajo. Govorjenje o ksenofobiji je pri nas obveljalo za napad na nacionalno substanco. To pa pelje v neke nove fašizme,« pravi Sever.

Metod Berlec meni, da je javna podoba priseljske populacije v Sloveniji podobna kot v drugih državah. »Nanje morda gledamo nekoliko podcenjujoče, verjetno tudi s predsodki. Morda je to povezano tudi z bojznijo slovenskih prebivalcev, ki se verjetno počutijo ogrožene, saj jih skrbi za delovna mesta,« meni urednik *Demokracije* in dodaja, da je morda k tej podobi pripomoglo tudi »dejstvo, da se v času slovenske pomladi in osamosvajanja nekateri priseljenci niso strinjali s tem, da gre Slovenija svojo pot in so tako predstavljali

nekakšno 'peto kolono'. Nekateri so se potem vrnili domov, nekateri pa niso želeli sprejeti slovenskega državljanstva. Zato je tudi prišlo do problema t. i. izbrisanih, večina pa jih je sprejela Slovenijo kot svojo novo domovino in so ji danes lojalni,« še pojasnjuje svoje videnje Berlec.

O sovražnem govoru v primeru izbrisanih

Glede pojava sovražnega govora v razpravah o izbrisanih Berlec meni, da je to »obojestranski pojav«, saj naj bi bili predstavniki »tako imenovanih izbrisanih«³² v potegovanju za svoje pravice precej agresivni. »Izjave njihovega predsednika Todorovića so bile pogosto neokusne in na ta način je tudi sam prilival olje na ogenj. Poleg tega pa so bili ti pojavi povezani tudi s predvolilno tekmo, zato je razprava postala še bolj vroča,« pravi Berlec.

Jani Sever trdi, da so izbrisani simptom osamosvojitve in drugih nacionalnih sentimentov, ki naj bi bili zatirani in so se prebudili ali pa dobili nek nov obraz. Glede pojava sovražnega govora v razpravah o izbrisanih pa pravi, da imajo nacionalistične zgodbe svoje zakonitosti, ki pa jih ni mogoče povsem natančno pojasniti. Boji se le, da med ljudmi prevladuje prepričanje, da se je nacija konstituirala po genetskem ali krvnem načelu (Blut und Boden). Gre za razlago, da je mogoče gene slediti na zemlji praktično do pradavnine. Na podlagi tega nekateri politiki, denimo, govorijo o 1400-letnih sanjah Slovenije in Slovencev, ki si že poldrugo tisočletje želijo svojo državo. »Čeprav o knezu Samu ni prav nobenega pisnega ali arheološkega vira. Če bi kak vir obstajal, bi si ga pa lastilo verjetno deset narodov v okolici, ki so nastali tisoč let kasneje,« še dodaja Sever.

O dilemah pri poročanju o priseljski problematiki

Glede morebitnih dilem v uredništvih v zvezi s poročanjem o izbrisanih, navaja Berlec bolj politične vidike, Sever pa ekonomske. Kot pravi urednik Demokracije, so problematiki

³² Sintagmo, kakršno uporablja sogovornik, navajamo v narekovajih, ker se s takšno opredelitvijo ne strinjamo. Besedna zveza »tako imenovani« se nam ob besedi *izbrisani* ne zdi ustrezna in umestna, saj dodaja po našem mnenju poimenovanju negativno konotacijo. Ker smo prepričani, da se je nezakoniti izbris dejansko zgodil, menimo, da ni treba govoriti o »tako imenovanih izbrisanih«, temveč gre za ilegalci v državi, ki so se v tem nezavidljivem položaju znašli zaradi nezakoniterga in nedopustnega izbrisa.

izbrisanih posebno pozornost namenili potem, ko je ustavno sodišče spregovorilo in izdalo prvo odločbo, ki je bila po njihovem prepričanju politično obarvana. »To se nam je zdelo sporno, zato smo te reči nekoliko problematizirali. Sicer pa se je slovenski prostor pri tej debati razdelil na dve opciji. Ena se je zavzemala za absolutno uresničitev ustavne odločbe, druga pa za rešitev problema z ustavnim zakonom,« razlaga Berlec in pojasnjuje, da je bilo v očeh uredništva stališče ustavnega sodišča politično, »ker sestava ustavnega sodišča ni politično in svetovnonazorsko uravnotežena.« »Gre za ustavne sodnike – sicer strokovnjake, ki so ideološko bolj naklonjeni politični levici. Vsi razen enega so bili tudi člani Zveze komunistov Slovenije. Seveda je treba odločbo ustavnega sodišča spoštovati, hkrati pa imamo novinarji in ostala javnost pravico do svojega mnenja,« pravi Berlec.

Izkušnja Mladine je po Severjevih besedah bila sledeča: več kot je Mladina pisala o izbrisanih, več je bilo negativnih reakcij, in to tudi med Mladininimi bralci, za katere Sever meni, da so nadpovprečno svobodomiselní. »Pojavi se dilema, kako dolgo vztrajati pri neki pomembni temi, ki dolgoročno govori o tem, kakšna bo dežela, v kateri živimo. Po drugi strani pa gre za preživetje. Soočaš se z odmevom na to, kar pišeš. Te dileme so bile pri Mladini gotovo bolj izrazite kot pa na primer pri drugih medijih, ki imajo bolj konzervativno publiko,« pojasnjuje težave uredništva v obdobju poročanja o izbrisanih urednik Mladine in dodaja: »Mediji so na trgu. Ne opravljajo kakšne humanitarne dejavnosti. V resnici se ukvarjajo z gospodarsko dejavnostjo. Ne morejo obstajati, če ne prodajo dovolj izvodov. Novinarji in uredniki ocenjujejo razpoložanje ljudi in so prepričani, da ga poznajo. Hkrati pa imajo trdne kazalce, s katerimi preverjajo, ali se odločajo prav. To so seveda številke prodane naklade.«

V nasprotju s tem Berlec trdi, da Demokraciji naklada »nenehno narašča«. »Zdi se, da smo ves čas odpirali prave teme in da smo se tudi problematike primera t. i. izbrisanih pravilno lotevali. Nismo se šli nobenega fundamentalizma, pač pa smo zadeve obravnavali tako, kot je ustrezalo tudi večini prebivalcev Slovenije,« razlaga Berlec.

O nestrpnosti in ksenofobiji v slovenski družbi

Medtem ko Sever meni, da je »ksenofobija v Sloveniji dobila domovinsko pravico«, pa Berlec izraža prepričanje, da določeni mnenjski voditelji, pa tudi nekateri mediji preveč posplošujejo

neke tematike in po nepotrebnem poudarjajo obstoj slovenske nestrpnosti. Pod vprašaj pa postavi tudi kredibilnost mnenj varuha človekovih pravic in predstavnikov Mirovnega inštituta, ki pogosto opozarjajo na nestrpnost, ksenofobijo in sovražni govor v slovenskem prostoru. »Mirovni inštitut ni merilo neke uravnoveženosti. Njihovi člani so izrazito politično opredeljeni. Podpirajo točno določeno politično opcijo. Zdi se mi, da pri svoji gorečnosti včasih nekoliko pretiravajo,« pravi Berlec, ki meni, da tudi v nekdanji Jugoslaviji ni bilo prav, če si bil »preveč narodno zaveden«. To se mu zdi sporno. »Od ljudi se je pričakovalo zavednost do Jugoslavije bolj kot do lastnega naroda. Ta levičarska miselnost, da narod ni pomemben, je še danes prisotna in je v družbi nek ostanek prejšnjega režima. V preteklosti smo se morali Slovenci pogosto samozatajevati in skrivati svojo narodno identiteto oz. pripadnost in prepričanje. Zdi se mi, da bo kmalu prišlo do nekega ravnotežja v družbi in medijih,« razlaga Berlec in dodaja, da so se tudi na Nizozemskem, ki velja za izredno odprto iz strpno družbo, v minulih letih zgodili nemiri prav na ekstremistični bazi. »Nizozemski, kot kaže, ni uspelo vključiti priseljencev v družbo ali pa se sami priseljenci niso želeli vključiti. Za vse to sta vedno potrebna dva,« še meni urednik Demokracije.

O obravnavi izbranih v slovenskih medijih

Na vprašanje, zakaj so mediji, razen redkih izjem, o izbrisu govorili kot o administrativni napaki, Sever odgovarja, da zato, ker se je ves politični vrh s to opredelitvijo strinjal. »Ideologi osamosvajanja – očetje naroda – so imeli po mojem idejo o izbrisu dovolj dobro izdelano. Ideja je zelo enostavna. Šlo je za ločitev priseljencev na tiste, ki so prišli iz nekdanje Jugoslavije in vse ostale, ki jim pravice avtomatično pripadejo, tisti iz Jugoslavije pa se morajo zanje šele potruditi. Poleg tega jim, da jih lažje diskriminiraš, niti ne poveš tega, da se morajo za svoje pravice potruditi. To je po mojem znak želje, da bi bilo dobro vse, ki so glasovali proti na plebiscitu, izbrisati. Podoba Slovenske osamosvojitve kot nekega demokratičnega dejanja na tej točki pade. Bistvo demokratičnega dejanja bi bilo, da tisti, ki so glasovali proti, niso nič manj državljani kot tisti, ki so glasovali za. Enostavno je v tej zgodbi prisoten kanček totalitarne ideologije,« meni urednik Mladine. Berlec pa odgovarja, da so tisti, ki niso sprejeli slovenskega državljanstva oz. niso zaprosili zanj, pristali v evidenci tujcev in da je problem nastal zato, ker se niso sami potrudili, da bi svoj status uredili. »Slovenska država je večkrat ta rok prestavila in jih tudi večkrat pozvala, naj si status uredijo,

ampak si ga nekateri kljub temu niso. Krivda je tako tudi na njihovi strani, ampak sedaj je zadevo treba rešiti v korist vseh,« še dodaja urednik Demokracije.

4. 3. 2. Intervju z urednico Medijske preže

Z Brankico Petković, urednico Medijske preže, ki izhaja pod okriljem Mirovnega inštituta, smo se pogovarjali ne glede na to, da eden naših sogovornikov v prejšnjem poglavju meni, da Mirovni inštitut podpira »točno določeno politično opcijo«. S to opredelitvijo se namreč ne strinjamo, ker so člani mirovnega inštituta v svojih razpravah nenehno poudarjali pomen človekovih pravic in širjenje kroga teh pravic na čim več ljudi. Opozarjali so na ksenofobijo in nevarnost le-te, kar se nam zdi še posebej pomembno danes, ko je v svetu zaradi kulturnih, verskih in političnih nasprotij vse več nasilja, ki ima po našem mnenju svoje vzvode prav v nerazumevanju kulturnega relativizma in nespoštovanju različnih družbenih in kulturnih praks.

O upodabljanju državljanov priseljenkega porekla v medijih

Petkovičeva pojasnjuje, da so na Mirovnem inštitutu v analizah medijskega upodabljanja pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Sloveniji naleteli na negativne reprezentacije teh skupin v medijih. Kot pojasnjuje, gre v večini primerov za popisovanje podobe »balkancev«, veseljakov, pretepačev, velikokrat tudi nedelovnih ljudi. Po njenih besedah naj bi mediji te skupine reprezentirali kot ljudi, ki ogrožajo večinski narod ekonomsko – odžirajo dela ali pa se naselijo tukaj in potem preko socialnih podpor izkoriščajo dobrohotnost Slovencev in slovenske države – in kulturno, ker »jedo 'neko' hrano, preglasno govorijo, veseljačijo, poslušajo 'neko drugo' glasbo, poleg tega pa nas jezikovno ogrožajo«. Največkrat najdemo prisotnost teh ljudi v črnih kronikah. Pogosto se tam pojavljajo z imenom in priimkom, pa tudi s poreklom. Kadar pa je omenjena neka druga oseba, ki je hkrati v sodni dvorani, – naj bo to sodnik, priča, kdorkoli – pa novinarji ne opisujejo njenega etničnega porekla,« razlaga Petkovičeva, ki izpostavlja problem napačnega poročanja medijev, ki nam skozi te zgodbe sporočajo, da gre *spet* oz. *vnovič* za »tiste«, ki so »kriminalnega« porekla. Petkovičeva poudarja, da se niti enemu mediju – vključno z javno radiotelevizijo, od katere bi, kot meni, upravičeno največ pričakovali – ni uspelo ogniti temu, da nebi skupin ljudi iz nekdanje

Jugoslavije prikazoval skozi t. i. »geto«³³ programe. Za nekatere družbene skupine slišimo v medijih le enkrat ali dvakrat na leto. »Bošnjaki živijo v Sloveniji le ob bajramu, pravoslavce opazimo ob njihovem pravoslavnem božiču. In kako jih takrat mediji prikažejo? Bošnjaki bodo prikazani na kolenih, kako se priklanjajo, Srbi pa ob božiču streljajo,« pravi Petkovičeva in se sprašuje, ali so to Bošnjaki in Srbi v Sloveniji in kaj počnejo v Sloveniji ostalih 364 dni v letu. Meni, da so pripadniki narodov z območja nekdanje Jugoslavije tudi sicer premalo prisotni v kontaktnih oddajah, omizjih ter da so premalo vključeni v javne razprave o siceršnjih družbeno-političnih vprašanjih.

O razbijanju stereotipov in predsodkov

Petkovičeva meni, da bi bilo treba tem skupinam omogočiti tudi svojo oddajo na nacionalni radioteleviziji. »Če živi v Sloveniji približno 10 odstotkov prebivalstva s poreklom iz držav nastalih po razpadu Jugoslavije, potem se moramo zavedati, da teh 10 odstotkov ljudi tudi naročnino plačuje. Ne rečem, da bi morali na Jesenicah ali v Velenju ustanoviti podoben center, kot je RTV Koper – Capodistria. Vsekakor pa bi bilo primerno, če bi lahko tudi te skupine ustvarjale in spremljale delček programa – vsaj kakšno oddajo na teden, mesec v svojem jeziku. Namreč, če lahko govoriš v svojem maternem jeziku v mediju, ki ga lahko spremlja, gleda in posluša cela Slovenija, se ta jezik dekriminalizira,« razlaga urednica Medijske preže. Ob tem poudarja, da se vsakdo veliko bolje izraža v maternem jeziku. Ko govori človek v svojem jeziku je zgovornejši in bolj prepričljiv. In vse to je potlačeno v zavesti ljudi.

»Menim, da bi morali premisliti koncepte, ki bi nam omogočali, da se vsi razvijamo osebno kot kulturne skupnosti, da spoznavamo potenciale teh kulturnih skupnosti. S tem bi spodbujali rast ene in druge kulturne skupnosti. Mislim, da bi vsi s tem pridobili. Če živimo v okopih oz. v strahu – strah pa nastaja iz neznanja oz. predsodkov –, zaviramo ustvarjalne potenciale enih in drugih.« Petkovičeva meni, da bi bilo treba najprej storiti normativni premik – ustavne, pravne, državne podpore in drugi mehanizmi. Nato bi bilo treba storiti premik na kulturnem področju. »Ni treba vsega napisati v zakon. Bolj pomembno bi bilo, da bi tudi politika prenašala sporočilo strpnosti, spoštovanja, upoštevanja in priznanja. Ko

³³ Sogovornica ima v mislih točno določena obdobja, ob katerih mediji namenijo pozornost določenim skupinam, in tudi siceršnjo zapostavljenost v medijskih vsebinah in javnih razpravah.

govorim s predstavniki teh skupin, vidim, da nekatere starejše ljudi zelo boli, da niso v ustavi priznani. Mlajše generacije pa te potrebe v glavnem sploh ne izražajo. Veseli bi bili le, če bi jim omogočili fakultativni pouk maternega jezika v javnih šolah, ne pa le v njihovih družtvih,« pojasnjuje Petkovičeva.

O obravnavi izbrisanih v slovenskih medijih

Na vprašanje, zakaj so mediji, razen redkih izjem, o izbrisu govorili kot o administrativni napaki, Petkovičeva odgovarja, da v družbi pogosto igrajo pomembnejšo vlogo od resnice neke namišljene predstave in predsodki. Meni, da je zelo malo ljudi v Sloveniji – posebej med mnenjskimi voditelji, ki jim je mar za dejansko rekonstrukcijo dogodkov povezanih z izbrisanimi in kako se lahko krivice popravijo. Pri mnenjskih voditeljih in pri medijih pogreša prav vztrajanje pri tem, da je pri izbrisu šlo za načrtno dejanje. »Mislim, da to breme sloni na tej državi in na slovenskih državljanih. Nekateri ljudje še vedno trpijo fizične posledice izbrisa.« Glede na slovenske razmere in glede na slovenski ekonomski razvoj ter dejstvo, da je Slovenija članica Evropske unije, Petkovičeva meni, da je Slovenija dolžna to »administrativno etnično čiščenje« spoznati kot sramotno dejanje, ki bi ga morala spoznati večina ljudi. Mnenjski voditelji bi po njenih besedah morali ljudem, ki nimajo oblikovanih lastnih mnenj, na enostaven, pošten način razložiti, da je bil izbris napaka. »Verjetno je takratna oblast to storila načrtno, misleč, da dela nekaj dobrega za državo. Gotovo je nekdo, ki je bil soodgovoren za izbris, mislil, da bo Slovenija bolj varna in da bo s tem storil nekaj pozitivnega. Ampak danes za ljudi, ki so bili izbrisani, ni enostavno. Težko je, če ne moreš dobiti svojih dokumentov in vsak dan te na raznih mestih preverjajo,« meni Petkovičeva. Mediji so po njenih besedah pripomogli k negativni podobi izbrisanih s tem, ko so jih upodabljali skozi podobo generala Aksentijevića – torej kot vojake, izdajalce ... »Smo s tem sebi priskrbeli mirno vest, ker so oni brez pravic?« se sprašuje naša sogovornica, ki meni, da je dolžnost novinarjev tudi prikazovanje človeških zgodb teh ljudi. Mediji jih ne bi smeli prikazovati le skozi zgodbo ustavnega sodišča in nočnih sej v državnem zboru. Treba je tudi opisati dejanske težave teh ljudi v vsakdanjem življenju. Bralci, gledalci in poslušalci se ne morejo poistovetiti z njihovim položajem in zato ne morejo sočustvovati. Če ne sočustvujejo, ne morejo razumeti. In noben politik ne bo upal brez podpore ljudstva kreniti v neko skrajnost – zagovarjati pravice in odpravnine za oškodovane. Po njenem mnenju gre namreč za gesto na simbolni ravni. »Treba je pokazati, da nam je žal. Toda za to je treba pripraviti volivce, ki bi

morali razumeti krivico. In bojim se, da je sedanja koalicija dobila volitve prav na podlagi sovražnosti večine volilcev do izbrisanih,« še dodaja urednica Medijske preže.

4. 3. 3. Sinteza vidikov (1)

Na koncu poglavja o priseljenški problematiki v medijskem diskurzu ugotavljamo, da ta diskurz konstruira podobo ekonomskih priseljencev s tem, ko predhodno potrošnikom medijskih tekstov podeljuje identiteto. Kreiranje reprezentacij slovenstva je v interesu državne ideologije, ki razvije posebno nacionalistično retoriko. Značilnost take retorike so pozitivne samopredstave in negativne reprezentacije »drugih«. Medijski diskurz je po letu 1991 konstruiral in predelal ogromno starih tradicij in jim dal nove moderne preobleke za nove potrebe. Mediji so začeli pripovedovati zgodbo o tem, kako smo Slovenci postali Slovenci. Tako je nastajal ideološki konstrukt »homogene slovenske kulture in identitete«. Te identitete se najbolje prepoznavajo skozi kategorijo »drugih«. Medijski teksti namreč pomagajo vzpostaviti identiteto Slovencev prav skozi nenehno poudarjanje Neslovencev, ki so v slovenskem državotvornem diskurzu postali tisti pomembni »drugi«, brez katerih niti »nas« ne bi bilo. Relacija »mi« – »oni«, ki je ena ključnih komponent sovražnega govora, je tako plodna podlaga za konstruiranje podobe drugih, ki poteka vzporedno s konstrukcijo nacionalne identitete.

4. 5. Politični diskurz o priseljenški problematiki

Kot smo že predstavili, posamezni diskurzi ne konstruirajo podob samostojno, temveč vzajemno z drugimi. Po Van Dijku (2003) elitni diskurzi, med katere sodijo politični, medijski, korporativni, izobraževalni in znanstveni, konstruirajo »nacionalni konsenz«.

Politični akterji, med katere bi uvrstili vlado, politične stranke, interesne skupine, birokracijo, pa tudi druge politične skupine, so ves čas vpeti v oblikovanje razprave, politike in zakonodaje glede marginalnih skupin. To se odraža tako na področju reguliranja priseljevanja, kot zaposlovanja in preprečevanja kriminala ter omejevanja nezakonitih migracij. Tako lahko ugotovimo, da je bila politika tista, ki je ob močni podpori medijev poudarjala, da je treba omejiti število beguncev s kriznih žarišč na Balkanu. Prav tako je politika skoraj desetletje ignorirala problematiko izbrisanih in nato – spet ob podpori medijev – manipulirala z dejstvi in zamegljevala bistvo.

Problematika izbrisanih je bila eden ključnih družbeno-političnih momentov, na podlagi katerih se je konstruirala podoba ekonomskih priseljencev. Zato bomo v tem poglavju posvetili pozornost delu razprav, ki so v političnih krogih potekale o tej problematiki. Za začetek pa lahko povemo, da je po naših opažanjih h konstruiranju te podobe najbolj pripomogla tista skupina političnih akterjev, ki jo v publicističnem jeziku opredeljujemo kot »politična desnica«³⁴.

Rizman (1998: 249-268) govori o genezi radikalne desnice na Slovenskem po uvedbi večstrankarskega sistema. Za opredelitev radikalne desnice se opre na definicijo Sabine Ramet (v Rizman 1998: 252), ki poveže ta pojav s štirimi kompleksnimi temeljnimi političnimi sestavinami: nestrpnostjo, protidemokratskimi stališči, sovraštvom do univerzalnega razuma in s poudarkom na za vse zavezujočih – če je treba zato tudi posebej skonstruiranih – tradicionalnih vrednotah.

³⁴ V publicističnih besedilih med »desne« stranke uvrščamo naslednje trenutno parlamentarne stranke: Nova Slovenija (Nsi), Slovenska demokratska stranka (SDS), Slovenska ljudska stranka (SLS). Na začetku slovenske parlamentarne demokracije so na ta pol uvrščali še Slovensko nacionalno stranko (SNS) zaradi skrajnih nacionalnih stališč, vendar se je zaradi svoje bolj socialne usmerjenosti nekoliko otesla desničarskega predznaka. Ob tem pa je treba poudariti, da po skrajnih nacionalnih stališčih nedvomno in še vedno prednjači na desnici.

Rizman meni, da je slovenski postkomunistični razvoj po osamosvojitvi leta 1991 poleg vzpostavljanja demokracije vseboval tudi proces graditve nacionalne države:

»Šlo je za dve 'revoluciji', ki sta potekali v bolj ali manj istem zgodovinskem obdobju. Čeprav ni mogoče povsem ločiti teh dveh kompleksnih procesov, empirična dejstva kažejo, da se je demokratična 'revolucija' dogajala pred nacionalno. V času, ko je oporečniški tednik Mladina leta 1988 objavil članek, v katerem je bilo navedeno, da je 64 odstotkov vprašanih za uvedbo večstrankarskega sistema (proti je bilo 15 odstotkov vprašanih), je Zveza komunistov Slovenije počasi klonila pred množičnimi pritiski, vse to seveda na veliki odpor in jezo zvezne vojske ter bolj dogmatičnih komunistov komunističnih partij v republikah« (Rizman 1998: 253)

Rizman meni, da se je jugoslovanska različica komunizma, gledano s sociološkega vidika, končala že pred končnim razpadom Jugoslavije. V osemdesetih je slovensko javno mnenje odražalo zelo liberalna razpoloženja. »To se je še posebej kazalo v strpnih stališčih do manjšin, ni bilo zaslediti etnične nestrpnosti, nasprotovanja smrtni kazni, ljudje so bili proti kazenskemu preganjanju zaradi izražanja drugačnih političnih stališč.« (Rizman 1998: 253)

Miheljak in Kurdija (v Rizman 1998: 253) ugotavljata, da je del slovenskega javnega mnenja, potem ko se je končalo obdobje velikih zgodovinskih tem (samostojnost, uvedba večstrankarske vladavine ...), opustil svojo prejšnjo liberalno držo in se začel identificirati, tako zaradi osebnih razlogov kot zaradi eksistencialnih razmer, v katerih se je znašel, s protidemokratičnimi, nestrpnimi in skrajno nacionalističnimi stališči. »Parlamentarne volitve leta 1992 so samo potrdile ta obrat volilnega telesa, to pa se je nanašalo predvsem na nenaden vzpon skrajno nacionalistične (v začetku celo fašistoidne) Slovenske nacionalne stranke« (prav tam). Slovenska nacionalna stranka, ki je na prvih parlamentarnih volitvah zbrala 10 odstotkov glasov je že od vsega začetka igrala na karto nacionalizma in ksenofobije. Zmago Jelinčič je sposoben govorec in demagog, ki je ustanovil svojo stranko pod pretvezo, da je to edina stranka, ki skrbi za Slovenijo in Slovence. Njegov politični cilj naj bi bil etnično čista in »Velika Slovenija«, ki bi nastala s priključitvijo avstrijske Koroške, celotne hrvaške Istre in italijanskega Trsta. Po tem ko je slovenska vlada odobrila približno 150 000 državljanstev ljudem iz ostalih nekdanjih jugoslovanskih republik, ki so delali in živeli v Sloveniji že vrsto let, je javno razglasil, da je to genocid nad slovenskih narodom. (prav tam) Kuzmanič (gl. 1995) ocenjuje, da je Slovenska nacionalna stranka igrala vlogo valilnice, ki je

omogočala zbiranje, dozorevanje in izkristaliziranje tendenc, ki so značilne za nacionalistične, šovinistične in rasistične družbene diskurze. Sadove so ti zametki nestrpnosti najbolj obrodili v razpravah o pribežnikih, gradnji džamije in o izbrisanih, kjer smo lahko zasledili vse elemente sovražnega govora, ki jih navajamo v razdelku o sovražnem govoru in podkrepljene s primeri v naslednjem poglavju.

Kot navaja Rizman, je bil prvi glasnik populistične (anti)politike v postkomunistični dobi na Slovenskem, še pred Jelinčičem, Ivan Kramberger, predsedniški kandidat na prvih predsedniških volitvah v samostojni Sloveniji. Na svojih predvolilnih shodih je načenjal veliko zelo očitnih ksenofobičnih tem: begunci iz Hrvaške in Bosne in Hercegovine v bistvu izkoriščajo Slovence, Srbe, ki so za Miloševića in živijo v Sloveniji, je treba izgnati, bivši oficirji Jugoslovanske armade predstavljajo »peto kolono« v Sloveniji itd. (Rizman 1998: 255) Na volitvah je dobil 18,5 odstotka glasov.

Od osamosvojitve leta 1991 je kar nekaj slovenskih populističnih politikov izrabljalo temo »Neslovencev« za lastno promocijo. V tem času se je tudi javno mnenje nagnilo v drugo smer: če je leta 1986 12,4 odstotka populacije nasprotovalo imigraciji, je leta 1993 ta delež narasel na 23,5 odstotka. Raziskava javnega mnenja leta 1993 je pokazala, da 93 odstotkov vprašanih ne bi dovolilo imigrantom ustanavljanja njihovih političnih organizacij, 86,5 odstotka se celo ni strinjalo z uporabo njihovih nacionalnih simbolov v javnosti. (Ploštajner, Vahtar v Rizman 1998: 258) Ista raziskava je pokazala tudi 20-odstotni delež tistih z antisemitskimi nazori, čeprav je popis prebivalstva leta 1992 pokazal, da v Sloveniji živi le 36 Židov.

»Globlje razloge za premik k odprtemu ksenofobičnemu razpoloženju v Sloveniji gre pripisati slabšanju ekonomskih pogojev, psihološki in politični zapletenosti tranzicijskega procesa, sramotni vojni v bližini ter z vsem tem povezane negotovosti na eni strani, na drugi pa zainteresiranost politikov radikalne desnice, da še naprej širijo sovraštvo do 'drugih'. Vsekakor je vredno omeniti tudi močno samopredstavo Slovencev kot predstavnikov civilizirane Evrope: urbanega prebivalstva nasproti svetu lenih, umazanih in primitivnih ljudi na Balkanu.« (Rizman 1998: 258)

Konec leta 1995 so sovražni pogledi na »Neslovence« s sloganom »Slovenizacija Slovenije« doživeli vrhunec v predlogu nekaj parlamentarnih strank radikalne desnice (Slovenske ljudske

stranke in Slovenske nacionalne desnice) za referendum, na katerem bi odločali o odvzemu državljanstva 160.000 do 170.000 ljudem. Raziskave javnega mnenja so pokazale, da je bila ena tretjina volilnega telesa za tak predlog, 45 odstotkov ljudi jih je bilo proti, ostali pa niso imeli mnenja. Združena lista socialnih demokratov, Liberalna demokracija in del Krščanskih demokratov so se uprli pobudi, ustavno sodišče pa je v tem primeru izdalo negativno mnenje. Pobuda za omejevanje državljanstva izključno na etnične Slovence je deloma propadla zaradi sporov med različnimi voditelji radikalne desnice in deloma zaradi organizacijskih napak pri zbiranju potrebnih 40.000 podpisov za razpis referenduma. (Rizman 1998: 258-259) Poskusi, da bi o človekovih pravicah glasovali na referendumu so se ponavljali tudi osem let pozneje. Še več, o človekovih pravicah priseljencev smo celo dvakrat odločali na referendumu; enkrat glede sistemskega zakona izbrisanih, drugič o graditvi islamskega kulturno-verskega objekta, čeprav so takrat predstavniki mestne opozicije dosegli to, da so prebivalci prestolnice na referendumu glasovali o morebitni lokaciji za graditev omenjenega objekta.

4. 5. 1. Elementi sovražnega govora v političnih razpravah o primeru »izbrisani«

*»Vsi izbrisani vabljeni na ples, igral vam bo Jelinčič na puško mitraljez!!!«
(Letak neznanega avtorja na vratih poslanske skupine SNS, februar 2005)*

V nadaljevanju bomo na nekaj primerih predstavili elemente sovražnega govora, ki jih navajamo v poglavju o sovražnem govoru in ki so se pojavili v razpravah o izbrisanih. Po našem prepričanju je namreč politični diskurz odločno pripomogel h konstrukciji Zgodbe oz. podobe ekonomskih priseljencev na Slovenskem. Poglavja zato ne naslavljamo *»Analiza sovražnega govora v političnih razpravah«*, saj za potrebe diplomskega dela nismo pregledali in analizirali magnetogramov v državnem zboru, temveč citiramo izjave poslancev iz že obstoječih analiz diskurza o izbrisanih, ki pa sicer nista analizirali sovražnega govora. Tako ob »izposojenih« izjavah dodajamo povsem lastno interpretacijo in umestitev med elemente sovražnega govora. Ob tem je treba poudariti, da gre v tem poglavju le za predstavitev prisotnosti elementov sovražnega govora v političnem diskurzu in interpretacijo le-teh, ne pa za analizo političnih razprav v parlamentu, saj ta za naše iskanje odgovora na vprašanje, kako konstruiramo podobo ekonomskih priseljencev, po našem mnenju ni nujno potrebna.

Kot smo že poudarili, se je po našem prepričanju skozi politični diskurz prav teh razprav najbolj izkristalizirala javna podoba ekonomskih priseljencev. V prid tej trditvi govori namreč dejstvo, da so parlamentarci, ki so skozi razprave širili sovražni govor, predstavniki ljudstva. Zato tisti del politične elite, ki se je posluževal ksenofobičnih sredstev za dosego cilja, predstavlja del slovenske populacije, ki je – sodeč po razpravah v medijih in siceršnji družbeni klimi – sledila idejam svojih predstavnikov. K temu pa je treba dodati, da so predstavniki izbrisanih tipični ekonomski priseljenci, saj so se v Sloveniji znašli v glavnem zaradi dela, poleg tega pa nimajo niti slovenskega državljanstva niti pripadajočih pravic, ki so jih svoj čas imeli.

Mekina pojasnjuje, da so desne politične stranke glede na število izrečenih besed o izbrisanih *»odločno premagala levico že takoj na začetku, pustile so jo daleč zadaj, jo povozile, ji vzele sapo in jo večinoma prisilile v obrambo in v iskanje kompromisov.«* (Mekina 2004: 57) Po pregledu magnetogramov parlamentarnih sej je namreč novinar ugotovil, da je bilo na šestih rednih sejah o izbrisanih izrečenih vsega 196.000 besed. Politiki desnih strank so izrekli 123.000 besed, medtem ko so leve stranke, ki so tedaj imele v državnem zboru več kot 60 odstotkov poslancev, le 65.000. Mekina meni, da sta za takšno stanje možni dve razlagi: *»Ali leve stranke, s katerimi je držalo ustavno sodišče, niso imele nič povedati ali pa so izbrisani igrišče, na katerem se desne stranke še posebej razigrajo?«* (prav tam)

»Glede na število izrečenih besed je bil parlamentarni besedni boj precej neenakomeren in v prid desnici – ta je poleg izbrisanih napadala predvsem paradni argument levice, in sicer stališče ustavnega sodišča. Desni politiki so torej na terenu človekovih pravic drug drugemu podajali žogo, preigrali levico ter drug drugemu krepili in ostrili stališča o izbrisanih, človekovih pravicah, tujcih, slovenstvu, osamosvojitvi, zaslugah ali nestrpnosti.« (Mekina 2004: 58)

Izražanje diskriminatornih mnenj do manjšin vseh vrst

Eno izmed najostrejših definicij izbrisanih je 29. oktobra 2003 izrekel Sašo Peče (SNS):

»V vsaki družbi so izmečki. Žal. Praviloma pa vse družbe težijo k temu, da zmanjšajo kvoto letih. S tem zakonom boste po naši oceni to kvoto povečali. In ravno grozljivo je, da bo

slovenska država nagradila te osebkke preko povišanih davčnih stopenj. Če je to odločitev slovenske države, oziroma slovenske politike, je nikakor ne bomo podprli v Slovenski nacionalni stranki. V Slovenski nacionalni stranki imamo za te osebkke seveda drugačno rešitev.» (Peče v Mekina 2004: 58)

Peče v svoji izjavi z uporabo besede »izmečki« materializira tiste ljudi, katerim je država po krivici in brez pravne podlage odvzela vse pripadajoče pravice. Te ljudi torej z uporabo besede »izmečki« obravnava kot stvari. O njih ne govori več kot o ljudeh, temveč kot o odpadnem materialu. Kot bi bili izbrisani nekakšna »kolateralna škoda« ob nastanku slovenske države, ne pa ljudje, ki jim pripadajo določene pravice. Tudi uporaba besede »osebki« je cinična, saj na koncu pove, da imajo v njegovi stranki za te »osebkke« (ljudi, op. p.) »posebno rešitev«. Kakšna je ta rešitev, ne vemo. Sklepamo pa lahko marsikaj. Njegov »cinizem« lahko po našem prepričanju porodi tudi vzporednice s holokavstom. V Pečetovi izjavi najdemo temeljno prvino sovražnega govora – izražanje diskriminatornega mnenja do manjšine, saj za opredelitev uporabi slabšalne izraze, poleg tega pa sama vsebina izjave izraža zaničevalen, manjvreden odnos. Leskoškova (2005: 81) pravi, da besede, katerih namen je poniževati, razčlovečiti, odvzeti dostojanstvo, postaviti v podrejeni položaj, nekoga prikazati kot nečloveka, tretje razredno necivilizirano bitje, vplivajo na to, kakšen položaj bodo imeli ti ljudje v družbi. *»Kakšne možnosti bodo imeli, kako bodo živeli, kako bodo z njimi ravnali drugi ljudje in kako bodo razumeli sami sebe, je odvisno od tega, v kakšen položaj jih postavljajo tisti z družbeno močjo.«* (Leskošek 2005: 81)

Zamegljevanje bistva oz. transformacija tematike v problematiko

Na drugo mesto najbolj presenetljivih potez naših poslancev v okviru razprav o izbrisanih postavlja Mekina (2004: 58) glede na reakcije ostalih poslancev izjavo Rudolfa Petana (SDS). Petan je namreč rekel, da se izbrisani danes vračajo domov, z dela v tujini, torej z območja nekdanje Jugoslavije, kjer so izvajali etnično čiščenje:

»Da bodo dobili denar za to, ker so napadali slovensko državo, ker so razbijali po državi, nekateri, tudi to moram poudariti, ne vsi, ker bi tudi naredil krivico, če bi dejal na splošno – ker so odšli v druge kraje države in tam izvajali etnično čiščenje, ko pa so izgubili vse vojne,

so prišli nazaj in bi radi z večino, ki je v tem parlamentu, slovensko državo izželi za 600 milijard ...» (Petan v Mekina 2004: 58)

V Petanovi izjavi se ni mogoče znebiti občutka, da namesto o tematiki govori o neki namišljeni problematiki in s posploševanjem glede odškodnin ter stigmatiziranjem zamegljuje bistvo problema izbrisanih, kar je prav tako eden izmed elementov sovražnega govora, ki smo jih navedli v poglavju o sovražnem govoru. Razprava o odškodninah, ki jih izbrisani zahtevajo od države, ker so zaradi izbrisa utrpeli finančno škodo, je najpomembneje pripomogla k zamegljevanju bistva problema izbrisanih. Na ta način se je tudi s pomočjo medijskega diskurza tematika izbrisanih transformirala v problematiko o odškodninah. V razpravi o odškodninah, ne pa o samem izbrisu, o vračanju statusov ali podobnem – je bil namreč problem izbrisanih, izbrisa in njegove poprave interpretiran kot finančni problem zastrašujočih razsežnosti. Z zahtevo po odškodninah naj bi izbrisani najbolj ogrozili Slovenijo, predvsem njen proračun, pa seveda socialni položaj Slovencev:

»To pomeni v bistvu 1 milijon na vsako slovensko družino. Če danes izglasujemo ta zakon, lahko rečem, da bo najboljše, da pozivamo naše slovenske družine, naj začnejo varčevati, da bomo v takšni ali drugačni obliki lahko to izplačali.« (Petan v Čuček 2005: 58)

»Če sedaj preidem na področje odškodnin, kar seveda ljudi najbolj zanima in zaradi česar so tudi najbolj zrevoltirani. V Sloveniji narašča brezposelnost, socialne razlike se večajo, razlike med regijami se povečujejo; napoveduje se ukinjanje delovnih mest, zaradi vseh pogojev, ki jih bomo morali izpolniti zaradi vstopa Slovenije v Evropsko unijo. Na drugi strani pa naj bi neki kategoriji državljanov, ki so špekulirali in ki so zapisani v tehničnem zakonu in jih ta sistemski zakon ne bo zajel – naj bi imeli neke možnosti zahtevati od te države velike odškodnine.« (Sok v Čuček 2005: 59)

»Nobeden ni plačeval davkov, služili pa so, saj so morali živeti. Marsikdo se vozi z dobrimi avtomobili, z mercedesi, nekateri so se celo sami hvalili, da se vozijo z mercedesi – od kod? Državi niso plačali niti tolarja davka, medtem ko Slovenec, slovenski državljani, mora plačati davek.« (Jelinčič Plemeniti v Čuček 2005: 59)

Kot rečeno, je k transformaciji iz poročanja o tematiki v poročanje o problematiki pripomogel tudi medijski oz. novinarski diskurz. Kovačič (2004) v analizi oddaje Trenja na POP TV (15.

januarja 2004) ugotavlja, da ustvarjalci oddaje problematike izbrisanih niso razčlenili v samih izhodiščih, temveč so namesto, da bi predstavili problem izbrisa, kot problem prikazali morebitne odškodnine, ki bi jih morala država plačati izbrisanim.

Oddaja je pokazala, da vse politične stranke in strokovna javnost soglašajo, da je višino odškodnin zaradi plačilne sposobnosti države treba omejiti, a oddaja je bila zasnovana tako, da je v središče pozornosti postavila nevarnost visokih odškodnin izbrisanim. Oddaja se je začela s prispevkom, v katerem so anketirani izbrisani in naključni državljani govorili o odškodninah, ne pa o samem izbrisu, o vračanju statusov ali podobnem. Predvajane izjave mimoidočih so govorile proti vsakršnim odškodninam. Nekateri so izpostavili moralno neuravnoteženost oškodovancev v primerjavi z lastniki nacionaliziranega premoženja. Pred tem voditelj ni pojasnil, za kaj pri izbrisu gre in kakšna je vsebina tehničnega zakona. V nadaljevanju so vladni predstavniki in pravniki skušali pojasniti, da so temeljne dileme druge, da tehnični zakon ne prinaša ničesar glede odškodnin in da veljavno obligacijsko pravo že omejuje možnosti izbrisanih, da v velikem številu dokažejo in izterjajo upravičenost do odškodnin. Po mnenju takratnega ministra za notranje zadeve Rada Bohinca so izbrisani tako upravičeni do odškodnin le, če so že v preteklosti uporabili vsa pravna sredstva za revizijo uradnih postopkov, če so že pred relativno kratkim zastaralnim rokom vložili zahtevke ali tožbe za odškodnine in predvsem, če jim uspe dokazati neposredno vzročno zvezo med izbrisom in nastalo škodo. Ker so bile te obligacijske obveznosti izbrisanih večinoma neuresničene, je Bohinc ocenil, da kaj dosti odškodnin ne bo, predvsem velikih ne. Poleg tega bi lahko v sistemskem zakonu postavili še dodatne kriterije in omejitve najvišjega zneska odškodnin. Naslednji prispevek pa je predstavil nekaj konkretnih visokih tožbenih zahtevkov za odškodnino zaradi izbrisa. Eden od izbrisanih toži državo za 277 milijonov tolarjev odškodnine in obresti, in sicer za 153 milijonov za premoženjsko (predvsem izguba podjetja in prihodkov) in za 74 milijonov tolarjev za nepremoženjsko škodo (strah in duševne bolečine). Odprti so še trije zahtevki v skupni višini 272 milijonov in ena tožba v višini 70 milijonov tolarjev. (gl. Kovačič 2004).

Diskurz »mi« - »oni«

Eno ključnih razmišljanj, s pomočjo katerega je del politične elite pomagal pri konstrukciji podobe izbrisanih oz. ekonomskih priseljencev je bila objektivizacija subjektov s pomočjo diskurza »mi« – »oni«. Gre za ustvarjanje in utrjevanje stereotipa o dveh vrstah.

»Oni so vendar delali proti nam.« (Brejc v Čuček 2005: 57)

»Zame je status bivanja v Sloveniji in tudi slovensko državljanstvo velika vrednota, za katero se velja potruditi, za katero velja izpolniti številne pogoje, da se do tega statusa pride. Najmanj bi si želel, da ta status dobijo tisti, ki so po osamosvojitvi obrnili hrbet Sloveniji, ki so šli in so sedaj tudi zaradi njihove stiske prišli nazaj.« (Vizjak v Čuček 2005: 56)

»In tako so mi državljani Slovenije, Slovenke in Slovenci, pravzaprav rekli oziroma naročili: povej vendar v tem parlamentu vsaj to, da Slovenija pripada Slovenkam in Slovencem in tudi tistim državljanom, ki so seveda lojalni tej državi, ki spoštujejo te zakone. Tisti, ki pa so se odrekli in odšli v konvoj, pa naj ostanejo tam, kamor so odšli.« (Pukšič v Čuček 2005: 54)

»Okoli 20 tisoč izbrisanih si tega državljanstva ni moglo ali ni želelo urediti. Med temi, tudi med njihovimi zastavonošami, bi prav gotovo našli dosti špekulantov, ki jim mlada država Slovenija ni bila ravno pri srcu. Status Slovenca ni bil zadosti zanimiv.« (Štemberger v Čuček 2005: 56)

V političnem diskurzu s(m)o se kot protipol izbrisanim pojavili »mi«, ki s(m)o ogroženi socialno, kulturno in ekonomsko. Preden izvajamo pozitivno diskriminacijo do »drugih«, moramo po izjavah poslancev sodeč poskrbeti za nas.

»Nočem izločiti, ampak najprej moramo mi, kot država Slovenija, poskrbeti za državljane Republike Slovenije, za njihove socialne in ekonomske pravice.« (Drobnič v Čuček 2005: 62)

»Prav bi bilo, če bi se ta državni zbor ukvarjal s Slovenci in Slovenkami, ki delovnega mesta niso izgubili zaradi sebe, ne pa da se ta državni zbor aktivno in pa zelo frekventno ukvarja z vprašanji tako imenovanih samoizbrisanih.« (Peče v Čuček 2005: 63)

V razpravah so pogosto nastopali predsodki kot sestavina nenehnih razprav in dialogov družbene skupnosti. Pri tem se lahko opremo na Uletovo (2005: 33), ki trdi da pri tem govorci govorijo tako, da so v skladu s svojo referenčno skupino, spuščajo se v kolektivne oblike diskurza, opirajo se na različne avtoritete, prevladujoča mnenja, predvsem pa na tiste vzorce ideologij, ki branijo obstoječe ravnotežje v družbi. Predsodkovni diskurz nenehno oblikuje in preoblikuje, konstituira in rekonstituira podobo drugih ljudi, o katerih govori. (Ule 2005: 33) Predsodkovni diskurz v smislu stapljanja govorca s svojo referenčno skupino, opiranja na avtoritete (v našem naslednjem primeru odločbo ustavnega sodišča, ki pa sicer nima nobene zveze s problemom izbrisanih) in ohranjanja *statusa quo* pooseblja naslednja izjava poslanca:

»Kako je mogoče, da pri teh srhljivih zgodbah teh ljudi, ki se imajo za izbrisane, pozabljamo na srhljive zgodbe Slovenk in Slovencev, državljanek in državljanov te republike, ki so prizadeti v svoji pravici šli na ustavno sodišče in tam dobili zadoščenje. Ampak vi ignorirate njihovo pravico do enakosti pred zakonom /.../ Ali vas prav nič ne zadane, recimo odločba ustavnega sodišča iz leta 1997, kjer je ustavno sodišče ugotovilo neskladnost z ustavo 10. člena zakona o dohodnini, zaradi neizvzemanja do obdavčenja zneskov, ki jih mora roditelj nameniti preživaljanju svojega otroka v smislu življenjskega minimuma. Gre za to, da Slovenija, kot dobro vemo, ima od leta 1994 najprej negativno rast, da torej slovenski narod počasi odhaja s tega sveta. Gre torej za izredno pomembno stvar za našo nacionalno substanco.« (Brejc v Čuček 2005: 64)

V parlamentarnih razpravah pa najdemo tudi zanikanja lastne nestrpnosti, kot eno izmed sestavin sovražnega govora. Janez Janša, takratni poslanec in predsednik SDS, je vsem poslancem, ki so desnici očitali nestrpnost, ksenofobičnost in fašistoidnost odgovoril:³⁵

»Ni čudno, da je eden glavnih pravnih svetovalcev od najbolj aktivnih uporabnikov in predvsem uporabnic besedišča o nestrpnosti, nekdanji kreator jugoslovanske in slovenske represivne kazenske zakonodaje Ljubo Bavcon, ki je hkrati tudi neposredni udeleženec najbolj krvavih obračunov v slovenski povojni zgodovini. Kdo nam torej danes predava o nestrpnosti in toleranci? Večinoma tisti, ki imajo pred svojim lastnim pragom nakopičene takšne kupe smeti, ki jih tudi velika poplava ne bi odstranila.« (Janša v Mekina 2004: 59)

³⁵ Pri tem je treba poudariti, da izjava Janeza Janše, ki jo navajamo, sama po sebi ni ksnofobna, nestrpna ali sovražna. Toda, ker je šlo za odgovor vsem tistim poslancem, ki so zaradi uporabe neprimernih in sovražnih besed (gre za besede izmečki, agresorji ipd.) desnici očitali nestrpnost, lahko izjavo v tem kontekstu razumemo kot zanikanje lastne nestrpnosti in zato tudi kot sestavni del sovražnega govora.

Antibalkanistični diskurz

Antibalkanistični diskurz kot pomembna komponenta sovražnega govora, značilna še posebej za slovensko družbo, se je v politični razpravi pokazal kot neobčutljivost Slovencev na izbrisane, saj so trditve političnih akterjev slonele izključno na predsodkih in manipuliranjem z dejstvi. Izbrisanim so nekateri politični akterji pripisali vse slabo, zlasti pa željo po izkoriščanju Slovenije in pomoč pri agresiji na Slovenijo v času osamosvojitve, niso pa korektno navedli števila tistih izbranih, ki naj bi dejansko bili soudeleženi v boju proti Sloveniji.

»Škoda je, da v tem zakonu ne bomo preverjali, kdo od njih je zahteval državljanstvo Srbije, Hrvaške, Bosne. Zelo veliko jih je vmes, pa tam niso uspeli ali pa se jim finančno ni splačalo. In seveda so zdaj udarili tu v Sloveniji, češ bili smo ovde, evo sad čemo dobit još neke pare od te države.« (Rupar v Čuček 2005: 61)

»Tisti državljani, ki so si v času osamosvojitve in po njej uredili vprašanje stalnega prebivališča in so prihajali iz nekdanje skupne države, ki niso imeli urejenega bivališča in so si to uredili, tudi državljanstvo in stalno bivališče, so seveda v tem primeru postavljeni v slabši položaj. In te osebe bodo ravno tako plačnice ogromnih zneskov za tiste, ki se pač niso izkazali za lojalne tej državi.« (Drobnič v Čuček 2005: 66)

»Nekateri so streljali po Sloveniji, so streljali po Slovencih, državljanstva pa niso hoteli in zato ga nimajo.« (Petan v Čuček 2005: 57)

»Težko se človek sprijazni s tem, da nekdo, ki je proti državi, se celo s svojim življenjem, kot najvišjo vrednoto, ki jo ima na razpolago, bori proti neki državi, potem pa od iste države zahteva pravice in bonitete, ki mu ne pripadajo.« (Kelemina v Čuček 2005: 57)

»Nekdo, ki je streljal po naših, ki pljuva še danes po državi, da smo necivilizirana država, ne zna pa niti slovenskega jezika /.../ takšen človek bo pa tukaj kraljeval kot nek kralj na Betajnovi, seveda mu bo minister Bohinc, ki bi že zdavnaj moral leteti s tega položaja, mu bo pa seveda štango držal in seveda kolegi iz Združene liste in pa kolegi iz Liberalne demokracije, pa da ne pozabim teh treh četrtin iz Stranke mladih in pa Desusa.« (Jelinčič Plemeniti v Čuček 2005: 68)

Mekina (2004: 65) ugotavlja, da je v politični in parlamentarni debati problem izbrisanih postal problem tujcev, oziroma tujcev iz nekdanje SFRJ, torej pripadnikov JLA, ki da so hoteli preprečiti slovensko osamosvojitve. V prid trditvi, da je slovenska politika s površnim navajanjem in uporabo statističnih podatkov v političnih debatah zamegljevala bistvo pa lahko navedemo še naslednja dejstva. Predstavniki politične desnice so namreč venomer povezovali 18.000 izbrisanih z JLA in osamosvojitveno vojno. Policija pa natančno pozna imena tistih, ki so bili v osamosvojitveni vojni obtoženi zločinov proti človeštvu; teh je približno 30. To so bili oficirji JLA in civilni zaposleni v JLA. 119 pripadnikom JLA in civilnim osebam je MNZ zavrnilo vlogo za sprejem v državljanstvo zaradi prekinitve dejanskega bivanja. Na poziv predsedstva Slovenije je v teritorialno obrambo prestopilo 336 pripadnikov drugih narodnosti, ki so vsi nato zaprosili za državljanstvo. V primerjavi z 18.000 izbrisanimi gre torej za malo ljudi in redke primere, ki so postali stereotip za veliko maso oškodovanih, pa čeprav niti teh maloštevilnih pripadnikov JLA ne bi mogli obtožiti, da so bili jedro protiosamosvojitvene energije. Tudi glede motiva izbrisanih, zakaj niso zaprosili za slovensko državljanstvo, so se najpogosteje pojavljale razne psihološke razlage, češ da to niso storili zato, ker se niso strinjali s slovensko osamosvojitvijo, da so špekulirali in podobno. (Mekina 2004: 65-66) Članica LDS Irma Pavlinič Krebs, ki je bila v začetku devetdesetih načelnica občinske upravne enote na Ravnah na Koroškem – v okolju, ki ima enega izmed najvišjih odstotkov državljanov nekdanjih republik SFRJ – je o tem za Večer dejala:

»Večino ljudi, ki se niso odločili za državljanstvo, je begalo vprašanje, ali bodo lahko podedovali premoženje. Takrat jim odgovora nismo mogli dati. Rekli smo le, da se bodo države o tem prav gotovo pogovarjale, nismo pa mogli reči: 'Spoštovani, ne skrbite, vse bo urejeno.' Ogromno je bilo vprašanj premoženjske narave.«³⁶

³⁶ Irma Pavlinič Krebs v Mekina, Borut; Kateri sosed naj ostane, Večer, 23. 12. 2003

4. 5. 2. Sinteza vidikov (2)

Ob koncu poglavij o priseljski problematiki v političnem in medijskem diskurzu lahko upravičeno menimo, da so nekateri politični akterji kot pomembni mnenjski voditelji vplivali na splošno razpoloženje v družbi glede vprašanja izbrisanih. Z diskurzivno formacijo o izbrisanih so med drugim legalizirali način mišljenja o priseljski problematiki, še posebej o izbrisanih. Posebej so ta način mišljenja legalizirali ob znatni pomoči večine medijev. S tem so po našem mnenju kot predstavniki ljudstva, ki smo jim državljani podelili mandat, da nas zastopajo pri odločanju, legalizirali tudi diskurzivne prakse, ki vsebujejo sovražni govor. Iz izjav nekaterih političnih akterjev je razvidno, da preti slovenskemu narodu in vsemu kar je slovenskega grožnja – ogrožena so delovna mesta Slovencev in Slovenk, ogrožen je socialni položaj državljanov, ogrožena pa je tudi nacionalna substanca ali kot pravi urednik Mladine: »Ksenofobija je v Sloveniji skozi zgodbo o izbrisanih dobila domovinsko pravico, saj so ksenofobi bitko dobili in triumfirali. Zdaj trdijo, da imajo legitimnost, da jo še naprej zganjajo. Govorjenje o ksenofobiji pa je pri nas obveljalo za napad na nacionalno substanco.« (gl. Priloga str. 68)

Pomembna okoliščina razprav o izbrisanih je, da je diskusija potekala v predvolilnem obdobju, kar pa ni opravičilo za pojav sovražnega govora in manipuliranja z dejstvi. Zato menimo, da gre neustrezno navajanje dejstev in predstavljanje ogroženosti Slovenije razumeti kot del predvolilne taktike takratne opozicije. Kot pravi Mencin Čeplakova (2005: 127) je v boju za volivke in volivce najmanj tvegano početi to, kar je vseč večini oz. kar se predvideva, da bo vseč večini. Dosledno zagovarjanje in uveljavljanje načela enakosti, torej tudi za tiste, ki so v vladajočih diskurzih označeni kot grožnja narodovi substanci, je seveda izjemno tvegano početje, zato se skrbno izogibajo zahtevam v korist diskriminiranega drugega. Strah, da bi z doslednim spoštovanjem načela enakosti in enakopravnosti izgubili potencialne volivke in volivce, širi manevrski prostor ideologijam izključevanja. (Mencin Čeplak 2005: 127) Zato na tem mestu trdimo, da je bilo početje tednika Demokracija neustrezno, saj je po besedah urednika uredništvo vodilo takšno uredniško politiko, »kakršna je najbolj ustrezala njihovim bralcem«. (gl. Priloga str. 74) Menimo, da naloga medijev ni zadovoljevati množičnega okusa občinstva ali slediti javnemu mnenju, kakršnega slutijo uredniki, ali še več podpirati določeno politično opcijo, temveč se držati novinarskega kodeksa, zagovarjati človekove pravice in razkrivati krivice, ne pa zamegljevati bistva in transformirati poročanje o tematici v poročanje o problematiki.

Vse zgoraj navedeno je po našem prepričanju nevarno početje, saj ne moremo trditi, da se vsi volivci zavedajo predvolilnega političnega komuniciranja in politične propagande. Ob tem pa menimo, da tovrstna ravnanja, ki zbujajo nacionalistična čustva in poglobljajo razkorak med različnimi družbenimi skupinami, niso zgolj odraz pragmatizma akterjev v predvolilni bitki, temveč sta nestrpnost in ksenofobija v Sloveniji dejansko na pohodu.

5. SKLEP

Pričujoče delo je poskus prikaza nastanka Zgodbe o ekonomskih priseljencih na Slovenskem, to je podobe o ljudeh, ki so se v Slovenijo od drugod priselili iz ekonomskih, pa tudi drugih razlogov, in se tukaj ustalili. Kakšno podobo oziroma Zgodbo gojimo o omenjeni skupini, v diplomskem delu nismo pojasnili. Menimo namreč, da tovrstnih »resnic« ne moremo posploševati, saj menimo, da Zgodba ni enoznačna. Obstaja več kanalov, skozi katere se producira, pa tudi veliko mnenj o omenjenih družbenih skupinah, nenazadnje pa še danes živijo družinske, sorodstvene, kulturne in prijateljske vezi med ljudmi z različnih koncev nekdanje Jugoslavije. Zato je ustvarjanje vtisa, da obstajajo med narodi, ki so nekoč tvorili Jugoslavijo, le kulturne in zgodovinske razlike, politična razhajanja ter sovražnost zaradi razpada države in posledično vojne, neprimerno.

Konstrukcijo omenjene Zgodbe ali podobe smo skušali pojasniti s predstavitvijo nekaterih zgodovinskih okoliščin, ki so po našem mnenju imele vpliv na nastajanje Zgodbe, ter medijskega in političnega diskurza o priseljenki problematiki. V okviru obeh diskurzov smo izpostavili nekaj elementov sovražnega govora in nakazali prisotnost le-teh v obeh diskurzih. Ob tem moramo poudariti, da *konstrukcija podobe ekonomskih priseljencev* ne poteka le skozi omenjena diskurza in da zgodovinsko-družbene realnosti, ki jih izpostavljamo, niso nujno vse, ki bi k nastanku Zgodbe prispevale. Smo pa prepričani, da smo zajeli nekaj najbolj ključnih zgodovinsko-družbenih momentov in jih oplemenitili s takratnim gibanjem mnenjske klime o priseljevanju in priseljencih v družbi. Omenjena diskurza smo izpostavili, ker se nam zdi nedopustno, da se v medijih in političnih razpravah (še posebej med predstavniki ljudstva v državnem zboru – nekakšnem »hramu demokracije« op. p.) pojavlja sovražni govor. V obeh diskurzih smo na nekaj primerih dokazali prisotnost elementov sovražnega govora, ki jih v poglavju o diskriminatornem diskurzu in sovražnem govoru navajamo.

V razpravo, kot rečeno, nismo vključili ostalih diskurzov, ki sokonstruirajo družbeno realnost. Zanimarili smo, denimo, vpliv in učinek znanstvenega, korporativnega in izobraževalnega diskurza, ki skupaj z medijskim in političnim po Van Dijku konstruirajo »nacionalni konsenz«. Izpustili smo tudi razpravo o *diskurzu na ravni govorice vsakdanjega življenja*, ki ima po našem mnenju v nastanku Zgodbe pomembno mesto, a ga je težko ustrezno opredeliti in še težje analizirati. Poleg tega obstajajo znotraj posameznih diskurzov različne diskurzivne

prakse, denimo, nacionalistični ali diskriminatorni diskurz kot obliki sovražnega govora, ki smo jih prav tako zanemarili.

Predstavili smo delovanje medijev in s pomočjo intervjujev skušali predstaviti ravnanja in dileme nekaterih uredništev pri obravnavi občutljivih tematik, povezanih s priseljsko problematiko. Nismo pa naredili medijske analize, ki bi bila vsekakor dobrodošla, toda za relevantne rezultate in odgovor na naše raziskovalno vprašanje bi bilo treba narediti preobširno analizo, če bi hoteli celostno predstaviti medijsko upodabljanje omenjenih skupin, za kar v diplomskem delu nimamo dovolj prostora. Zato smo se oprli na ugotovitve že obstoječih medijskih analiz poročanja medijev v določenih obdobjih.

Ugotovili smo, da medijski diskurz konstruira podobo ekonomskih priseljencev s tem, ko predhodno potrošnikom medijskih tekstov podeljuje identiteto. K podeljevanju identitete ter h konstrukciji podob in načinov mišljenja odločno pripomore politika. Naše spoznanje je med drugim to, da je kreiranje reprezentacij slovenstva v interesu državne ideologije, ki razvije posebno nacionalistično retoriko za doseganje določenih ciljev ali partikularnih interesov posameznih političnih akterjev. Značilnost take retorike so pozitivne samopredstave in negativne reprezentacije »drugih«. Z diskurzivno formacijo o izbrisanih, denimo, kot pomembni in najbolj zapostavljeni skupini ekonomskih priseljencev, so politični akterji ob podpori medijev legalizirali način mišljenja o določenih segmentih priseljske problematike. S tem so kot predstavniki ljudstva, ki smo jim državljani podelili mandat, da nas zastopajo pri odločanju, legalizirali tudi diskurzivne prakse, ki vsebujejo sovražni govor.

Izpostavili smo izjave poslancev, ki vsebujejo elemente sovražnega govora in jih lahko razdelimo v naslednje skupine: diskriminatorne izjave, ki določeno družbeno skupino označujejo kot drugačno in manjvredno, izjave, ki zamegljujejo bistvo tematike, izjave, ki upravičujejo in zanikajo lastno nestrpnost, izjave, ki vzpostavljajo dihotomijo »mi« – »oni«, in izjave, za katere je značilna »antibalkanistična« retorika.

Ugotovitev o prisotnosti sovražnega govora v medijskem in političnem diskurzu potrjujejo deloma tudi pogovori z našimi sogovorniki, saj se dva od treh strinjata, da je v zgodbi o izbrisanih večina slovenskih medijev prikrila dejstvo, da je pri izbrisu šlo za načrtno politično dejanje, ki sicer ni bilo nujno mišljeno kot slabo. Potem, ko se je vroča razprava o izbrisanih polegla, so tudi mediji zgodbo zaključili. Zato v družbi še danes dejanje prvih slovenskih oblasti ni obravnavano kot napačno in sramotno. Tudi opravičila za takšno ravnanje še javnost s strani oblasti ni slišala. In ker se ta katarza še ni zgodila, lahko upravičeno trdimo, da je pred slovensko družbo še dolga pot do tega, da bi se percepcija slovenske nacije kot večetnične tvorbe udomačila. Menimo torej, da temeljno prepričanje slovenske večinske populacije ostaja, da je Slovenija država slovenskega naroda in »ostalnih«. Italijanski in madžarski manjšini torej pripada kot nadomestek za pravico narodov do samoodločbe nabor t. i. posebnih pravic, državljanom priseljskega porekla ter ostalim priseljencem in njihovim potomcem pa pravice do učenja maternega jezika (in njegova uporaba v okviru skupnosti) ter ohranjanja kulture.

Naša spoznanja kažejo tudi, da je bila slovenska javnost v obdobju nastajanja nove države precej restriktivna do priznavanja sklopa posebnih pravic državljanom priseljenkega porekla. Danes to dokazuje odsotnost zakonodaje, ki bi to področje urejala. Za zdaj obstaja le Resolucija o imigracijski politiki Republike Slovenije. Resolucija je sicer načrtala pluralistični model integracijske politike, ki naj bi priseljencem omogočala enakopravno vključitev v slovensko družbo ob hkratnem ohranjanju njihove kulturne identitete, ne predvideva pa nobenih posebnih pravic, kakršne imata italijanska in madžarska manjšina.

K temu je treba dodati, da pluralistični model integracijske politike lahko zaživi le, če bodo omenjene skupine ljudi prispevale svoj delež k urejanju svojega položaja. Zato ne bi bilo napačno, če bi lahko v okviru javne radiotelevizije ustvarjali in pripravljali svoje vsebine, ki bi morebiti pripomogle k razbijanju nekaterih stereotipnih predstav in predsodkov. Ali kot meni naša sogovornica Brankica Petković, bi bilo treba zadeve v družbi razlagati in urejati tako, da bi čim večjemu številu ljudi zagotovili čim več pravic in varstva in da bi čim manj ljudi ostalo zunaj tega kroga pravic.

Literatura:

1. Anderson, Benedict (1998): *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
2. Bešter, Romana (2003): *Migracijska politika Slovenije in EU: Primerjava zakonodaje, strateških dokumentov in priporočil, s poudarkom na integracijski politiki*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
3. Castles, Stephen. in Mark J. Miller. (1993): *The Age of Migration*. London: Macmillian.
4. Cirman, Primož (2006): *Janša me ne potrebuje niti mu nisem na voljo* (intervju z Igorjem Baučarjem). Sobotna priloga (7. 1. 2006), 6-10. Ljubljana: Delo, d. d.
5. Čuček, Tina (2005): *Diskurzi o izbrisanih v slovenskem parlamentu* (magistrsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
6. Dedić, Jasminka, Vlasta Jalušič in Jelka Zorn (2003): *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
7. Jalušič, Vlasta (2002): Ksenofobija ali samozaščita?. V Brankica Petković (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 2001*, 177-198. Ljubljana: Mirovni inštitut.
8. Klopčič, Vera (2003): Mednarodno pravne razsežnosti manjšinjskega varstva v Sloveniji. V Vera Kržišnik-Bukić (ur.): *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji: Položaj in status narodov nekdanje Jugoslavije v republiki Sloveniji*, 137-190. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
9. Knafelj, R in Sušnik, A., *A xenophobic country?* (an interview with Vlado Miherljak), Novinarjev bonus special issue – Attitudes towards immigrants. ESJ Lille in France and FDV Ljubljana in Slovenia, march 2002.
10. Komac, Miran (2003): »Nove« narodne skupnosti. V Vera Kržišnik-Bukić (ur.): *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji: Položaj in status narodov nekdanje Jugoslavije v republiki Sloveniji*, 38-136. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
11. Kovačič, Blaž (2002): Pravni vidiki sovražnega govora. V Brankica Petković (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 2001*, 177-198. Ljubljana: Mirovni inštitut.

12. Kovačič, Gorazd (2002): Totalnost antikonunizma. V Brankica Petković (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 2001*, 177-198. Ljubljana: Mirovni inštitut.
13. Kržišnik-Bukić, Vera (2003): Uvod. V Vera Kržišnik-Bukić (ur.): *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji: Položaj in status narodov nekdanje Jugoslavije v republiki Sloveniji*, 7-36. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
14. Kuzmanić, Tonči (1998): Nočna kronika (Ne)Dela: od ogroženosti identitete do identitete ogroženosti. V Darij Zadnikar (ur.): *Časopis za kritiko znanosti*, XXVI (188), 39-88. Ljubljana: Študentska organizacije Univerze v Ljubljani – Študentska založba.
15. Kuzmanić, Tonči (1995): Politični ekstremizem pod Slovenci: SNS od tigrov do papirja. V Darij Zadnikar (ur.): *Časopis za kritiko znanosti*, XXIII (176), 47-69. Ljubljana: Študentska organizacije Univerze v Ljubljani – Študentska založba.
16. Kuzmanić, Tonči (2002): Rasizem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni. V Brankica Petković (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 2001*, 56-77. Ljubljana: Mirovni inštitut.
17. Leskošek, Vesna (2005): Sovražni govor kot dejanje nasilja. V Vesna Leskošek (ur.): *Mi in oni – nestrpnost na Slovenskem*, 81-96. Ljubljana: Mirovni inštitut.
18. Leskošek, Vesna (2005): Uvod: Med nestrpnostjo in sovraštvom. V Vesna Leskošek (ur.): *Mi in oni – nestrpnost na Slovenskem*, 81-96. Ljubljana: Mirovni inštitut.
19. Lippmann, Walter (1999): *Javno mnenje*. Ljubljana: FDV.
20. Mekina, Borut (2004): Izbrisani, prvi polčas: Odločna zmaga desnice. V Tomaž Trplan, Sabina Autor, Roman Kuhar (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 2003*, 56-69. Ljubljana: Mirovni inštitut.
21. Mekina, Borut (2004): »Fantastična zloraba državne tajnosti«, *Večer* (9. 12. 2004) str. 5. Maribor: ČZP Večer d. o. o.
22. Mekina, Borut (2004): Tajne raziskave na inštitutu za narodnosti (intervju z Vero Kržišnik Bukić), *Večer* (23. 11. 2004) str. 5. Maribor: ČZP Večer d. o. o.
23. Mekina, Borut (2004): Kateri sosed naj ostane. *Večer* (23. 12. 2003) str. 3. Maribor: ČZP Večer d. o. o.
24. Mencin Čeplak, Metka (2005): Referendum proti načelu enakosti pred zakonom. V Vesna Leskošek (ur.): *Mi in oni – nestrpnost na Slovenskem*, 81-96. Ljubljana: Mirovni inštitut.

25. Mešić, Emina (2005): *Antiislamistični diskurz na internetnih forumih o gradnji Islamskega kulturnega centra* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
26. Pajnik, Mojca (2001): »Mamilaši« ali »zaposneli rockerji prve generacije«. V Brankica Petković (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 2001*, 177-198. Ljubljana: Mirovni inštitut.
27. Poler, Melita (1997): *Novinarska etika*. Ljubljana: Magnolija.
28. Prunk, Janko in Martin Ivanič (1996): *Osamosvojitve Slovenije: s kratkim orisom slovenske zgodovine*. Ljubljana: Založba Grad.
29. Pušnik, Maruša (1999): Konstrukcija slovenske nacije skozi medijsko naracijo. *Teorija in praksa* 36(5). 796-808.
30. Repe, Božo (1996): *Naša doba*. Ljubljana: Državna založba.
31. Rizman, Rudi (1998): Radikalna desnica na Slovenskem. *Teorija in praksa* 35(2). 249-269.
32. Statistični letopis Slovenije 2002. Letnik XXX. Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.
33. Ule, Mirjana (1992): *Socialna psihologija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
34. Ule, Mirjana (2005): Predsodki kot mikroideologije vsakdanjega sveta. V Vesna Leskošek (ur.): *Mi in oni – nestrpnost na Slovenskem*, 81-96. Ljubljana: Mirovni inštitut.
35. Van Dijk, Teun A. (1993): *Elite discourse and Racism*. Sage, Newbery park, London.
36. Velikonja, Mitja (1996): *Masade duha*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
37. Verlič Christensen, Barbara (2000): Migracijska politika Evropske skupnosti in Slovenija. *Teorija in Praksa* 37(6). 1117-1131.
38. Žižek, Katja in Emina Mešić (2003): *Evročefurji: žametna zavesa slovenskega nacionalizma* (intervju z Mitjem Velikonjo). Študentska revija Klin (3.1), 7-9. Ljubljana: Društvo študentov novinarstva FEJS Slovenija.

Internetni viri:

1. *Konvencija o statusu beguncev*. Amnesty International Slovenije, dostopno na: <http://www.amnesty.si/akcije.php?kid=89> (14. marec 2006)
2. Kovačič, Gorazd (2004): Izbrisani prikazani kot problem, ne kot oškodovanci. V Brankica Petković (ur.): *Medijska preža* (marec, april 2004). Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/19/analiza/> (8. september 2005)
3. Traser, Julianna (2005): Who's afraid of EU enlargement?. *Report on the free movement of workers in EU-25*. Bruxelles: European Citizen Action Service. Dostopno na <http://www.euractiv.com/Article?tcmuri=tcm:29-143613-16&type=News> (10. september 2005)
4. Wikipedija, prsta enciklopedija. Dostopno na <http://sl.wikipedia.org/wiki/Diskurz> (26. oktober 2005)
5. Slovenska kulturno-gospodarska zveza: *Teze zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja*. Dostopno na: <http://www.skgz.org/dokumenti/11> (14. marec. 2006)
6. Slovenska tiskovna agencija (STA): *DZ spremenil azilno politiko*, 6. 2. 2006. Ljubljana: STA, d. o. o. Dostopno na www.sta.si (6. 2. 2006)
7. Slovenska tiskovna agencija (STA): *UNHCR razočaran nad sprejetjem novele zakona o azilu*, 7. 2. 2006. Ljubljana: STA, d. o. o. Dostopno na www.sta.si (7. 2. 2006)
8. Slovenska tiskovna agencija (STA): *V letu 2004 največ priseljencev iz Bosne in Hercegovine*, 12. 2. 2006. Ljubljana: STA, d. o. o. Dostopno na www.sta.si (12. 2. 2006)

PRILOGE:

Intervju z urednikom Mladine Janijem Severjem (25. 1. 2006)

»Mislim, da je priseljska problematika v Sloveniji malo prisotna. Ekonomskih priseljencev je pravzaprav zelo malo. Slovenija je za migrante tranzitna dežela, ni ciljna dežela. Ekonomski priseljenci so ljudje, ki so prišli v Slovenijo v 60-ih, 70-ih letih prejšnjega stoletja iz nekdanjih republik takratne skupne države. Naselili so se strnjeno v industrijskih novih centrih. Najbolj tipičen primer je Velenje. Oni in njihovi potomci pa so imeli velike težave ob osamosvojitvi. Nenazadnje velik del njih ima zaradi izbrisa te težave še vedno. Po tem je bilo ekonomskega priseljevanja izjemno malo. Obstajajo sezonski migranti, ki obirajo hmelj ali pa gradijo na raznih gradbiščih na črno, na sivo ali pa celo po dogovoru z državo. Zelo malo pa jih je, ki prosijo za azil – ti pa niso ekonomski migranti, ampak želijo tukaj nekaj delat za preživetje. Toda tendenca te družbe je po mojem ta, da bi imeli ti ljudje vse manj pravic, ne pa vedno več. Menim, da je Slovenija tej tuji delovni sili izjemno nenaklonjena, kljub temu da jo potrebuje. Te probleme mediji prej napihujejo kot pa obravnavajo v normalnih, realnih okoliščinah. Poudarjajo strahove pred tujo delovno silo. Ob tem pa minimizirajo nevarnost ksenofobije. Poudarjajo, da ksenofobija ni nevarna. Menda jo je treba razumet. Ksenofobija je skozi zgodbo o izbrisanih pri nas dobila domovinsko pravico, saj so ksenofobi bitko dobili in triumfirali. Zdaj trdijo, da imajo legitimnost, da jo še naprej zganjajo. Govorjenje o ksenofobiji je pri nas obveljalo za napad na nacionalno substanco. To pa pelje v neke nove fašizme.«

- Skratka, strinjava se, da neka javna podoba o tej heterogeni skupini ljudi obstaja?

»Drži! Ampak ta podoba temelji izključno na izkušnji priseljevanja iz 60-ih in 70-ih let prejšnjega stoletja predvsem iz Bosne in Hercegovine, pa tudi drugih pokrajin nekdanje države. Kajti drugih priseljencev v Sloveniji praktično ni.«

- Bi lahko izpostavili še katere dogodeke ali dogajanja iz naše bližnje preteklosti, ki so po vašem mnenju pripomogli h kontrukciji podobe, »Zgodbe« ali mitologije o priseljski populaciji v Sloveniji? Morda dogajanje in polemike o izbrisanih?

»Izbrisani so le simptom osamosvojitve in drugih nacionalnih sentimentov, ki naj bi bili zatirani in so se prebudili ali pa dobili nek nov obraz. Sicer pa je v 80-ih letih nastal izraz 'bosanci'. To se je zdaj že izgubilo, ampak tedaj je obstajal ta sinonim za ekonomskega migranta – to je 'bosanc'«.

- Kdo pa je »čefur«?

»Po mojem je to potomec bosanca. Druga generacija.«

- Kaj bi lahko bili vzroki in izvori sovražnega govora v razpravah o izbrisanih in o džamiji?

»Nacionalistične zgodbe imajo svoje zakonitosti. To ni tako enostavno. S tem so se ukvarjali mnogi ljudje, vendar glede teh reči niso imeli enotnega mnenja. Zgodovinopisje pozna tri obdobja homogenizacije naroda do 20. stoletja. Za prvo velja francoska in angleška državna konstitucija, ki nastane okrog 16. in 17. stoletja. Drugo je združevanje malih držav v velike države. Primer sta Italija in Nemčija sredi 19. stoletja. Za tretje obdobje oblikovanja nacij pa velja dvajseto stoletje, ko se pojavi množica novih držav. Držav, ki se konstituirajo v bivših kolonijah in srednji Evropi, mednje po mojem sodi tudi Slovenija. Dejstvo je, da o nacionalizmu ne moremo govoriti dokler ne pridemo v dobo kapitalizma. V 17. stoletju se ljudje večinoma niso prepoznavali po nacionalnosti, temveč po dejavnosti in stanu. Od srede 19. stoletja pa se da slediti nacionalizmu povsod po svetu in povsod lahko trdimo, da so ti nacionalizmi vedno ostrejši. Niti ne moremo govoriti o tem, da gre za valovanja. Če bi se ozrli nazaj, bi videli, da je nacionalizem nekaj, kar se v tem svetu krepi. Sploh v globaliziranem svetu, kjer se pojavljajo ti mali nacionalizmi – skoraj lokalizmi, ki so vezani malodane na plemensko mentaliteto. Ti postajajo antipod globaliziranemu svetu multinacionalni, ki jih vsaka nacionalna organizacija pri osvajanju svetovnih trgov seveda moti.

Kot vemo, obstajata dva tipa konstitucije nacije. En je genetski ali krvni – 'Blut und Boden'. Gre za razlago, da se da naše gene slediti na zemlji praktično do pradavnine. Na podlagi tega nekateri politiki denimo govorijo o 1400-letnih sanjah Slovenije in Slovencev, ki si že poldrugo tisočletje želijo svojo državo. Čeprav o knezu Samu ni prav nobenega pisnega ali arheološkega vira. Če bi kak vir obstajal, bi si ga pa lastilo verjetno deset narodov v okolici, ki so nastali tisoč let kasneje. Drugi tip je francoski, republikanski oz. revolucionarni tip. Gre za to, da je nacija država. Vsi živimo po nekih pravilih, ki smo jih sprejeli. Plačevali bomo davke in podobno. Imamo običaje, ki jih sicer lahko kršimo ali pa ne. Vendar na to pristajamo in smo državljani iste države – na primer Slovenci, ki imamo svoje demokratične pravice. Tudi to, da je nacionalna država nas vseh, tudi Romov, ki živijo v tej državi. V tem smislu so tudi Romi Slovenci. Na žalost se zdi, da prvi pristop v svetu prevladuje.«

- Ko je časnik Večer novembra leta 2002 razkril, da pri izbrisu naj ne bi šlo za administrativno napako, temveč načrtni izbris tistega dela prebivalstva, ki si ni želelo urediti slovenskega državljanstva, so mediji in politika v glavnem še naprej poudarjali, da se je leta 1992 zgodila administrativna napaka. Kako to komentirate?

»Ves politični vrh se je s to opredelitvijo, da je bila to zgolj administrativna napaka, bolj ali manj strinjal. Ideologi osamosvajanja – očetje naroda – so imeli po mojem idejo o izbrisu dovolj dobro izdelano. Ideja je zelo enostavna. Šlo je za ločitev priseljencev na tiste, ki so prišli iz nekdanje Jugoslavije in vse ostale, ki jim pravice avtomatično pripadejo, tisti iz Jugoslavije pa se morajo zanje šele potruditi. Poleg tega jim, da jih lažje diskriminiraš, niti ne poveš tega, da se morajo za svoje pravice potruditi. To je po mojem znak želje, da bi bilo dobro vse, ki so glasovali proti na plebiscitu, izbrisati. Podoba Slovenske osamosvojitve kot nekega demokratičnega dejanja na tej točki pade. Bistvo demokratičnega dejanja bi bilo, da tisti, ki so glasovali proti, niso nič manj državljani kot tisti, ki so glasovali za. Enostavno je v tej zgodbi prisoten kanček totalitarne ideologije.

In zakaj se mediji do tega vprašanja obnašajo tako kot se? Mediji so na trgu. Ne opravljajo kakšne humanitarne dejavnosti. V resnici se ukvarjajo z gospodarsko dejavnostjo. Ne morejo obstajati, če ne prodajo dovolj izvodov. Novinarji in uredniki ocenjujejo razpoloženje ljudi in so prepričani, da ga poznajo. Hkrati pa imajo trdne kazalce, s katerimi preverjajo, ali se odločajo prav. To so seveda številke prodane naklade. Moja izkušnja z izbrisanimi je bila sledeča: več kot je Mladina pisala o izbranih, več je bilo negativnih reakcij. Tudi med našimi bralci, ki so nadpovprečno svobodomiselni. Tukaj imam pismo neke naše bralke, ki pravi: 'Spoštovani, menim, da bi se nam še krave smejale, če bi tistim izbranim, ki so se v osamosvojitveni vojni borili proti Sloveniji, plačevali zdaj za to. Pozdrav, bralka Mladine'. Kot urednik se seveda ob taki situaciji znajdeš v zelo zoprnem položaju. Pojavi se dilema, kako dolgo vztrajati pri neki pomembni temi, ki dolgoročno govori o tem, kakšna bo dežela, v kateri živimo. Po drugi strani pa gre za preživetje. Soočaš se z odmevom na to, kar pišeš. Če ni odmeva, potem pisanje ravno tako nima smisla. Te dileme so bile pri Mladini gotovo bolj izrazite kot pa na primer pri Delu, RTV-ju, POP TV-ju in drugih medijih, ki imajo bolj konzervativno publiko.«

- So se morda v tem obdobju pojavljali kakšni politični pritiski na uredništvo?

»Ne. Dogajalo se le to, da so nas označili za ekstremiste. Politični diskurz v Sloveniji je po mojem prepričanju svobodomiselni govor potisnil v kot. Ta diskurz je označil vse, ki so se zavzemali za človekove pravice, za ekstremiste. Ekstremisti so postali vsi, ki so razumeli neko zelo enostavno predpostavko vprašanja izbranih. Mimogrede, ni treba biti pravnik, da jo razumeš. Gre za to, da v primeru, ko neki skupini ljudi v trenutku, z odlokom, brez pojasnitve odvzameš vse pravice, to ne more biti sprejemljivo. Če želiš to popraviti, moraš te pravice tem ljudem z enim odlokom tudi vrniti. Namesto tega je v Sloveniji prevladala neka povsem druga logika, ki pravi: če so bile neki skupini vzete pravice, jim jih lahko vrnemo

samo tako, da bomo vsakega posameznika preverili in se odločili, ali si to zasluži ali ne. To je pravzaprav potrdilo, da je šlo pri izbrisu za kaznovanje in ne za pomoto. Kriteriji za vrnitev pravic naj bi bili po tej logiki seveda določeni arbitrarno. Eni pravijo, naj se ne vrne pravic tistim, ki niso sodelovali z JLA. Drugi bi želeli, da se ne vrne pravic tistim, ki so bili naklonjeni osamosvojitvi. Če karikiram, konec koncev se lahko oblast odloči tudi, da bo pravice vračala na podlagi barve oči. Vsi, ki smo nasprotovali tej obskurni logiki, smo bili označeni za ekstremiste. To je vsekakor predstavljalo dovolj močan pritisk. K temu je pripomogel predsednik države, ki je prvi podprl sprejetje ustavnega zakona. Pripomogla je takratna vlada z LDS-om na čelu, ki je stisnila rep med noge. In takratna opozicija, ki je to izkoristila kot dobro orožje za bojni pohod. Pri vsem skupaj pa so sodelovali tudi mediji, ki jih je bilo strah splošnega razpoloženja med ljudmi.«

Intervju z urednikom Demokracije Metodrom Berlecom (1. 2. 2006)

- Kako bi kot opazovalec družbeno-političnega dogajanja opredelili podobo ekonomskih priseljencev v Sloveniji?

»V preteklosti je bila ta podoba predvsem vezana na priseljence iz nekdanjih republik nekdanje Jugoslavije. Vse razvitejše države imajo priseljence, ki prihajajo v državo z določenih področij. V našem primeru gre za priseljence z območij nekdanje Jugoslavije. Šlo je v bistvu za interne migracije znotraj jugoslovanske federacije. Sedaj se zadeve spreminjajo. Kot veste, se v zadnjem času pojavljajo pri nas tudi priseljenci iz Slovaške, pa tudi od drugod. Ob vstopu v Evropsko unijo pa so se pojavili tudi priseljenci iz zahodne Evrope, ampak to so v glavnem predstavniki mednarodnih organizacij in tujih podjetij v Sloveniji.

Javna podoba priseljske populacije je verjetno podobna kot v drugih državah. Nanje morda gledamo nekoliko podcenjujoče, verjetno tudi s predsodki. Morda je to povezano tudi z bojznijo slovenskih prebivalcev, ki se verjetno počutijo malo ogrožene, saj jih skrbi za delovna mesta.«

- Bi lahko poleg strahu za delovna mesta omenili še kakšne dogodke ali dogajanja iz naše polpretekle zgodovine, ki bi po vašem utegnili biti pomembni za konstrukcijo podobe ekonomskih priseljencev?

»Morda je k tej podobi pripomoglo dejstvo, da se v času slovenske pomladi in osamosvajanja nekateri priseljenci niso strinjali s tem, da gre Slovenija svojo pot in so tako predstavljali

nekakšno 'peto kolono'. Nekateri so se potem vrnil domov, nekateri pa niso želeli sprejeti slovenskega državljanstva. Zato je tudi prišlo do problema t. i. izbrisanih, večina pa jih je sprejela Slovenijo kot svojo novo domovino in so ji danes lojalni.«

- Razprava o izbrisanih je bila izrazito burna, iz poslanskih vrst je vel tudi sovražni govor. Spomnimo se poslančeve izjave o 'izmečkih'. Kaj bi po vašem mnenju lahko bili vzroki nestrpnosti in izvori sovražnega govora?

»Ta pojav je po mojem obojestranski, saj so bili predstavniki t. i. izbrisanih precej agresivni. Izjave njihovega predsednika Todorovića so bile pogosto neokusne in na ta način je tudi sam prilival olje na ogenj. Poleg tega pa so bili ti pojavi povezani tudi s predvolilno tekmo, zato je razprava postala še bolj vroča.«

- So se v tem času v uredništvu Demokracije pojavljale kakšne dileme glede poročanja o tej problematiki?

»Bili smo eni prvih, ki smo začeli o tej problematiki pisat. Še posebno smo ji ustrezno pozornost namenili potem, ko je ustavno sodišče spregovorilo in izdalo prvo odločbo, ki je bila po našem prepričanju politično obarvana. To se nam je zdelo sporno, zato smo te reči nekoliko problematizirali. Sicer pa se je slovenski prostor pri tej debati razdelil na dve opciji. Ena se je zavzemala za absolutno uresničitev ustavne odločbe, druga pa za rešitev problema z ustavnim zakonom.«

- Zakaj se vam je zdelo stališče ustavnega sodišča politično obarvano?

»Zato ker trenutna sestava ustavnega sodišča ni politično in svetovnonazorsko uravnotežena. V njej so ljudje – sicer strokovnjaki -, ki pa so bolj leve prominence. Vsi razen enega so bili tudi člani Zveze komunistov Slovenije. Seveda je treba odločbo ustavnega sodišča spoštovati, hkrati pa imamo novinarji in ostala javnost pravico do svojega mnenja.«

- Se morda spomnite kakšnih napak v novinarskem poročanju ali pa političnih manipulacij, ki bi jih izpostavili, ko je šlo za priseljensko problematiko v slovenskem prostoru, in bi na tak ali drugačen način lahko vplivali na mnenjsko razpoloženje v družbi?

»Na Demokraciji se s problematiko ekonomskih priseljencev nismo veliko ukvarjali, pisali smo le o primeru t. i. izbrisanih, sicer pa so nas bolj zanimale druge teme. Je pa tako, da se v nekaterih rumenih medijih, pa seveda črni kroniki, pojavljajo ljudje, ki so se v Slovenijo priselili in ti primeri morda bolj izstopajo ali pa si jih bolj zapomnimo. Iz tega verjetno izhaja nekoliko bolj negativna podoba. Sicer pa se zdi, da smo Slovenci v primerjavi z drugimi narodi izjemno tolerantni. Denimo, stopnja poslušnosti glasbe izvajalcev iz nekdanjih jugoslovanskih republik je pri nas izjemno visoka. Lahko pa povem iz svojih izkušenj – bil

sem namreč v vojski na Kosovu –, da se na njihovih radijskih valovih slovenska glasba v glavnem ne pojavlja. Zato mislim, da je slovenska družba zelo odprta do priseljencev. Je pa res, da se pri tem pojavljajo poenostavitve, ki lahko vodijo v stigmatizacijo.«

- Kako komentirate opozorila varuha človekovih pravic, ki je ravno včeraj (31. 1. 2006 op. p.) predstavil nov zbornik Mi in oni – nestrpnost na Slovenskem, v katerem nekateri strokovnjaki, delujoči tudi v okviru Mirovnega inštituta ugotavljajo ravno nasprotno?

»Glede varuha Matjaža Hanžka in njegovih stališč so v družbi mnenja deljena. V Sloveniji še vedno obstaja nek prevladujoč miselni tok iz prejšnjega sistema, ki ga propagirajo določeni mnenjski voditelji. Mislim, da ni prave uravnoteženosti, kakor je tudi ni v slovenskih medijih. Zato se preveč posplošuje in poudarja domnevno slovensko nestrpnost. Podobno je bilo tudi v nekdanju Jugoslaviji, ko je bilo narobe, če si bil preveč narodno zaveden. Od ljudi se je pričakovalo zavednost do Jugoslavije bolj kot do lastnega naroda. Ta levičarska miselnost, da narod ni pomemben, je še danes prisotna in je v družbi nek ostanek prejšnjega režima. V preteklosti smo se morali Slovenci pogosto samozatajevati in skrivati svojo narodno identiteto oz. pripadnost in prepričanje. Zdi se mi, da bo kmalu prišlo do nekega ravnotežja v družbi.

Če se primerjamo na primer z Nizozemsko, ki velja za izredno odprto iz strpno družbo, lahko vidimo, da je v minulih letih prišlo do bojev prav na tej ekstremistični bazi. Nizozemski, kot kaže, ni uspelo vključiti priseljencev v družbo ali pa se sami priseljenci niso želeli vključiti. Za vse to sta vedno potrebna dva.«

- Ko je časnik Večer novembra leta 2002 razkril, da pri izbrisu naj ne bi šlo za administrativno napako, temveč načrtni izbris tistega dela prebivalstva, ki si ni želelo urediti slovenskega državljanstva, so mediji in politika v glavnem še naprej poudarjali, da se je leta 1992 zgodila administrativna napaka. Našlo se je le nekaj ljudi iz krogov Mirovnega inštituta, ki so na tem spoznanju gradili svoje delo. Kako to komentirate?

»No, Mirovni inštitut ni merilo neke uravnoteženosti. Njihovi člani so izrazito politično opredeljeni. Podpirajo točno določeno politično opcijo. Zdi se mi, da pri svoji gorečnosti včasih nekoliko pretiravajo. Dejstvo je, da so tisti, ki niso sprejeli slovenskega državljanstva oz. niso zaprosili zanj, pristali v evidenci tujcev. Ustavno sodišče je pač odločilo, da to ni bilo vredno. Ampak, kolikor mi je znano, ima sedaj večina ta status urejen. Problem je nastal zato, ker se niso sami potrudili, da bi svoj status uredili. Slovenska država je večkrat ta rok predstavila in jih tudi večkrat pozvala, naj si status uredijo, ampak si ga nekateri kljub temu niso. Krivda je tako tudi na njihovi strani, ampak sedaj jr zadevo treba rešiti v korist vseh.«

- Se vam zdi, da so bili mediji pri obravnavi teh problematiki podvrženi političnim ali kakšnim drugim pritiskom?

»Mislim, da ni bilo nobenih političnih pritiskov. Vsak medij ima svojo uredniško politiko in je problematiko interpretiral s svojega zornega kota. Mislim, da smo mi ubrali takšno pot, kakršna je najbolj ustrezala našim bralcem.«

- Nekateri mediji so menda opustili poročanje o izbrisanih, saj so bili odzivi bralcev oz. poslušalcev ali gledalcev negativni. Niso si mogli privoščiti padca naklade.

»Nam v nasprotju s tem naklada postopno narašča. Tudi število novih naročnikov se vzpenja. Zdi se, da smo ves čas odpirali prave teme in da smo se tudi problematike primera t. i. izbrisanih pravilno lotevali. Nismo se šli nobenega fundamentalizma, pač pa smo zadeve obravnavali tako, kot je ustrezalo tudi večini prebivalcev Slovenije.«

Intervju z urednico Medijske preže Brankico Petković (14. 2. 2006)

»Ko govorimo o ekonomskih migrantih, moramo najprej opredeliti, kdo so ti ljudje. Razjasniti moramo, koliko generacij te skupine ljudi bomo uvrščali med priseljence. Ta problem izpostavlja tako stroka kot tudi same manjšinske skupnosti. Ob tem vedno znova prosijo medije in raziskovalce, naj jih ne imenujejo *priseljenci* oz. *migranti*, kajti oni se nikamor več ne selijo. Več desetletij že nekje živijo. Še posebej pa njihovi otroci niso priseljenci. O otrocih se pogosto govori kot o drugi generaciji priseljencev, ampak ti otroci se niso nikamor priselili. Raziskovati polje njihovega družbenega upodabljanja skozi kategorijo migrantov se mi zdi že v izhodišču napačno.«

- To zagato skušamo v nalogi rešiti z uporabo izraza *državljeni priseljskega porekla*.

»Poglejte na primer Rome, o katerih se govori, da so bili v Sloveniji že ne vem v katerem stoletju. Kdo ve, koliko so ti Romi povezani s sedanjimi? Obstajajo Srbi na Dolenjskem, ki imajo svoje korenine, stare nekaj stoletij. Nasploh imam težave s konceptom nacionalne države. Toda v teh razpravah se pojavlja še en sindrom, ki se je odrazil tudi v ustavno-pravni delitvi manjšin v Sloveniji. Gre za delitev na avtohtone in neavtohtone manjšine. Na to lahko naletite tudi, ko poslušate nosilce politik, denimo vodje uradov za narodnosti in drugih predstavnikov vlad. Rekli bodo: 'V Sloveniji imamo tradicionalni manjšini. Ti dve sta nastali zaradi sprememb meja.' Ljudje so po njihovem vedno živeli na nekem območju, ko so se spremenile meje, pa so se znašli v Avstriji ali v Sloveniji. Kaj pa se je zgodilo z razpadom nekdanje Jugoslavije? Ali niso ljudje ravno tako živeli po vsej državi, v kateri so se lahko prosto gibali, čeprav so obstajala republiška državljanstva? Po razpadu Jugoslavije so se ravno

tako oblikovale nove države in ljudje, ki se nikoli niso imeli za manjšine, so danes postali neke 'nove manjšine'. Politiki in znanosti sicer ne gre ničesar očitati, ker imata težave s kategoriziranjem družbenih skupin drugega etničnega porekla. Te težave imajo povsod po svetu. Toda menim, da bi bilo treba vse zadeve v družbi razlagati in urejati tako, da bi čim večjemu številu ljudi zagotovili čim več pravic in varstva in da bi čim manj ljudi ostalo zunaj tega kroga pravic. Temu bi jaz rekla interaktivni oz. inkluzivni pristop pri urejanju manjšinskega varstva. Vključevalni (inkulzivni) koncepti varstva manjšin bi bili v Sloveniji izjemno primerni, še posebej ob zavedanju, da je Slovenija ekonomsko precej močna, preveliki ekonomski in socialni konflikti v Sloveniji ne obstajajo. Zato država ne more opravičevati svojega početja – nižanja varstva in varovanja pravic manjšin – na tej osnovi, saj, kot vemo, je reševanje teh problemov vedno povezano s financami. Zato menim, da bi v Sloveniji, ki se rada pohvali kot dobra učenka pri pristopanju Evropski uniji in najrazvitejša nova članica, morali zagotoviti azilantom in marginalnim skupinam boljše pogoje. Pri tem je po mojem vedno treba te ljudi vprašati, kaj menijo o sebi in kako oni doživljajo okolje, v katerem živijo. Vse prepogosto se o njih odloča brez njihovega prispevka. Zato jih pogosto obravnavamo kot objekte. Problem je tudi definicija manjšine in kaj je minimalni standard glede varovanja manjšin za evropske države. Zato tudi v Evropski uniji ne obstaja ne direktiva ne uredba za to področje. V Evropi tudi ne obstaja vzorec manjšinskega varstva, pač pa koncept antidiskriminacije, ki naj bi bil nasprotni pol diskriminaciji. Tukaj gre za financiranje ukrepov, zaposlovanja preko Evropskega socialnega sklada, s čimer se skuša premagati morebitne precepe in neenakopravnost med manjšino in večino.«

- Kako bi kot opazovalka medijskih praks in medijskega prostora opredelili medijsko konstrukcijo podobe teh 'novih manjšin'?

»V Medijski preži in poročilih o nestrpnosti smo se večkrat osredotočili na to vprašanje. Nikoli nismo izčrpno na večjem številu medijev za daljše obdobje spremljali, kako upodabljajo te manjšine – če govoriva o skupnostih iz nekdanje Jugoslavije. Kolega Tonči Kuzmanič je pred leti analiziral eno rubriko v Delu in Nedelu. Čeprav je v daljšem obdobju analiziral en medij in v njem eno samo rubriko istega avtorja, je prišel do groznih ugotovitev. In te ugotovitve se da precej dobro aplicirati na ostale medije. Spremljali smo tudi obdobje vojn na Balkanu, predvsem v Bosni in Hercegovini, in prihod beguncev. Takrat je kolega Igor Žagar odlično opisal odnos do beguncev. Skozi analize poročanja o izbrisanih in o džamiji smo še analizirali razne parametre. Če povzamem; v večini teh primerov gre za popisovanje podobe »balkancev«, veseljakov, pretepačev, velikokrat tudi nedelovnih ljudi. Na nek način se lahko to opisuje skozi nekaj kategorij, in sicer kot ljudi, ki ogrožajo večinski narod ekonomsko –

odžirajo dela ali pa se naselijo tukaj in potem preko socialnih podpor izkoriščajo dobrohotnost Slovencev in slovenske države, kulturno ogrožajo – ker jejo »neko« hrano, preglasno govorijo, veseljačijo, poslušajo neko drugo glasbo, jezikovno nas ogrožajo ... da ne pozabim – streljajo ob praznikih ... Največkrat najdemo prisotnost teh ljudi v črnih kronikah. Pogosto se tam pojavljajo z imenom in priimkom, pa tudi s poreklom. Kadar pa je omenjena neka druga oseba, ki je hkrati v sodni dvorani, – naj bo to sodnik, priča, kdorkoli – pa novinarji ne opisujejo njenega etničnega porekla. Na vsak način nam mediji pri teh zgodbah sporočajo, da gre *spet* oz. *vnovič* za »tiste«, ki so »kriminalnega« porekla. V primeru džamije se je dogajalo prav to. Minaret naj bi iznakazil našo kulturno krajino, poleg tega pa se bodo tam urili teroristi. Gre spet za en kup negativnih lastnosti, ki se jih skoraj uniformirano pripisuje tem družbenim skupinam. Hkrati pa moram povedati, da najdemo seveda v medijih tudi pozitivne prakse. Vendarle se niti enemu mediju – vključno z javno radiotelevizijo, od katere bi upravičeno največ pričakovali – ni uspelo ogniti temu, da nebi skupnosti iz nekdanje Jugoslavije prikazoval skozi neke »geto« programe. Če dobro pomislite, boste videli, da za nekatere družbene skupine v medijih slišimo le enkrat ali dvakrat na leto. Bošnjaki živijo v Sloveniji le ob bajramu, pravoslavce opazimo ob njihovem pravoslavnem božiču. In kako jih takrat mediji prikažejo? Bošnjaki bodo prikazani na kolenih, kako se priklanjajo, Srbi pa ob božiču streljajo. Kaj pa je to? A so to Bošnjaki in Srbi v Sloveniji? Kaj pa počnejo oni v Sloveniji ostalih 364 dni v letu? In zakaj jih ni v kontaktnih oddajah, omizjih itd.? Zakaj tudi oni ne govorijo o ekonomskih reformah in ostalem? V poročanju o osrednjih temah, boste le redko videli, da novinar načrtno poišče mnenje tudi med temi ljudmi. Po mojem novinarji delajo največjo škodo s tem, ko pripadnike teh skupin opisujejo v nekih stereotipnih vzorcih, tj. v kontekstu njihovih verskih praznikov in v črnih kronikah. Še večji problem pa je, kadar jih ni v medijih. Lahko govorimo tudi, da so te skupine odsotne, torej zanje ne obstaja dovolj medijskega prostora v samih medijih. Denimo, Bošnjaki si želijo svojo oddajo na nacionalki že več let. Zato mislim, da bi bilo treba premisliti o konceptu vsebin na RTV. Če gre za približno 10 odstotkov prebivalstva s poreklom iz držav nastalih po razpadu Jugoslavije, potem se moramo zavedati, da teh 10 odstotkov ljudi tudi naročnino plačuje. Ne rečem, da bi morali na Jesenicah ali v Velenju ustanoviti podoben center, kot je RTV Koper – Capodistria. Vsekakor pa bi bilo primerno, če bi lahko tudi te skupine ustvarjale in spremljale delček programa – vsaj kakšno oddajo na teden, mesec v svojem jeziku. Namreč, če lahko govoriš v svojem maternem jeziku v mediju, ki ga lahko spremlja, gleda in posluša cela Slovenija, se ta jezik dekriminalizira. V Sloveniji namreč velja ta jezik za jezik kriminalcev in ljudi nižjega sloja – vsaj glede na to, v kakšnem kontekstu se pojavlja v rubrikah črne kronika in športnih

poročilih. Poleg tega je treba vedeti, da se vsakdo veliko bolje izraža v matrnem jeziku. Ko govori človek v svojem jeziku je zgovornejši in bolj prepričljiv. In vse to je potlačeno v zavesti ljudi. Saj ne rečem, da morajo ljudje hoditi po Ljubljani in se pogovarjati le bošnjaško, srbsko ali hrvaško.

Naša zakonodaja, denimo, dovoljuje, da na omizjih, ki jih pripravljamo, govorimo angleško in tega ne prevajamo, če publika razume in se vsi pristoni strinjajo. Zakaj pa potem nebi nekdo govoril bošnjaško, če ga vsi ravno tako razumejo? Menim, da bi morali premisliti koncepte, ki bi nam omogočali, da se vsi razvijamo osebno kot kulturne skupnosti, da spoznavamo potenciale teh kulturnih skupnosti. S tem bi spodbujali rast ene in druge kulturne skupnosti. Mislim, da bi vsi s tem pridobili. Če živimo v okopih oz. v strahu – strah pa nastaja iz neznanja oz. predsodkov –, zaviramo ustvarjalne potenciale enih in drugih. Ena poteza, ki bi jo bilo treba storiti, je normativni premik – ustavne, pravne, državne podpore in drugi mehanizmi. Druga stvar pa je kultura. Ni treba vsega napisati v zakon. Bolj pomembno bi bilo, da bi tudi politika prenašala sporočilo strpnosti, spoštovanja, upoštevanja in priznanja. Ko govorim s predstavniki teh skupin, vidim, da nekatere starejše ljudi zelo boli, da niso v ustavi priznani. Mlajše generacije pa te potrebe v glavnem sploh ne izražajo. Veseli bi bili le, če bi jim omogočili fakultativni pouk matrnega jezika v javnih šolah, ne pa le v njihovih družtvih.

- Ko je časnik Večer novembra leta 2002 razkril, da pri izbrisu naj ne bi šlo za administrativno napako, temveč načrtni izbris tistega dela prebivalstva, ki si ni želelo urediti slovenskega državljanstva, so mediji in politika v glavnem še naprej poudarjali, da se je leta 1992 zgodila administrativna napaka. Kako to komentirate?

»Pogosto igrajo v družbi pomembnejšo vlogo od resnice neke namišljene predstave in predsodki. Menim, da je zelo malo ljudi v Sloveniji – posebej med mnenjskimi voditelji, ki jim je mar za dejansko rekonstrukcijo dogodkov povezanih z izbrisanimi in kako se lahko krivice popravijo. Marsikdo, ki je izražal podporo izbrisanim, si je s tem nabiral kakšne točke. Osebno pogrešam pri medijih in mnenjskih voditeljih prav vztrajanje pri tem, da je pri izbrisu šlo za načrtno dejanje. Številna druga pomembna politična vprašanja bi po mojem morali odložiti, da se to vprašanje in ta krivica reši. A se za to ni nihče zavzel. Na Mirovnem inštitutu smo o tem pisali, prevajali tekste in jih pošiljali po svetu. Obveščali smo in opozarjali tuje diplomate in strokovnjake. Mislim, da to breme sloni na tej državi in na slovenskih državljanih. Nekateri ljudje še vedno trpijo fizične posledice izbrisa. Cela nekdanja Jugoslavija se ukvarja s popravo krivic. Mi pa se v določenih trenutkih obnašamo, kot da se to nas ne tiče. Toda tudi pri nas imamo težave, povezane z razpadom Jugoslavije. K sreči pri nas ni

množičnih grobišč itd. Toda glede na naše razmere in glede na naš ekonomski razvoj ter dejstvo, da smo člani Evropske unije, smo dolžno to »administrativno etnično čiščenje« spoznati kot sramotno dejanje, ki bi ga morala spoznati večina ljudi. Mnenjski voditelji bi morali ljudem, ki nimajo oblikovanih lastnih mnenj, na enostaven, pošten način razložiti, da je bila napaka. Verjetno je takratna oblast to storila načrtno, misleč, da dela nekaj dobrega za državo. Gotovo je nekdo, ki je bil soodgovoren za izbris, mislil, da bo Slovenija bolj varna in da bo s tem storil nekaj pozitivnega. Ampak danes za ljudi, ki so bili izbrisani, ni enostavno. Težko je, če ne moreš dobiti svojih dokumentov in vsak dan te na raznih mestih preverjajo. Vedno znova moraš dokazovati lojalnost državi. Menim, da bo Slovenija morala spoznati to kot hudo napako. Tudi med novinarji obstajajo ljudje, ki so pripravljeni pisati zelo liberalno, celo progresivno, vendar čim naleti beseda na izbrisane, pa se ti avtorji zaprejo. Zato menim, da je to nek test za Slovenijo. Kako bo Slovenija spoznala napako in kako bo ponudila pomoč? Država te geste še ni naredila. Zato mislim, da je to indikator v družbi, ki bo pokazal, kako lahko v tem okolju živijo ljudje različnega narodnega porekla in različne veroizpovedi. Vprašanje, kdaj bo to mogoče? Mediji so pripomogli k negativni podobi izbrisanih s tem, ko so jih upodabljali skozi podobo generala Aksentijevića – torej kot vojake, izdajalce ... Smo s tem sebi priskrbeli mirno vest, ker so oni brez pravic? Mislim, da nam to ne more pomagati. Dolžnost novinarjev je po mojem mnenju tudi prikazovanje človeških zgodb teh ljudi. Mediji jih ne bi smeli prikazovati le skozi zgodbo ustavnega sodišča in nočnih sej v državnem zboru. Treba je tudi opisati dejanske težave teh ljudi v vsakdanjem življenju. Bralci, gledalci in poslušalci se ne morejo poistovetiti z njihovim položajem in zato ne morejo sočustvovati. Če ne sočustvujejo, ne morejo razumeti. In noben politik ne bo upal brez podpore ljudstva kreniti v neko skrajnost – zagovarjati pravice in odpravnine za oškodovane. Saj nimam v mislih blaznih vsot. Gre namreč za gesto na simbolni ravni. Treba je pokazati, da nam je žal. Toda za to je treba pripraviti volivce, ki bi morali razumeti krivico. In bojim se, da je sedanja koalicija dobila volitve prav na podlagi sovražnosti večine volilcev do izbrisanih.«